

68. Aantekeningen, maart – april 2019

Pieter Wisse

68.1

Zojuist ontdekte ik dat de url niet klopte ‘achter’ [Metapattern, handbook societal information exchange](#) die ik Kent Palmer enkele weken geleden per abuis opgaf. Wat zegt het dat hij dat kennelijk nog niet opgemerkt heeft? :-) In elk geval heeft hij niet laten weten, dat ‘het’ niet werkt. Sterker nog, hij laat helemaal niet meer van zich horen. Wellicht schrijft hij nog maar eens een opstel, waarvan we dan nog maar eens niets begrijpen. Het kan ook zijn, dat – hij vindt – dat ik hem niet serieus genoeg neem. Hoewel ik mijn best ervoor doe, is dat inderdaad moeilijk, zo niet onmogelijk.

68.2

Geweldig, gewoon nog vèrder samenstellen, dat is ‘m, **data governance by design!** Daarvoor is het redelijk een pàssend data- resp. informatiemodel op de relevante schaal van bestuur beschikbaar te hebben, nietwaar? Schaal? Relevant? De insteek volgens digitale toegankelijkheid verduidelijkt dat die schaal allang niet meer slechts de ‘eigen’ organisatie en haar medewerkers omvat, maar dus ook èn vooral ‘niet-eigen’ deelnemers aan rechtsprakelijk (informatie)verkeer in allerlei hoedanigheden (waartussen tevens samenhang bestaat). Klinkt bekend ...

[Zie ook [aantekening 67.127.](#)]

68.3

Vind je het goed dat ik er een verdere discussie van maak? Ja, dat begrijp ik nu, jullie organisatie is een baten-/lastendienst en daarom, uiteraard, worden zowel uitgaven als inkomsten begroot. Ik neem overigens aan dat een afdeling e.d. die begrotingen weliswaar opstelt, maar niet formeel vaststelt. Dat laatste doet de organisatieleiding, of?

Begrijp ik je goed, dat er met prognose sprake is van – periodieke? – aanpassingen van begroting op basis van, zeg maar, voortschrijdend inzicht dankzij inmiddels beschikbare “realisatiecijfers”? Ofwel, is een begroting dan het bedrag ‘ergens voor/van’ dat geldt vóór aanvang van een verantwoordingsjaar? En volgen er tijdens zo’n jaar netzoveel prognoses als het aantal keren dat “realisatiecijfers” worden verwerkt tot wat feitelijk een telkens aangepaste begroting is? Als dat zo is, komt de laatste prognose, dwz begrotingsversie, ná verwerking van de “realisatiecijfers” tot en met de laatste periode van het verantwoordingsjaar precies overeen met de ... realisatie. Zo ja, dàt is pas nauwkeurig ... begroten (want achteraf :-).

Voor zover ik thans begrijp wat met begroting resp. prognose is bedoeld, telt prognose als de laatst beschikbare begroting/ Op basis van “realisatiecijfers” kan de begroting voor een bepaalde ‘post’ steeds worden gewijzigd met een, zeg maar, prognoseboeking.

Zo ja, dan stel ik me een (groot)boekhouding met twee faseboeken voor, de ene voor begroting en de andere voor daadwerkelijke uitgaven/inkomsten. In het geval van uitgaven kan de zgn uitputting van een begroting worden gevolgd door de relatie van uitgavenrekening(en) met de begrotingsrekening in kwestie. Wat inkomsten

betreft gaat het omgekeerd om het vollopen oid van een begroting, maar daarvoor dienen dezelfde relaties tussen rekeningen in beide faseboeken.

Indien het grootboek tevens een faseboek – voor – begroting omvat, gebeurt “invoeren van budgetten en begrotingen” meteen daar. Daarmee komt in elk geval handmatige registratie in het datawarehouse te vervallen. Vandaar mijn vraag of er met die Handmatige InvoerModule nog andere informatie in het datawarehouse geregistreerd wordt. Zo nee, dan raakt aldus die hele module overbodig.

Voor een korte inleiding tot fasegewijs boekhouden verwijs ik je naar [Samenhangende pluriformiteit in financieel beheer](#). Als je die tekst wil lezen, hoop spoedig eens met je te kunnen overleggen of jij er al dan niet ‘wat’ voor de financiële administratie van de jullie organisatie in ziet.

68.4

Carry van Bruggen (1881-1932) neemt

het totaliteitsbesef als grondslag en richtsnoer [..., nota bene t]egenover [...] ongegrond en ondoordacht optimisme [...] zoals er ook nog steeds meer **over** «Het Begrip» dan **met** begrip over verschillende aangelegenheden wordt gesproken.[p. 1]

Daarvoor geldt dan

het begrip Eenheid [... als] principiële basis [p. 5 w]aaruit alleen [...] al het volgende langs zuiver logische weg [kan en zal] worden afgeleid.[p. 1]

Als logisch stelt Van Bruggen voor dat

[w]e [zowel] de Eenheid voortdurend beseffen [moeten als] voortdurend dat besef van ons afzetten kunnen, het tezelfdertijd behoudend. Immers, zodra we spreken, spreken we over afzonderlijke dingen.[pp. 8-9]

Maar dan,

[w]elke is de verhouding van de afzonderlijke dingen tot de Eenheid? Hoe zijn ze uit de Eenheid gekomen en hoe zouden ze daarin weer kunnen opgaan? Ziedaar de vraag, die het [...] eenheidsgevoel leert stellen, 't welk met het afzonderlijke geen vrede meer vindt en tegelijkertijd voelt het afzonderlijke steeds van node te hebben.[p. 9]

Ik citeer hier uit **Prometheus** (Van Oorschot, vierde druk 1974). Naar verluidt werkt Van Bruggen er van 1915 tot 1919 aan, en in laatstgenoemd jaar verscheen haar boek oorspronkelijk. Op de vraag die ook zij weer stelt, bestaat tegenwoordig zgn informatiekundig behoefte aan een praktisch antwoord. Van Bruggen:

De verhouding van het Afzonderlijke tot het Ene is het eindprobleem van alle denken.[p. 9]

Thans moet die verhouding juist als beginoplossing gelden voor “alle” modelleren mbt digitale voorzieningen voor stelselmatig informatieverkeer, dwz ongeacht de schaal van gedragingen door deelnemers eraan en zo door tot – veranderlijke – variëteit van relevante betekenissen. Omdat Van Bruggen destijds nog niet voor die informatieverkeerskundige opgave staat, ziet zij nog geen noodzaak tot formalisatie van zulke logica resp. tot ontwerp van een passende modelleermethode met ruimste dekking. Haar insteek aan de kant van wat zij afzonderlijk noemt, dwz “dingen,” blijft ook te grof. Zeg maar vèrder verafzonderlijkt heb ik gedrag gekozen, met elke eenduidig verbijzonderde gedraging als resultante van samenloop van een object (lees dus ook: ding) en een situatie. Een object dat met cognitief vermogen toegerust zijn gedrag mede bepaalt, noem ik een subject. En daarbij vertegenwoordigt situatie

telkens wat Van Bruggen de Eenheid noemt, met dan haar eenheidsbegrip als grenswaarde voor de allerruimste situatie: alles. Zo ruim kan echter niemand denken. (Subjectieve) beperking laat zich als horizon duiden; zo'n nadere grens voor de modelleur trekt hij (lees overal ook: zij) in elk model volgens [Metapatroon](#) (Engels: Metapattern). De mogelijkheid voor modellering door-de-schalen-heen biedt deze methode met recursiviteit van samenloop; elke situationele objectgedraging kan op haar beurt dienen als object en/of situatie voor nadere samenloop, enzovoort. In omgekeerde (modelleur)richting vormt de (model)horizon het begin voor eigenschaps- annex gedragsbeschrijvingen volgens – herhaling van – situationele objectverbijzondering. De situationele gedragsfactor vind ik alweer concreter herkenbaar, vooruit, logischer, ter duiding van het

beseft dat geen enkel ding vaststaat[. p. 9]

Situationisme wijst er voorts op, dat Van Bruggen zich te zwart-wit uitdrukt met haar bewering dat

[d]e enige realiteit [...] het contrast [is].[p. 10]

Naar mijn idee is realiteit wat een subject, over idee gesproken, kènt ter gedragsbepaling. Dat spitst zich voor hem altijd toe op een situatie. (Want) als subject beschikt hij over evolutionair ontwikkeld cognitief vermogen – waaraan vervolgens dan ook geen ontkomen aan is – om voorbij situaties te duiden voor het vestigen van toekomstige situaties, enzovoort. Dat is een kwestie van verschillen, waarbij “contrast” een eventueel radicaal verschil is. Passender acht ik daarom een andere term die Van Bruggen gebruikt: onderscheiding. Zo stelt zij, wat later overigens bekend raakt als beginsel van zgn structuralisme, dat

de dingen bestaan door hun verschil met andere dingen[. p. 10]

Waar Van Bruggen qua logica echter niet op doorgaat, is dat uitgaande van zgn Eenheid er nu eenmaal géén ding-op-zichzelf bestaat (met uitzondering van de ene ... Eenheid). Zo gaat zij eraan voorbij, dat het feitelijk onzin is om verschil van het ene ding-op-zichzelf met een ànder ding-op-zichzelf te veronderstellen. Maar wat maakt verschillen dan wèl begrijpelijk? Daarvoor heb ik mijzelf maar eens radicaal serieus genomen met de aanname van situationele verbijzondering van ob-c.q. subjectgedrag. Indien elke gedraging situationeel is, vertoont een ob-/subject gedragsmatig dus niets, zeg maar, ònsituationeels. Wat gedragingen van/door één en hetzelfde ob-/subject om te beginnen onderling ‘doet’ verschillen, zijn dan de verschillende situaties (waarbij een subject met zijn cognitief vermogen beïnvloedt wat voor hem als volgende situatie telt, enzovoort; voor, bijvoorbeeld, een bliksem die hem treft, is hij overigens een object, of het moet zijn dat hij zich ‘opzettelijk’ tijdens zwaar onweer in het vrije veld begaf). Daarbij gaat de ene situationele gedraging over in de volgende, enzovoort. Maar hoe hangen ze samen? Daarvoor komt op zijn beurt dus vooral géén situationeel ob-/subject in aanmerking. Anders zou voor samenhang óók weer daarmee immers nòg een situationeel ob-/subject moeten verschijnen, enzovoort. Telkens wanneer zulke zgn oneindige regressie dreigt, verdient het aanbeveling om die zo vroeg mogelijk te vermijden. Dat vergt een kunstgreep. Ik heb daarvoor weliswaar – zoiets als – ding-op-zichzelf erkent, maar heb dat prompt volledig ontdaan van wat traditioneel wezen heet. Zoals er pas een stelsel van getallen geldt dankzij de veronderstelling van nul dat als zodanig zowel een getal als géén getal is, beschouw ik wat er ònsituationeel aan een ob-/subject

als zijn nul-identiteit. Zijn situationele ob-/subjectidentiteiten hangen dan via die nul-identiteit samen. Let wel, omdat het een kunstgreep geldt, gaat het met nul-identiteit niet om iets-dat-bestaat. Het is veeleer zo, dat 'we' zo'n nul-identiteit er bij kunnen denken, opdat verschillen als het ware ordentelijker begrijpelijk raken. Daarbij gaat het zowel om verschillen mbt één en hetzelfde ob-/subject als om verschillen tussen ob-/subjecten. Terwijl Van Bruggen stelt:

Alles is **onderscheid**[, p. 10]

vind ik dat wederom te extreem opgemerkt. Vrijwel alles, ja. En de aanname van nul-identiteit voor een "ding" is inderdaad op het kunnen maken van stelselmatig "onderscheid" gericht. Maar zowel de nul-identiteit van een ob-/subject als elke situationele ob-/subjectidentiteit is juist zichzelf (en daarom 'past' daarvoor de aanduiding met identiteit).

Van Bruggen beweert voorts, dat

we [...] de dingen slechts op[merken] door hun contrast met andere dingen.[p. 11]

De aanduiding "contrast" vind ik dus niet geschikt om verschil(len) tussen "dingen" te duiden, maar wel toepasselijk voor wat als verschillen samenloopt tot bepaald gedrag, dwz ob-/subject en situatie. Dergelijk verschil betreft wat de gestaltpsychologie opvat als figuur tegen achtergrond. Aldus zijn er twee soorten van verschil. Op elk tijdstip telt voor gedrag het "contrast" tussen een ob-/subject en een situatie; met zijn cognitief vermogen kan een subject van zulk verschil er maar één tegelijk bevatten, zoals geschematiseerd met de [semiotische enneade](#) waarvan focus het maatgevende element vormt voor begripwisselingen (voor een subject gericht op zijn gedragswisselingen). Het verschil waarop Van Bruggen m.i. doelt, betreft de in de tijd opeenvolgende, vooruit, contrasteringen. Daarbij kan het gaan om veranderd situationeel gedrag van hetzelfde – zoals ervaren – ob-/subject of om situationeel gedrag van wat als een ander ob-/subject wordt ervaren.

Ik benadruk graag dat mijn analyse van Van Bruggens begrippenkader volgens het mijne niet zozeer als kritiek opgevat moet worden. Tot besluit van **Prometheus** wijst zij op betrekkelijkheid ervan, zoals dat natuurlijk ook weer geldt voor wat ik wijzig, toevoeg:

[W]ie eerder en wie oprechter dan degene, die juist in de aanschouwing van het komen en gaan, het bloeien en welken der momentele, der individuele waarheden de zuiverste lust heeft leren smaken, wie eerder dan die zal het betrekkelijke en vergankelijke van eigen waarheid, van eigen formule met een rustig hart erkennen?[pp. 548-549]

Vooraf verrast ben ik door Van Bruggen met haar **Prometheus**. Haar verhaal vind ik onverminderd geldig, dat ik met een m.i. alweer verbeterd begrippenkader juist bevestig. Zij is, zoals het heet, haar tijd vooruit. En nog steeds is wat zij voorstelt hoogst modern, sterker nog, geldt zelfs als postmodern. Overigens vind ik haar boek vaak moeilijk leesbaar. Wat mij voor begrip dan hielp, was om zo'n tekstpassage hardop te lezen. Dan 'voelde' ik al dan niet de passende toon en ritme te treffen, varieerde zondig en zo werd wat er staat mij meestal gauw genoeg wèl duidelijk. Hoe dan ook is m.i. niet de vraag wie **Prometheus** nòg leest, maar wie dat àl doet. Het nogal archaisch aandoende taalgebruik schrikt helaas af van de door-en-door actuele inhoud. Van Bruggen volgt de literaire

ontwikkeling van de Prometheusfiguur [om een] geschiedenis van het Individualisme [te schetsen. p. 5]

Ik heb er voor inzicht in 'onze eigen tijd' veel van geleerd, wat natuurlijk gunstig is voor een subject dat immers gebaat is bij passende situationele duiding. Daarom beveel ik wie **Prometheus** nog niet las, graag de moeite ervoor aan die het grondig lezen inderdaad nogal kost.

Hier ga ik verder met opmerkingen over wat mij voorkomt als Van Bruggens begrippen- annex referentiekader. Zij heeft het over

een voortdurend in alle denkbare wijzen «uiteenbreken», «openvallen» van de Eénheid [waaraan] elk ding zijn afzonderlijkheid [dankt, terwijl door] het medebestaan [der dingen] elk afzonderlijk ding een begrensd, een bepaald, een onvolkomen, we kunnen zeggen een «half» ding [is]. [p. 18]

Wat Van Bruggen volgens mij niet consequent genoeg nagaat, is juist het "denkbare." Daaraan komt een denker te pas, maw een subject. Wat voor een denker denkbaar is, betreft telkens wat hij met zijn cognitief vermogen als het ware overgehouden heeft van zijn eerdere situationele gedragingen inclusief zijn momentane motief voor volgend situationele gedragingen. Vanwege die 'eigen' ervaringen resp. wat daarvan cognitief 'beschikbaar' is, zo spreekt Charles Peirce van "cognitive mass," is voor een bepaald subject dus niet alles denkbaar (maar verandert met het subject in kwestie als zijn eigen vermogen annex beperking). Daarbij is – ook – een "afzonderlijk ding" een illusie, omdat altijd een configuratie met verschil van dien volgens gedragsding op de voorgrond tegen omstandigheden (lees ook: situatie) als achtergrond aan de orde is. Van Peirce nam ik de onlosmakelijkheid-in-dynamiek van bemiddelend teken tussen object en interpretant over. Via navenante differentiatie van wat hij nog slechts algemeen als grond aangeeft, behield ik zijn triadische verhouding voor wat ik tot enneade uitbreidde. Wat per enneadisch moment afzonderlijk lijkt, te weten signatuur met intext, object met gedrag resp. focus met concept, is steeds wat context, situatie resp. motief "begrensd." Dat is "een «half» ding" indien half opgevat is als noodzakelijkerwijs gedeeltelijk, want voor een subject evolutionair-psychologisch beperkt tot signatuurintext-in- context, objectgedrag-in-situatie resp. focusconcept-in-motief. Nee, dit is stellig niet eenvoudiger leesbaar dan Van Bruggens boek. Maar voor wie dit begrijpt, klopt, wat nogal wat moeite kan kosten, is o.a. háár boek m.i. 'plotseling' véél begrijpelijker.

Waarop neerkomt wat Van Bruggen suggereert, is dat ze de Eenheid feitelijk laat doorgaan voor allesomvattend subject zoals ik dat schets:

Onze wereld is dan een wereld van uit de Eenheid gebroken, losgevallen afzonderlijkheden, van uit-één-gevallen dingen, contrasten, door middel waarvan de Eenheid, brekende, zich in de mens, van zichzelf bewust wordt, en terwijl ze van zichzelf bewust wordt, wordt ze zich ook van haar gebrokenheid bewust en reikt naar herstel, naar volmaaktheid van zichzelf terug. [p. 18]

Op die manier is een mens-als-subject onderdeel van de Eenheid-als-subject. Dat is mij te speculatief. Inmiddels menen we alweer wat meer van evolutie te begrijpen. Ik noemde evolutionaire psychologie al. Daarin herken ik een bruikbaarere verklaring van het ervaringspectrum met voor een subject als "denkbare" uitersten alles-is-één en alles-is-apart. Daartussen bestaat dan de werkelijkheid van alles-is-deel-van-geheel.

Van Bruggen gaat voor haar verhaal van die uitersten uit. Geschiedenis laat zich dan duiden als herhaalde wisseling van het ene naar het andere uiterste, en weer omgekeerd. Dat verloop laat zich met de beweging van een slinger vergelijken

waarbij de uitslag naar de ene kant reeds 'aangeeft' wat de uitslag naar de andere kant 'is,' enzovoort:

[D]ie immer zichzelf uitbrekende en in de contrasten van zichzelf bewust-wordende Eenheid [begeert] weer naar zichzelf terug [...]. Het gebrokene wil zich weer helen, het losgestotene reikt naar zijn oorsprong terug.[p. 18]

Wat Van Bruggen benadrukt, en volgens mij dus terecht, is dat voor een subject dat "eenheidsverlangen," althans absoluut genomen, tegennatuurlijk is vanwege de zucht naar zelfbehoud[. p. 19]

Hoewel zij situationele gedragsverbijzondering door een subject niet als beginsel vermeldt, komt het idee van Van Bruggen dicht in de buurt:

[O]ns ganse afzonderlijke leven [houdt] zich staande [...] in contrasten, [...] we leven door en in en uit contrasten[. p. 19]

Desalniettemin noemt Van Bruggen als

hoogste bestreving van der mensen kennis: het opheffen van contrasten[. ...] Anders gezegd: **in de zelfherkenning van de Eenheid ligt de zelfopheffing**.[pp. 20-21]

Dat lijkt mij strijdig. Wat ik er wèl van kan maken, is dat een mens-als-subject zijn gedrag – en het resultaat ermee – variabel kan waarderen. Als uiterste mogelijkheden kan hij dat volledig rationaal voor zijn subjectieve rekening nemen òf volledig aan – willekeur van – omstandigheden toeschrijven (met in de praktijk telkens ergens tussenin). Indien hij van oordeel is zèlf tegen noch voor situaties ook maar iets in te brengen, is inderdaad de aanduiding als "zelfonthefing" aan de orde. Iemand kan echter menen dat hij een wezen is resp. heeft, ofwel 'iets' dat hem ònveranderlijk uitmaakt, zelfs karakteriseert. Naar mijn idee bestaat zo'n wezen niet. Van 'zijn' ene tot volgende situationele gedraging verandert een subject, telkens bepaald door zowel hemzèlf met zijn veranderend (lees ook: aanpassend) cognitief vermogen als wat hij mede daardoor als vòlgende situatie opvat. In die dynamiek is voor zoiets als een wezen géén plaats. Voor zulke "zelfherkenning" door een subject staat – de kunstgreep van – zijn nul-identiteit symbool. Dat betreft echter geen zelfopheffing, maar wezensontkenning. Dat kan een subject helemaal ... zèlf. Daarvoor hoeft geen verhouding met/tot zoiets als Eenheidssubject aangenomen te worden. Vooruit, "zelfopheffing" is de pathologische, suïcidale vorm van wezensontkenning (die voor een subject juist op optimale aanpassing gericht is, dwz op over- en voortleven).

Over verschil gesproken, voor zover ik kan nagaan redeneert Van Bruggen

[v]an de Eenheid uit [...]: **De Eenheid behoudt zich door zich in gesteldheden te vergeten en heft zich op door zich te herkennen. De Eenheid handhaaft zich in gesteldheden**.[p. 22]

Voor mij blijft dat vergaand onbegrijpelijk. Ik vermoed dat Van Bruggen zich de Eenheid geïdealiseerd antropomorf voorstelt, zeg maar de mens met ònbeperkt denkvermogen. Tja, vergeleken daarmee is ieder 'gewoon' mens maar zeer gebrekkig:

Losgevallen uit de oorspronkelijke Eenheid, [... heeft] de mens [...] twee machtige drangen, één die hem noopt contrasten te creëren en één die hem noopt contrasten te vernietigen. Daartussen is hij eeuwig geslingerd[. p. 22]

Ik zie dat wat nuchterder, althans, zo oordeel ik zèlf. Ik deel dus de opvatting van een slingerbeweging, maar verschil van mening over de beide uiterste posities waartussen die beweging ‘gebeurt.’ Voor het verhaal van Van Bruggen is dat verschil van vergaand ondergeschikt belang, zij het dat ik het volgens mijn begrippenkader veel begrijpelijker, want realistischer, vind. Inmiddels kan ik duidelijker maken waarom die slinger m.i. wel draait. Dat is de veronderstelde mate van, zeg maar, wezenlijkheid. Aan de ene kant geldt wezen allesomvattend en onveranderlijk, aan de andere kant telt ‘wezenloos’ subjectieve veranderlijkheid. Langs haar slingerspectrum noemt Van Bruggen de ene kant maatschappelijk, de andere individualistisch. Opnieuw zeg ik niet dat zij dat verkeerd ziet. Wat mij opvalt, is dat ik maatschappij sterk verschillend opvat. Toegegeven, nogal idealiserend beschouw ik – een – maatschappij als een verkeersruimte waarin deelnemers zich juist optimaal als individuele subjecten naar situaties gedragen. Als voorwaarde moeten zij evenwichtige (verkeers)verhoudingen aanhouden, zeg maar regels die met maatschappelijke ontwikkeling van subjecten meeveranderen. Maar voor Van Bruggen staat maatschappij voor dwang tot uniformiteit van gedrag, uitgezonderd wie bekleed is met zgn absolute macht (wat ertoe noodzaakt om voor die bekleding een ‘hogere macht’ aan te roepen). Met zulke wezensillusie

behoudt [de maatschappij] zich in eens-gestelde onderscheidingen, afkerig die weer op te heffen en dit vasthouden aan **gesteldheden** wordt in de betrokken mens: vasthouden aan **stelligheden**, kortweg gezegd: dogmatisme, in de ruimste zin.[p. 23]

Dat is volgens Van Bruggen onvermijdelijk het klimaat voor

de strijd van het strevende individu tegen de machthebbende meerderheid[. ... Dit] laat zich dan op een bepaalde wijze bekeken, ook noemen het conflict tussen «mens» en «maatschappij»[. p. 25]

Het maatschappelijke noemt Van Bruggen – als contrast met het individuele – ook wel het collectieve. Dat vind ik duidelijker. Zij stelt:

Zulk een collectiviteit van belangen en inzichten is dan een Maatschappij.[p. 26]

Ik hecht dus – nogal naïef, beken ik mij daarmee als onrealistisch individualist? – een zowat tegenovergestelde betekenis aan maatschappij door haar veeleer te beschouwen als evenwichtige individualiteit “van belangen en inzichten.” “Maar dit,” zoals Van Bruggen her en der in haar verhaal opmerkt, “terloops.”

Wat Van Bruggen m.i. aan maatschappij overdrijft – maar was dat honderd jaren geleden ook zo? – is de noodzaak van

het **aanvaarden van de uniformiteit**.[p. 27]

Wat ook wel beschaving heet, gedijs bij variëteit, zowel veranderlijk als evenwichtig. En in de maatregelen voor evenwichtigheid zit de ontwerpogave. Zodra ze bewust mikken op bevordering van bedoelde variëteit, dragen ze oppervlakkig beschouwd een paradoxaal karakter. Ze zijn ‘pas’ uniform als metaregels. Intussen is de ruwe tegenstelling die Van Bruggen suggereert, stellig geschikt als middel om over strijd te vertellen als tussen collectiviteit en individualisme. Wat mij betreft kunnen slechts – individuele – subjecten strijden, inderdaad met èlk subject steeds sterk onder invloed van wat hij daarbij/-voor aan zijn omstandigheden – doorgaans impliciet – al dan niet onder zijn invloed laat gelden (met die – eventueel wijzigende – opvatting natuurlijk telkens reeds als resultante van zijn samenloopgeschiedenis met situaties). Antropomorfe wezenswaan:

De collectieve distinctie is de eigen distinctie, wanneer en voor zover de collectiviteit de persoonlijkheid heeft geabsorbeerd.[p. 27] Het nastreven van die pseudo-eenheid wordt [...] aangemoedigd, geïdealiseerd en verkeerdelijk aan het Eenheidsgevoel toegeschreven. De collectiviteit wordt voorgesteld [...] als datgene, waarin de mens zou kunnen en moeten opgaan als het hoogst denkbare, als de [...] verwerkelijking van «De Eenheid».[pp. 29-30]

Echter,

[u]niformiteit is geen Eenheid en kan geen Eénheid zijn, want de Eenheid is in verscheidenheid. De Eenheid kan niet begrepen en niet gezien worden, dan juist uitsluitend in de verscheidenheid.[p. 30]

Daarbij maakt Van Bruggen het nodeloos moeilijk door van zgn Eenheid uit te gaan. Ik vind de aanname van een handelend-subject-met-kenvermogen herkenbaarder. Daarbij moet iedereen toch op z'n minst aan zichzelf denken, nou ja, een wèldenkend mens. Elk subject kent daarbij een schalenbereik voor “verscheidenheid” (lees ook: variëteit) zoals geleerd door zijn eerdere situationele gedragingen, en waaraan hij met verdere zulke gedragingen vèrder leert. Van Bruggen waarschuwt mbt

de Eenheid [voor] haar tegendeel en haar spotvorm, de uniformiteit, de Eenvormigheid.[p. 30]

Zij voegt eraan toe:

Wanneer we ons dit recht helder beseffen, wanneer we ons hiervan diep doordringen, wanneer we ons consequent rekening geven van dit categorische verschil tussen Eenheid en Eenvormigheid, kan en moet onze levensbeschouwing, onze waardering van mensen en hun daden, een totale verandering ondergaan.[p. 30]

De moeilijkheid is nu net, zoals door Van Bruggen zeer uitgebreid toegelicht, dat mensen die ‘we’ zo’n “verandering” graag toewensen er het minst voor open staan:

Eenmaal als haar onwrikbaar middelpunt zich gesteld hebbende, neemt hij van de wereld en haar verschijnselen dat weinige op, hetwelk zijn beperkt wezen beroerd, het verkleinend naar eigen afmetingen, het versnijddend op eigen maat, zó dient hem alles dat hij ziet, tot steun en argument van wat hij is en wil[. p. 82]

Overtuig uzèlf door **Prometheus** te lezen. Ik ben benieuwd of u verrast raakt door hoe zij aantoot

in welke mate en op welke wijze de Eenvormigheid de vijand van de Eenheid is[. p. 31]

Neem verschillen serieus:

Verwonderen is contrast-gevoelen, is onderscheiden, is zien. Wie **ziet** die verwondert zich al.[p. 37 V]an verwondering naar twijfel is maar één stap – het is in wezen[, oeps,] alreeds hetzelfde. Denken is onderscheiden, zich verwonderen, twijfelen, maar de twijfel doet de denker niet vertwijfelen, neen, de twijfel is hem de grootste steun, het kompas dat hem door zeeën van onzekerheid, niet voert naar een bestemd einddoel, naar een «veilige haven», die hij niet begeert en niet nodig heeft, maar hem afhoudt van de klippen de ongegronde stelligheid en der onbewezen beweringen.[p. 45]

Praktisch houdt “verwonderen” resp. “twijfelen” in, niets bijzonders eigenlijk, dat een subject ‘open’ staat voor veranderlijke situaties, zich ernaar ‘weet’ te gedragen, enzovoort. Dat lukt natuurlijk niemand altijd en alom. Onveranderlijkheid met wezen als symbool bestaat echter niet:

Er is geen zijn, er is alleen worden.[p.37]

Nee, het betekent helemaal niets dat middenin het werkwoord 'worden' het woord 'orde' verschijnt. Maar om 'worden' van enige orde te voorzien c.q. (stelsel)logisch consistent duidbaar te krijgen vergt desondanks veronderstelling van iets-dat-is. Opzettelijk minimalistisch 'is' dat, nogmaals, een nul-identiteit:

[H]et **bewuste** aanschouwen – werkelijk begrijpen – en erkennen van eigen afhankelijkheid[. ...]de bewuste aanblik van de eindeloze verscheidenheid doet elke uniformiteit kennen als onnatuur[. p. 38 D]e mens [kan], naar Sokratische trant, onmogelijk «uit één stuk» [...] zijn, maar [is] als weerspiegeling van de Eenheid, een verscheidenheid van elkaar opheffende en weersprekende relaties en functies, zodat daartegenover geen enkel «beginsel», geen uniformiteit van handelen stand houden kan.[p. 46]

Van Bruggen verwoordt met zoveel woorden reeds wat ik – veel later, zie [Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism](#) – voorzag van de noemer subjectief situationisme. Omdat zij de mogelijkheid van een “beginsel” principieel afwijst, ontgaat haar de mogelijkheid van systematisering. Middels een kunstgreep valt zo'n beginsel wel degelijk te vestigen; doordat een nul-identiteit géén “handelen” betreft, dient het voor samenhang tussen “een verscheidenheid van [...] relaties en functies.” In tegenstelling tot wat Van Bruggen beweert, zijn dat géén “elkaar opheffende en weersprekende relaties en functies.” Als onderlinge verschillen zijn ze volgens verschillende situaties eenduidig geordend. Wat nog lijkt op tegenspraak e.d. is domweg een kwestie van nog onvoldoend gedifferentieerde situering. Inderdaad,

[d]e wijze meet [...] met vele maten, in welke de eindeloze verscheidenheid zich spiegelt.[p. 71]

dwz al naar gelang de situatie. Niet zozeer

[d]e **Eenheid-van-bezinning**[.]

maar op z'n enneadisch de motivationele begripsvorming voor situationele gedraging

[d]oet noodzakelijkerwijs uiteenvallen in **verscheidenheid** van handelen [en] kan zich nooit als Eenheid laten **aanzien**.[p. 46]

Het is niet anders,

alle daden [hebben] waarde [...] als relatie, werkzaamheid als functie en dus [hebben] als het ware geen twee ogenblikken dezelfde waarde en dezelfde werkzaamheid.[p. 52] En we moeten kiezen, we moeten besluiten, voortdurend, want alle leven is handelen, is de daad, is een keuze, en **niet** besluiten is toch besluiten[. p. 55]

En van mijn radicale taalopvatting, samengevat met de slogan: èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance), meen ik eveneens de crux reeds te herkennen:

[H]et woord openbaart anderen aan zichzelf en wekt in hun gemoed de wil tot de daad die men zelf niet wil begaan[. p. 56]

Van Bruggen neigt m.i. echter nog naar een tegenstrijdigheid. Waartoe het ene subject een ander subject, of zichzelf, wil bewegen middels een teken, is dat het andere subject interpreterend juist wel zelf tot het motief (lees hier dus ook: de wil) met bijbehorend begrip komt voor de verzochte gedraging. Ik heb op z'n minst de illusie dat ik haar boek toch echt zelf heb willen lezen en vervolgens commentaar

heb willen geven op het hoofdstuk waarin zij ter inleiding haar begrippenkader voorstelt. Op mijn beurt laat ik dit als verzoek graag even weten.

68.5

Wat ik dan niet begrijp, is dat iemand zijn (lees algeméén bedoeld overal ook: haar) veronderstellingen niet wijzigt. Lev Vygotsky (1898-1934) onderzoekt in **Thought and Language** (The MIT Press, samenstellers/vertalers E. Hanfmann en G. Vakar, herdruk 1972, Engelstalige editie 1962, oorspronkelijk Russisch 1934)

the interrelation of thought and language.[p. xix]

Terecht waarschuwt Vygotsky voor reductionisme. Als object van onderzoek komt daarom in aanmerking wat als

unit [...] retains all the basic properties of the whole and which cannot be further divided without losing them.[p. 5]

Vervolgens kiest hij

word meaning [... as] the unit of verbal thought that meet these requirements[. p. 6]

Verderop ondermijnt Vygotsky die keuze echter met zoveel ... woorden. Naar ik vermoed in een poging om zijn oorspronkelijke keuze handhaven, haalt hij er m.i. juist èxtra verwarrend onderscheid bij tussen “meaning” en “sense,” volgens hem

a distinction we owe to Paulhan.[p. 146]

Enige literatuuropgave ontbreekt helaas. Het zou om Frédéric Paulhan (1856-1931) kunnen gaan. Hoe dan ook is dat onderscheid vaker gemaakt. Naar verluidt ontleent Vygotsky aan werk van Paulhan als de betekenis (Engels: meaning) – of gaat het om de zin (Engels: sense) ervan? – van

[t]he sense of a word[: ...] the sum of all the psychological events aroused in our consciousness by the word.[p. 146]

Volgens die aanname, zou ik althans zeggen, is zin ipv betekenis van een woord het redelijke object van onderzoek. Vygotsky stelt met de vòlgende ... zin, dat woordzin

is a dynamic, fluid, complex whole, which has several zones of unequal stability.[p. 146]

Wat de verhouding tussen zin en betekenis betreft, geldt volgens hem dat

[m]eaning is only one of the zones of sense, the most stable and precise zone.[p. 146]

Dit strookt met hoe beperkt Vygotsky zowel “thought” als “language” opvat:

A word does not refer to a single object but to a group or to a class of objects. Each word is already a generalization. Generalization is a verbal act of thought[, i.e.,] a **generalized** reflection of reality, which is also the essence of word meaning[. p. 5]

Vanwege die beperking,

[c]learly, [...] the method to follow in our exploration of the nature of verbal thought is semantic analysis[. p. 5]

Wat voor een wèrkelijk dekkend onderzoeksobject ontbreekt, dus voor pragmatische analyse, is het aspect van gedrag in aanvulling op – de aspecten – taal en denken (lees ook: cognitie). Vygotsky kan principieel niet met een tweeledig schema slagen waarvoor een drieledig schema ònontbeerlijk is (zoals Charles Peirce wèl voorstelt).

Intussen vergroot Vygotsky de verwarring door context als volgt in verband met zin te brengen:

A word acquires its sense from the context in which it appears; in different contexts, it changes its sense.[p. 146]

Wat mij betreft geldt een bepaalde context niet voor een “sum of [...] psychological events,” maar per, zeg maar, cognitieve gebeurtenis met dienovereenkomstig gedifferentieerde betekenis. Op die manier is er uitgaande van een enkel woord, dan een zone voor elke context. Dus, zoveel zones annex contexten, zoveel (woord)betekenissen. Als eenheid is een woord daarom te onbepaald. Wat telt, is principieel de configuratie van woord en context. Daarop heeft Aristoteles reeds gewezen, en later Peirce. Allebei erkennen ze dat voor eenduidige betekenis als factor altijd een, zeg maar, insteek, perspectief, grond oid meetelt. Schematisch drukt Peirce de drie aspecten van taal, kennis en gedrag met evenzovele elementen uit: teken, interpretant en object. Daarbij bemiddelt teken tussen interpretant en object. Hij vermeldt echter tevens een vierde element. Dat is grond, maar hoe hij dat formeel laat samenhangen met de eerder genoemde drie elementen laat hij na uit te werken. Ik heb in elk geval niets in die richting ontdekt. Onder handhaving van de drie aspecten die Peirce veronderstelt, heb ik het aantal elementen van drie-plus-één uitgebreid tot negen: semiotische enneade. Elk van Peirce's drie elementen is daarin een dimensie annex moment met elk drie elementen. Zo telt de tekendimensie de elementen context, signatuur en intext. Waarvan Vygotsky als woord uitgaat, is enneadisch slechts een signatuur. En een signatuur op zichzelf bestaat niet. Een subject, dwz iemand die met zijn cognitief vermogen zijn gedrag bepaalt, neemt steeds een teken waar als bedoelde configuratie. Dat gebeurt zowel vanuit – enneadisch structureel corresponderend – wat langs de interpretantdimensie, cognitie dus, een configuratie volgens motief, focus en concept is als langs die dimensie resulterend in zo'n configuratie dienend als 'plan' voor verder gedrag, telkens situationeel verbijzonderd volgens zulke enneadische dynamiek. Dat is als “unit” inderdaad wat ingewikkelder dan Vygotsky nog aanneemt. Maar verklaringen ermee zijn zowel veel eenvoudiger als – wat mij betreft – ruimst denkbaar mbt interdependentie van taal, cognitie en gedrag. Wat op mij strijdig overkomt, is dat Vygotsky feitelijk de meeste “psychological events” van talig denken uitsluit. Dergelijk denken beschouwt hij, nogmaals, generaliserend van aard, zodat

[m]eaning remains stable throughout the changes of sense.[p. 146]

De enneadische opvatting luidt daarentegen dat een gemotiveerd begrip geen veralgemenisering betreft, maar juist een verbijzondering. Daarmee mikt het subject in kwestie steeds op situationeel verbijzonderd gedrag (dat aldus veranderlijk is). Hoe ruimer een situatie als gedeelte van de gehele werkelijkheid kan doorgaan, des te algemener geldig is het bijbehorend gedrag. Dat komt erop neer, dat een subject 'zoekt' naar zo algemeen houdbare betekenis van het contextaandeel van tekens. Voor het signatuuraandeel geldt daarbij zelfs het tegenovergestelde van wat Vygotsky ... denkt. Er bestaat gedragsmatig géén algemeen houdbare betekenis van het signatuuraandeel. Om een logisch systeem te vestigen associeer ik signatuur daarom met een nul-identiteit. Daarmee hangen contextuele verbijzonderingen samen, en betekenis heeft pas ... betekenis volgens dergelijke verbijzondering. Overigens moet dat Vygotsky reeds vaag hebben beseft:

The dictionary meaning of a word is no more than a stone in the edifice of sense, no more than a potentiality that finds diversified realization in speech.[p. 146]

Tegelijk is hij echter nog ver verwijderd van de radicale kunstgreep met nul-identiteit. Evenmin oppert hij een consequent pragmatische duiding van “speech.” Daarvoor luidt mijn voorstel: élk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance; zie [Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism](#), met daarin eveneens het ontwerp van de semiotische enneade). Deze taal- en tekenopvatting geeft aanleiding tot ook verder grondige kritiek – maar, nota bene, tevens bevestiging ervan waar hij werk van Jean Piaget bekritiseert – op Vygotsky’s onderzoek. Ik laat het hier echter bij wat hij zèlf feitelijk reeds oppert tégen zijn object van onderzoek als contraproductieve reductie.

68.6

Alvast over “master” gesproken, tja, volgens mij begint het ermee dat iederéén zich als leerling opstelt. En zo’n “pitch” voor Metapatroon heb ik hem al herhaaldelijk voorgesteld. Dat neemt allemaal niet weg, dat het met hem inderdaad “uitermate plezierig” spreken is. Maar wat nù? Mooi dat hij bij jullie komt kijken!

Dat is uiteraard ook weer zo’n misleidend etiket, “ideeënmarkt.” Des te meer prijs ik graag jouw moeite om die bijeenkomst te bezoeken. Begin vorig jaar verwees hij, voordat zijn ernstige ziekte hem langdurig ‘uitschakelde,’ ook al naar **Metamodel voor informatiemodellen** (Geonovum, versie 1.0, 14 juni 2017). Zowat per omgaande gaf ik daarop de reactie waarvan [aantekening 61.44](#) afschrift biedt. Gelet op zijn ziekte is het zelfs méér dan verklaarbaar dat hij er destijds op zijn beurt niet op reageerde (maar thans erop teruggrijpen doet hij kennelijk niet; het vermogen tot versnipperde activiteiten is praktisch oneindig). Ik stuurde afschrift aan hoofd Bureau Forum Standaardisatie, precies, de instelling die zoals jij aangeeft medeorganisator was van de “ideeënmarkt,” maar zoals met talloze àndere inhoudelijke suggesties aan zijn adres verdween ook die onbeantwoord in de doofpot aldaar.

Ja, zo’n “markt” wordt druk bezocht. Ik vrees dat het daarbij niemand om “ideeën” te doen is, laat staan nieuwe, maar vooral om zakelijke contacten. Dáárvoor zijn ze geïnteresseerd in een “wondermiddel,” wat daarom echter nooit anders dan louter mode kan zijn. Daarmee blijft alles inhoudelijk juist bij het ... oude. Je hebt m.i. helaas volkomen gelijk dat het metamodel dat Geonovum voorstelt “niet de juiste richting” aangeeft, integendeel. Ook ben ik het met je eens, zie voor mijn beoordeling o.a. [aantekeningen 57.20 en 57.27](#), dat zgn linked (open) data domweg voorzetting betreft van het inmiddels – door stelselmatige schaal van digitale facilitering van informatieverkeer – achterhaalde paradigma.

Als vervolg op je beeldspraak klok-klepel is mijn indruk dat er twee klokken luiden. De ene overstemt volledig de andere, waardoor nog – bijna – iedereen voor de klepel precies de verkeerde kant op gaat. Als je ze op het àndere geluid, en zo door op de àndere klepel, opmerkzaam probeert te maken, beweren ze niets te horen. En dat klopt natuurlijk ook voor wie zich op voorhand doof houdt (en helpt de zoveelste “pitch” evenmin).

Nogmaals, hoe dan wèl? Ja, langs “de positieve kant” moet er een gelegenheid komen voor een “casus,” zeg ook maar proefopstelling. Rara, wie biedt zo’n gelegenheid die voldoende representatief is om “zichtbaar te maken waar specifiek het verschil zit tussen Metapatroon en UML-technieken”?

Nee, je zit volgens mij nergens “mis [...] met [jouw] gedachten, maar zgn stelselmatig juist precies ‘goed.’

68.7

Ik kijk vanwege je aangename gezelschap naar onze a.s. ontmoeting uit. Helaas, over wat ik informatiekundig als hoofdthema beschouw, te weten passende modelleermethode voor reële betekenisvariëteit, lijken we het echter niet serieus te kunnen hebben.

Zo vernam ik eerder deze week over een onlangs gehouden **Ideeënmarkt informatiemodellering en gegevensuitwisseling** die mede door Forum Standaardisatie georganiseerd is. Afgaande op de aankondiging op de FS-website is er zelfs geen enkele aandacht geschonken aan conclusies en aanbevelingen zoals een decennium geleden (!) door FS gedaan met **Semantiek op stelselschaal**. Met een emailbericht dd. 6 juni 2018 stelde ik je, dus veel korter geleden nog, de vraag of “Forum Standaardisatie de opvatting over semantiek [huldigt] zoals toegelicht in het eigen rapport **Semantiek op stelselschaal** uit juni 2009.” Daarop luidde jouw antwoord, per emailbericht dd. 19 juni 2018: “[H]et antwoord is vast “ja”.” Sindsdien kan er natuurlijk veel gebeurd zijn. Heb ik iets grondigs gemist? Heeft FS intussen een andere opvatting over de methodische modelleerbenadering voor stelselmatige variëteit? Zo ja, dan kan ik van die beleids- annex koerswijziging niets ontdekken. Merkwaardig, nog zachtjes uitgedrukt, vind ik dan tevens dat op die ideeënmarktpagina op de FS-website over het Metamodel informatiemodellen (MIM) van Geonovum vermeld staat: “Er wordt op dit moment aan gewerkt om MIM op de lijst van aanbevolen standaarden van het Forum voor standaardisatie te plaatsen.” Is er soms nog iets aan het beleid van FS veranderd? Ik kreeg immers na herhaalde aanmelding van Metapatroon beide keren meegedeeld dat FS géén modelleermethoden in aanmerking laat komen voor plaatsing op de standaardenlijst. En het is ook niet zo dat Metapatroon in tegenstelling tot MIM geen zgn metamodel is. Dat is Metapatroon juist wèl, zeg ook maar metastandaard, zoals ik toegelicht heb in o.a. [Wat is een semantische standaard en hoe kan College Standaardisatie die vraag \(anders\) beantwoorden?](#) (in: **PrimaVera**, Universiteit van Amsterdam University, 2011).

Oh ja, dat MIM is nog steeds strikt atomair gericht, dus principieel ongeschikt voor stelselmatige opgaven met de noodzaak om zgn interdependentie te faciliteren. Dat is dus allesbehalve een verbetering. Hoe krijg ik jou dat aan je verstand? Of moet ik het maar vergeten dat het jou en mij ooit kan lukken?

[Emailbericht dd. 21 maart 2019 aan hoofd Bureau Forum Standaardisatie. Zie [aantekeningen 64.6 en 64.17](#) voor afschriften van mijn relevante emailberichten uit 2018. Van zoals ik de eerste aanmelding-tot-afwijzing meegemaakt heb, doe ik verslag met [Metapatroon op de lijst!](#) De tweede poging staat beschreven in [Aantekeningen 60](#); zie daar de nrs 6 t/m 22 en 28 t/m 30.]

68.8

Ik herinner me aanvullend dat ik jou middels afschrift op 27 januari vorig jaar liet weten dat het zgn metamodel van Geonovum “onbruikbaar [is] voor stelselmatige modellering, dwz op een schaal waarop reële betekenisverschillen – met veranderlijkheid van dien – juist productief zijn (en ook nog eens van relevante samenhang moeten zijn voorzien).” Wat later op nog diezelfde dag stuurde ik jou als enige geadresseerde een nader emailbericht waarin ik je wees op m.i. ongerijmde

opstelling van Forum Standaardisatie mbt (on)stelselmatig modelleren; daarbij vroeg ik met zoveel woorden naar “je plan hoe je verder wilt.” Beide emailberichten tref je onderstaand wederom aan.

Enfin, indien FS thans zelfs expliciet vóór MIM kiest, acht ik een en al tegenstrijdigheid aan de (wan)orde. Daarvan geeft uiteraard ook blijk, zoals op de FS-website ten onrechte zelfcomplimenteus valt te lezen, “de goed bezochte markt (bijna honderd bezoekers).” Al die mensen hebben dus juist nog géén stelselmatig idee, en dat krijgen zij ook nooit van het programma dat zij op die ideeënmarkt kregen voorgeschoteld.

Ach, wellicht moet ik zelfs toejuichen wanneer FS ertoe komt om MIM op de standaardenlijst te plaatsen. Mocht ik Metapatroon voor derde keer voor opname op die lijst aanmelden, dan kan FS immers moeilijk volhouden dat erop géén plaats is voor (meta)modelleermethoden (wat, zoals ik je al vaker heb proberen te verduidelijken, al een ongerijmd argument tégen Metapatroon is sinds de facto allerlei modelleermethoden deel uitmaken van lijststandaarden).

Ikzelf heb trouwens wel een steekhoudend argument om Metapatroon vooral niet aan te melden. Eerder heb ik je ook al herhaaldelijk proberen aan te geven dat, zeg maar, het object van standaardisatie voor FS is: infrastructuur voor informatieverkeer. En infrastructuur betreft principieel een eigen categorie standaarden. Nogmaals, infrastructuur ‘is’ (de) standaard. Met het ontwerp ervoor zijn infrastructurale componenten annex standaarden (!) bepaald. Daarvoor moet de, met excuus voor het lelijke woord, infrastructuurverantwoordelijke instelling niet wachten op aanmeldingen. Integendeel, die instelling bepaalt, dwz kiest, (im)materiële componenten voor infrastructuur en daarmee in één moeite door de relevante standaarden. Dus, indien die instelling herkent dat er o.a. een component/standaard nodig is – als methode – voor stelselmatig modelleren van betekenisvariëteit, dan moet zij het initiatief nemen om een daarvoor geschikte modelleermethode tot onderdeel van infrastructuur te verklaren. Ik kan me voorstellen dat de bijdrage van FS eruit bestaat om de infrastructuurverantwoordelijke instelling over een klasse van infrastructuurcomponenten annex –standaarden te adviseren. Dat moet nota bene pro- ipv reactief gebeuren.

Moet ik óók nog voorstellen wie of wat die infrastructuurverantwoordelijke instelling is? Vooruit, voor de discussie, zie [Minister](#) (in: **Informatie Management**, 1998, nr 1/2). Dus alweer niets nieuws, maar hebben we toch een aardig gespreksonderwerp. :-)

[Emailbericht dd. 21 maart 2019 aan hoofd Bureau Forum Standaardisatie.]

68.9

Met nogmaals mijn dank, het duurde nogal lang voordat ik besepte wat ‘iets’ dat jij mij schreef zoal betekent, of juist niet. Huh! Was Forum Standaardisatie (FS) mede-organisator van de **Ideeënmarkt informatiemodellering en gegevensuitwisseling**? Volgende week heb ik weer zo’n vriendschappelijke bijeenkomst met hoofd Bureau FS. Ik kwalificeer die ontmoeting zo, omdat mijn verwoede pogingen om hem tot een stelselmatig deugdelijke koers te bewegen alsmaar op de klippen lopen. Daarom maak ik allang van mijn hart geen moordkuil, en door afschrift van mijn emailberichten als zgn aantekeningen te publiceren documenteer ik in elk geval dui-de-lijk wat ik vind dat er allemaal niet klopt. Nee,

wèrkelijk serieus antwoord, als ik al iets ontvang, krijg ik nooit. Hoe dan ook, nog maar eens zo'n stichtelijk bedoeld emailbericht – gemengd met onverholen minachting, maar zulke spot schijnt voor de geadresseerde de amusementswaarde zelfs te verhogen; inmiddels weiger ik te betalen wanneer we ergens wat drinken :-)) – verstuurde ik eerder vandaag. Voor afschrift, zie **aantekening 68.7**. Vrijwel onmiddellijk bedacht ik me daarin een relevant punt resp. overweging onvermeld te hebben gelaten. Daaraan wijdde ik een aanvullend emailbericht met aantekening 68.8 als afschrift.

68.10

Ik ben blij dat [zij] jou binnenkort laten zien wat zij al vergaand samenhangend werkend krijgen door bestáánde informatieverzamelingen, dus nota bene òngewijzigd, aan te sluiten op een zgn informatieronde. Dat is altijd (!) een noodzakelijk begin met/voor stelselmatige inrichting (omdat 'we' qua registers nu eenmaal praktisch moeten uitgaan van wat-er-is). Dat zou voor eenvoudigste samenhang overigens ook nog wel aardig zònder Metapatroon kunnen lukken. De koers naar alsmáar verdere stelselmatigheid is echter pas duidelijk èn kan praktisch consequent volgehouden worden dankzij een zgn geïdealiseerd ontwerp, dwz volgens een model dat juist meteen zo radicaal mogelijk stelselmatig is opgesteld. Dáárvóór is Metapatroon zelfs onontbeerlijk. (Ook) voor de rechtspraak is dat zo zuiver mogelijk als infrastructuur bedacht. Zie daarvoor, ik verwees je er eerder naar, [Informatieverkeer op stelselschaal](#) met [Reële variëteit van deelnemers volgens hoedanigheden in informatieverkeer](#) voor enige toelichting. Oh ja, daarvoor heeft niemand Information Dynamics opdracht gegeven, dus ook niets betaald. (Juist :-)) daarom is dat model/ontwerp in één moeite door geschikt voor – facilitering van – willekeurig resp. àlle informatieverkeer. Dus, als het goed is, óók voor het onderwerp waarvoor jij de opdracht hebt om mbt informatievoorziening c.q. -verkeer verder te brengen. Over "behoefte" gesproken, voordat ik, maar ook [zij], je eventueel kunnen helpen bij het opstellen van jouw "pitch," help je allereerst òns met voorlichting over 'jouw' onderwerp. Uit ons recente gesprek begreep ik van je dat jij nav ongevraagd advies door de Raad van State 'iets' moet inrichten ... Hoe en wat dan ook, welk doel heb jij waarvoor je als noodzakelijk stelselmatige modelleermethode Metapatroon overweegt? Hoe stel jij je operationalisering voor? Ik neem aan dat je daarvoor een begin met documentatie gemaakt hebt. Is die – vertrouwelijk – beschikbaar? Bedenk ajb dat ik nog steeds als ònbetaald vrijwilliger moeite doe om je voor te lichten. Overweeg je een betaalde opdracht?

68.11

Zoals wij eerder vandaag telefonisch bespraken probeer ik hem zover te krijgen dat hij verduidelijkt wat hij wil. Als dat onverhoopt niets blijkt, wat maken wij ons dan nog druk ...

68.12

Ik was zo beleefd, ik bedoel dus naar jou toe, :-)) om meteen een blik te werpen op "de presentatie [waarnaar jij verwijst] als zeer ergerlijk." Ik begrijp de drukte steeds minder. Het aangeprezen zgn metamodel is 'gewoon' de modelleermethode/-taal UML. Tja, elke methode is 'meta' tov de meerdere resultaten die ermee kunnen worden gemaakt. Dus een modelleermethode is een ... metamodel. Met model als synoniem van patroon krijg je inderdaad ... Metapatroon, allemaal allang niets nieuws meer.

Voor Metapatroon geldt een ànder paradigma dan voor UML, dus óók voor MIM. Voor UML is dat atomisme, voor Metapatroon situationele gedragsverbijzondering. Over synoniem gesproken, van paradigma is o.a. ontologie een synoniem, maar nota bene in de filosofische betekenis van dat woord. Het ontologisch verschil waarvoor de modelleermethoden UML en Metapatroon ‘staan,’ heb ik proberen te verduidelijken met de eerste zes pagina’s van [Het hangt er vanaf waarop het staat: naar grondslagen voor stelselmatig passende variëteit in \(clusief\) o.a. bouw informatie](#). Ik verwijst je ihb naar dat opstel, omdat MIM volgens mij ook vooral mikt op modellering van bouw informatie ..., maar waarvoor die metataal/modelleermethode dus óngeschikt is. ‘Ze’ hebben het daar overigens al eerder tevergeefs op z’n UMLs geprobeerd. Als kritiek daarop schreef ik [Gids voor gids](#), dat ik je graag ter volgende lezing aanbeveel voor inzicht in de hopeloze – wanhopige – verwarring van zgn it-ers over ontologie (zodat ze zich van geen paradigma-als-ontologie bewust zijn, en daarom klakkeloos vasthouden aan wat zij ... niet begrijpen).

68.13

Ik las in de krant (**NRC Handelsblad**, 22 maart 2019, p. 2) dat ditmaal de Commissie Visitatie Gerechten in “haar vierjaarlijkse rapport” o.a. wijst op

[h]et achterblijven van digitalisering van de interne processen, deels het gevolg van het falen van het innovatieprogramma Kwaliteit en Innovatie (KEI).

Wanneer ook deze commissie zulke kritiek geeft, vraag ik me nog maar eens af wat zo’n Auditcommissie Rechtspraak eigenlijk doet; gelet op artikel 5.f van haar **Instellingsbesluit en regeling** moet zij adviseren – en onder de noemer van audit lijkt mij een kritische blik gepast – over o.a. “de toepassing van informatie- en communicatietechnologie.” Klopt, ik probeerde ooit een lid van de Auditcommissie zover te krijgen om een pleidooi voor kwalitatief àndere opzet te houden. Dat heeft dus niets uitgehaald, maar dit – hier – terzijde.

Kan jij thans de kritiek door de Visitatiecommissie wellicht benutten? Je zou kunnen opmerken dat juist voor rechtspraak de focus op “interne processen” beperkt is en daardoor zelfs averechts werkt. Daarentegen vormt – ook – (de) rechtspraak een knooppunt voor informatieverkeer. Dat komt enigszins tot uitdrukking met digitale toegankelijkheid, inderdaad, maar wat operationeel pas hèlpt is een stelselmatige opzet voor zulk informatieverkeer, dus volgens reële variëteit van hoedanigheden van deelnemers eraan. Intussen moet de rechtspraak, zeker voorlopig, dóór met de bestaande zgn zaakprocessystemen. Nou ja, een samenhangend plan hebben wij begin mei vorig jaar beknopt beschreven. Is de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak er inmiddels aan toe om er een proefje aan te laten wagen? Kan c.q. wil hij daarvoor de tegenwerking die jij tot dusver ondervindt opheffen? Wij weten dat het lukt en dan is meteen “een gebrek aan financiële middelen,” waarop de Visitatiecommissie tevens wijst, in elk geval véél en véél minder dan met feitelijk klakkeloos – ga bijvoorbeeld maar na waaraan die zgn ideeënmarkt mank ging; precies, aan stelselmatig bruikbare ... ideeën over informatiemodellering – voortgezet “achterblijven van digitalisering.”

68.14

In **The New Phrenology: The Limits of Localizing Cognitive Process in the Brain** (The MIT Press, 2001) legt William R. Uttal m.i. overtuigend uit, dat

it seems far more likely that the mind [...] represent[s] the merging or binding of many different underlying processes and mechanisms into an integrated singular experience. It should be understood that the unity of subjective experience therefore contradicts the hypothesis of cognitive localization in a fundamental way.[p. 6]

Ik zie dat zelfs radicaal. Als evolutionaire ontwikkeling staat cognitief vermogen van een – individueel – subject in dienst van zijn gedragsaanpassing. Dat vermogen omvat leervermogen. Daardoor is het aanpassingsvermogen variabel. De situaties waarin een subject passend gedrag vertoont, zijn hem niet op voorhand en vast – erfelijk – opgelegd. Hij (lees overal ook: zij) kan met tot dusver onbekende situaties gedragsmatig vertrouwd raken, en zo door naar zèlf situaties duiden, ook en vooral als doel om ze met zijn gedrag als middel te verwerklijken, enzovoort. Het is onloochenbaar dat een subject, zeg maar, aangeboren gedragsvariëteit kent. Maar om – ontwikkeling van – subjectief cognitief vermogen begrijpelijk(er) te krijgen, vind ik de veronderstelling vruchtbaarder om àlle werking ervan dynamisch te beschouwen. Wat daarvoor onvermijdelijk als beginvoorwaarden moeten gelden, betreft dat het ‘aangeboren’ aandeel. Op die manier is cognitief vermogen onderhevig aan één (meta)systematiek. Hieruit volgt volgens mij de netzo consequente aanname dat het brein als ‘orgaan’ van cognitief vermogen volledig plastisch is. Ofwel, op voorhand noch vast is enig aandeel aan cognitief vermogen in een subjectief-individueel brein gelokaliseerd. Ook dàt klopt ‘natuurlijk’ niet helemaal; wat eventueel wèl eenduidig en duurzaam lokaliseerbaar is, moeten echter voor zgn beperkingen (Engels: constraints) doorgaan op de theorie van breinplasticiteit. Een uiterst ruwe suggestie voor de verspreiding van, vooruit, breinelementen die ‘betrokken’ zijn bij – steeds situationeel verbijzonderd – subjectgedrag volgt uit – mijn ontwerp van – de semiotische enneade. Wat Charles Peirce interpretant noemt, zeg thans ook op z’n cognitiefs, heb ik daarmee van element in semiosis uitgebreid tot dimensie c.q. moment met op zijn beurt drie elementen: motief, focus en begrip. Cognitief zijn ze ònlosmakelijk: door een focus is een begrip altijd gemotiveerd. Zolang ik me een brein, toegegeven, èrg simplistisch, voorstel als netwerk van gelijksoortige cellen met gelijksoortige verbindingen ertussen, laat zich aangeven hoe zo’n verondersteld gemotiveerd begrip vervolgens breinmatig eenduidig gematerialiseerd kan zijn. Voor een eerste uitwerking, zie [Semiotic connectionism in artificial intelligence](#) (2007). In dat opstel heb ik tevens een afbeelding van de enneade opgenomen. En ik houd het daar op zgn kunstmatige intelligentie, omdat ik terdege besef allerlei simplificerende aannames gemaakt te hebben. Tegelijk benader ik daarmee een redelijk model van – zoiets als – ècht cognitief vermogen van een subject alweer ... minder reductief dan ik elders zoal aantref. Met de kritiek van Uttal op zulke reductie stem ik daarom grondig in.

Wat noodzakelijke beperking van plasticiteit betreft vermeldt Uttal weliswaar:

[W]ith regard to sensory and motor functions, it has become indisputable that the brain is not equipotential or homogeneous[. p. 11]

Maar zelfs ook dáárop dingt hij elders deels àf [p. 156 e.v.]. Ikzelf blijf er bij, dat het voor een toepasselijk model loont om zelfs principieel uit te gaan van

the notion of widely distributed representation of complex cognitive processes[. p. 13]

Nogmaals, voor zover er ‘systeem’ in cognitief vermogen zit, is dàt m.i. de manier om het te veronderstellen. Vervolgens moet van afwijkingen worden nagegaan, of ze noodzaken tot herziening van het veronderstelde systeem annex theorie. Het kan

echter ook dat afwijkingen neerkomen op beperkingen en aldus de theorie – verder – onderbouwen. Vooralsnog – vooringenomen? – zie ik géén redenen om mijn veralgemeniserende gedragsinsteek te verlaten voor een – aanzet tot – breinmodel. Uttal:

[T]he more complex the psychological process, the less likely it is that a narrowly circumscribed region uniquely associated with that process will be found. [...] The integrative and complex mental processes [...] involve increasingly large numbers of identifiable brain nuclei and centers as the task complexity increases, making the brain behave in a way that superficially may be difficult to distinguish from mass action.[p. 13]

Ik pleit er dus voor om zelfs radicaal van de veronderstelling van “mass action” uit te gaan. Daarom vind ik er reeds de aanname van “nuclei and centers” strijdig mee. Zoals ik in [Semiotic connectionism in artificial intelligence](#) schets, is

the proper level of equivalence between the components of brain and mind [...] to be found at another, more microscopic level,[p. 27 i.e., as] the information state of intricate networks of neurons.[pp. 192-193]

Waarom Uttal overigens nog geen aandacht besteedt, is de invloed van (leer)volgorde; die verschilt van subject tot subject. Hoe dan ook betreft hij de verwarring

to define psychological or cognitive components[p. 15] There are many ways in which psychologists can be misled to construct a mental entity that has little psychobiological reality.[p. 17 W]e are being led astray from a truer, more valid, and more realistic conceptualization of the unified nature of mental processes based on widely distributed brain mechanisms.[p. 135]

Er heerst atomisme. Zo van, als er een naam voor kan worden bedacht, bestaat ‘het;’ en wat als ‘het’ bestaat, tja, dat bestaat apart en is dus ... lokaliseerbaar:

If one starts off by accepting the premises that it is possible to isolate mental processes and that they act according to simple mathematical rules, it is an easy step to searching for locales in the fabric of the brain in which these components should be localized.[p. 190]

Maar spreekwoordelijk is het kleine radertje; als dat kapot is, werkt ook de gehele machine niet meer. Rara, wèlk radertje precies, of wat dan ook?

The difficulty is that, although the behavioral change might be exactly the same, the deficit might very likely the result of an entirely different organizational aspect of the system.[p. 164] Indeed, the [...] assumption [...] that “effect = structure” leads to a fatal kind of illogic[. p. 182]

Want een enkel radertje oid is allerm minst hetzelfde is als de complete machine. Het is en blijft er slechts een onderdeel van. Wie iets-als-onderdeel lokaliseert, weet daarmee nog maar zéér beperkt iets over de plaats van de volledige machine (als die al een ‘plaats’ heeft en laat staan hoe die werkt):

[H]igh-level cognitive functions cannot justifiably be associated with localized brain regions.[On the contrary, they] are associated with widely distributed activity in many parts of the brain[. p. 25] How do you tease apart the components of an intricately interacting system when all you can observe is their collective function?[p. 101]

Zo mogelijk fundamenteler is echter de terechte kritiek van Uttal op

definitions of the cognitive processes themselves.[p. 26 H]ypothetical psychological constructs are invented ad lib and ad hoc without adequate consideration of the fundamental issue of the very plausibility of precise definition.[p. 90]

Wat feitelijk een resultaat van gedrag is, mag niet gelden als voorwaarde. Voor dynamiek die structureel cyclisch is, valt dat echter niet te vermijden:

On the basis of logic and what we know about the brain-mind, would it then not be more accurate to describe it as a dynamic, self-organizing, recurrent, nonlinear, distributed system?[p. 183] The extraordinary adaptiveness of human thought processes is prima facie evidence that there are many ways in which the brain may arrive at a solution to a cognitive problem. Thus the brain mechanisms operating at one instant may not be exactly like those at work the next.[pp. 195-196]

Dan is (structuur)minimalisme geboden, denk aan het zgn scheermes van Ockham. Van een subject volgt zijn ene gedrag op het andere, enzovoort. Als het ware daartussen 'bewegen' steeds de momenten van teken en cognitie, zodat ook het ene teken op het andere volgt, en de ene interpretant op de andere. Als zodanige metabegrippen bieden ze ruimte voor afwisseling tussen oorzaak en gevolg. Uttal:

[I]t has always been extremely difficult to define exactly what is meant by a psychological, cognitive, or mental term.[p. 89]

Het probleem met zgn wetenschappers is doorgaans, dat zij daarvoor slechts hun eigen discipline raadplegen. Ik noemde Peirce al. Hij durft betrekkelijkheid – wat tegenwoordig heet – interdisciplinair op te rekken. Op z'n triadisch, en als zodanig ònlosmakelijk, beschouwt hij een object principieel in verband met een interpretant met ter bemiddeling daartussen altijd een teken. Omdat ik niet begrijp hoe hij – wat hij aanduidt als – grond met die triade laat stroken, heb ik er een enneade van gemaakt, maar nota bene netzo ònlosmakelijk. Ofwel, op zichzelf betekenen de termen voor de elementen langs de interpretantdimensie van de enneade niets. Voor èlk enneadisch element gaat het steeds om het verband met de overige acht elementen. Preciezer lukt niet. En op die manier biedt de enneadische interpretantdimensie juist géén kaart waarop gedragsmodellen oid op een vaste plaats verschijnen. Integendeel, de aanname is dat gedragsmodellen zowel subject als veranderlijk zijn; daarom is het idee van een vaste breinpositie al helemaal verkeerd. Er bestaat ook volgens Uttal

the necessity of an operational and [...] thus, by implication, behaviorist [...] approach to psychological concepts[. p. 91]

Nota bene, wat de enneade 'verduidelijkt,' is dat althans ik als opsteller ervan géén idee heb van de overgang tussen de ermee veronderstelde dimensies annex momenten. Ik heb dus nog maar eens véél minder benul van, zoals Uttal het stelt,

how brain activity becomes mental activity.[p. 193]

Wat ik daarvoor op z'n enneadisch aanwijs, en dan uiteraard graag door Uttal bevestigd zie, vind ik echter wel een redelijke richting.

68.15

Ik ben muziektheoretisch op z'n semiotisch nog niet verder gekomen ... :-) Intussen heb ik echter wel literatuur bestudeerd met m.i. de bevestiging dat fysiologisch onderzoek naar vermeende muziekregio's in de hersenen e.d. zeker niet verder helpt. Voor jouw/jullie onderzoek kan je er wellicht kortweg naar verwijzen, klaar. Wil je het boek zelf inkijken? Zie alvast **aantekening 68.14** voor enig commentaar erop,

inderdaad, tegen de achtergrond van de zgn semiotische enneade (die o.a. muziektheoretisch natuurlijk wèl relevant zou moeten zijn). Stuur maar dóór, als je wilt.

68.16

Je hebt gelijk. Over toezicht heb ik inderdaad eerder nagedacht. Tijdens ons gesprek, vorige week, herinnerde ik mij dat niet zo vlot, excuus. Ik vermoed dat het kwam, omdat ik – ook – toezicht allang niet beschouw als een apàrt onderwerp, althans niet strikt apart. Over de noodzaak van stelselmatige positionering zijn wij het dus prompt eens. Toezicht geldt uiteraard als één van allerlei, zeg maar even, aspecten. Ofwel, daarvoor telt vooral hun ònderlinge samenhang. Daarmee ding jij noch ik zeker niet op het belang ervan af, zelfs integendeel.

Heel praktisch is het zo, dat er voor facilitering van een aspect-op-zichzelf – wat natuurlijk al een gruwelijke tegenspraak betreft, maar ja, wat doen we eraan? – meestal nauwelijks meer iets hoeft te gebeuren, nadat (!) zo'n aspect-in-samenhang duidelijk is. Door de omgekeerde aanpak, dus nog volgens valse verabsolutering van wat daadwerkelijk een aspect is met samenhang van dien, gaat het met facilitering geheid mis. Dan wordt alsnog geprobeerd stelselmatigheid, maar zònder deugdelijk begrip enzovoort ervan, in een ònstelselmatige opzet te proppen. Dat lukt nooit, punt.

Kortom, ik ben het met je eens dat het veranderkundig noodzakelijk is om te beantwoorden aan de behoefte van beleids- annex besluitvormers aan – de illusie van – beheersbaarheid waarmee zij – de beperking tot – een apart onderwerp associëren. Zo mogelijk versterkt zo'n bestuurlijke houding, tja, die is ook wel weer best begrijpelijk, maar desalniettemin averechts, echter de noodzaak om voor het welslagen van de feitelijke verandering wel degelijk een model volgens reële onderlinge afhankelijkheden te benutten.

Voor een zo algemeen mogelijk geldig model c.q. ontwerp is het wijs om zelfs willekeurige aspecten te veronderstellen. Wanneer dat lukt, maakt het immers niet meer uit wèlk aspect de insteek in kwestie vormt (en aldus tegemoet komt aan de behoefte om beheersbaarheid te herkennen); dat resulteert altijd in relevante samenhang.

Haha, zo ver ben ik inmiddels gevorderd. Kennelijk raakt inspiratie door, toetsing op een concreet aspect zoals toezicht gauw vergeten ... Vergelijk het met een methode om getallen bij elkaar op te tellen. Wie die methode eenmaal beheerst, vergeet met welke getallen precies hij ermee ter lering geoefend heeft.

In de loop der jaren heb ik zo'n model alsmaar algemener geldig ontworpen, en daarbij steeds zoiets als tussenstand beschreven. Enkele van die telkens korte documenten tref je bijgevoegd aan (en je kunt ze, indien de resp. onderliggende urls 'werken,' tevens raadplegen op het ww web).

Doe ajb niet te veel moeite om [Over rechten en plichten met intersituationele regelkringen voor maatschappelijk verkeer](#) (januari 2014) als het eerste document in deze reeks grondig te begrijpen. Ik heb er zelf inmiddels de nodige moeite mee. :-)

Die tekst plus figuren laat zich als vroege aanzet herkennen, doordat ik ervoor nog uitga van resp. ermee nog mik op bepaalde rollen/hoedanigheden. Ik ervaar het als aangename verrassing, met hartelijk dank voor de aanleiding, dat daar vanaf pagina 3 (van 4) óók nadrukkelijk plaats is voor toezicht(houder). Had ik er gelukkig toch al iets van begrepen. Als leeswijzer is het nuttig te weten, over herkenbare insteek gesproken, dat ik met die vroege aanzet logisch op eveneens betrekkelijke

positionering van rechtspraak wilde uitkomen.

Voor een werkelijk stelselmatig model voor interdependente situationele hoedanigheden (lees o.a. ook: rollen, functies) moet elk aspect zijn opgeheven als zowel vooropgezet als vast structurelement. Dat klinkt paradoxaal voor wie het onderscheid tussen variabelen en waarden niet kent. Dankzij variabelen als structurelementen neemt het bereik voor waarden – exponentieel – toe. Ondanks mijn oriëntatie volgens rechtspraak ... abstraheerde ik er daarom vervolgens opzettelijk van. Wat betrekking op rechtspraak heeft, resulteert vervolgens uit invulling met waarden voor algemener gestelde variabelen. En als infrastructurele voorziening moet dat gelden voor ... alles, dus eveneens voor toezicht, enzovoort. Op dat model kom ik verderop terug.

In een poging de stelselmatige positionering van rechtspraak toe te lichten schreef ik [Verkeerssysteem is anders, ontwerpen dus! rechtspraak als geval](#) (april 2017). Wat m.i. de clou ervan is, noemde ik tijdens ons gesprek: rechtspraak betreft een formeel-ultieme voorziening om verloop van maatschappelijk verkeer te bevorderen. Zo zijn er méér van dergelijke ‘voorzieningen,’ elk met kenmerkende bijdragen. Klopt, daar hoort toezicht – in allerlei soorten en maten – bij. Je zou genoemde tekst kunnen lezen waarbij je de term rechtspraak vervangt door toezicht; structureel is er geen verschil ... Het is en blijft een kwestie van situering met bijbehorende hoedanigheden/rollen en daarvoor verbijzonderde gedragsbepalingen. Wanneer die structuur voorziet in willekeurige herhaling, is zij concreet óók geschikt voor rechtspraak-van-toezicht resp. toezicht-op-rechtspraak, en ga eventueel zo maar door. Dankzij algemene opzet houdt de gemodelleerde stelselmatigheid evenmin bij o.a. nationale staatsgrenzen op. Mocht je alvast een blik op het stelselmatige model willen werpen, dan tref je in de als tweede genoemde tekst een link aan.

In [Vermaatschappelijking van rechtspraak](#) (mei 2017) als derde document kan je volgens mij ook weer rechtspraak door toezicht vervangen voor uitleg, dat

[d]eugdelijke analyse [...] verruiming tot de gehele samenleving [vergt], zeg ook maar maatschappelijk verkeer. Anders is opbouwende positionering van [toezicht] onmogelijk, punt. Allereerst behoort [toezicht] tot “spelregels” voor maatschappelijk verkeer, en zijn er méér en andere verkeersregels. Klopt, op haar beurt kent [toezicht] ook weer verkeers- annex “spelregels,” maar die zijn dus secundair. En maatregelen die feitelijk op secundaire regels mikken in de valse veronderstelling dat die regels op zichzelf staan (lees ook: gelden voor een apart systeem), kunnen onmogelijk structurele verbeteringen opleveren.

Inmiddels vind ik de aanduiding met “secundair” niet zo gelukkig. (Want) voor een situatie in kwestie is alles juist ... primair. Volgens mij toepasselijker is erkenning van voorwaardelijkheid. En op het geval dat de ene hoedanigheid de voorwaarde voor de volgende vormt, en eventueel zo door tot een keten van – voorwaardelijke – hoedanigheden, is het model dankzij recursiviteit berekend. Oh ja, ik wil het toch ergens noemen, dus waarom niet hier? Naar zijn aard is het model in één moeite door geschikt voor – inrichting van – autorisatie op stelselschaal. Mede daarvoor is overigens al ook eens proefopstelling geprogrammeerd. Zo is zgn mandaat een nogal eenvoudig geval van bedoelde voorwaardelijkheid (en kunnen volgens het model willekeurig voorwaardelijke mandaatconstructies worden gefaciliteerd).

Het vierde en laatste document dat ik je ter lezing graag aanbeveel is [Reële variëteit van deelnemers volgens hoedanigheden in informatieverkeer](#) (april 2017).

Vergeleken met het eerste document waarnaar ik verwijs, betreft het een samenvatting van voltooide veralgemenisering. Nota bene, het model is nu zo

algemeen denkbaar ontworpen voor het ruimst denkbare gebruik, dwz als onderdeel van infrastructuur voor informatieverkeer. Dat voldoet stellig óók ter facilitering van informatieverkeer mbt toezicht. Daarentegen 'zegt' het infrastructurele verkeersmodel juist nadrukkelijk niets over specifieke gevallen van o.a. toezicht. Anders zou het geen infrastructuur betreffen, nietwaar? Naar mijn idee is het zelfs een illusie om systeem te ontdekken voor – zoiets als – inhoud van toezicht. Daarvoor verschillen toezichtsituaties onderlingigheid te veel (zodat er hoogstens op z'n Wittgensteins zgn familiegelijkenissen aan de orde zijn). Hoe dan ook is met digitale facilitering van samenhangend (!) informatieverkeer voor toezicht ook daar stellig de grote doelmatigheidsslag gemaakt. Ik hoop dat je mijn leestips annex voorstel op prijs stelt. Vooral indien je meent, dat e.e.a. niet klopt, verneem ik je reactie graag. Wat er nav het ene aspect meteen dan maar stelselmatig valt te verbeteren, komt immers àlle aspecten-in-samenhang ten goede.

68.17

Als deskundig burger wijd ik er alsmaar bezorgder toch nog maar een emailbericht aan. Zo vaak treffen we elkaar niet. Als vergoeding voor wat ik je hier opnieuw dringend probeer te verduidelijken mag jij resp. BFS overigens straks opnieuw betalen. Mijn opvatting is immers dat jij afrekenet wat we tijdens ons gesprek drinken, zolang (B)FS fataal volgt wat ik duid als ònstelselmatige koers. Volgens mij doe ik dat met altijd maar weer steekhoudende argumenten (waartegen ik echter nog nooit iets heb zien geopperd, laat staan wat redelijk c.q. overtuigend is).

Met een notitie dd. 12 december 2018 heeft de Stuurgroep Open Standaarden voor Forum Standaardisatie (FS) een zgn intakeadvies opgesteld

om M[etamodel voor] I[nformatie]M[odellering] in procedure te nemen voor opname op de lijst aanbevolen standaarden.

Om te beginnen is MIM strijdig met de modelleerbenadering die FS met het rapport [Semantiek op stelselschaal: issues en oplossingsrichtingen](#) (19 juni 2009) heeft aanbevolen. Afgaande op – de conclusies in – dat rapport van inmiddels bijna tien jaren geleden (!) schiet MIM stelselmatig tekort voor stelselmatige opgaven. Waar is FS anders voor dan om dááaraan bijdragen te leveren? Dat heeft FS er echter niet van weerhouden om [Metapatroon](#) als de modelleermethode/-taal naar aanleiding waarvan conclusies & aanbevelingen in **Semantiek op stelselschaal** zijn verschenen, en een andere methode passend voor relevante betekenisvariëteit-in-samenhang bestaat er nog steeds niet, vervolgens na twee aanmeldingen evenzovele keren telkens prompt àf te wijzen voor opname op de standaardenlijst. Als reden kreeg ik opgegeven dat die lijst(en) er niet zijn voor modelleermethoden. Vraagje: Waarom MIM dan nu wèl? En, nòg merkwaardiger, waarom komt een methode annex metamodel in aanmerking waarover FS zèlf met zoveel woorden vastgesteld heeft dat die stelselmatigheid zelfs belemmert?

Ik houd het er maar op dat FS, vooruit, in dit geval vooralsnog de Stuurgroep Open Standaarden, geen idee heeft van de stelselmatige opgave en wat dus bevorderlijk tot en met zelfs noodzakelijk is voor infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer. Daarom stelt de Stuurgroep onvervroren dat

MIM voldoet aan alle vier criteria om in behandeling genomen te worden.

Nog ervan afgezien dat die “criteria” helaas nog steeds feitelijk ònstelselmatig mikken op, zeg maar, overheidscentrische voorzieningen – ipv op wèrkelijke infrastructuur, dwz voor [Informatieverkeer in publiek domein](#) (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004) – voldoet Metapatroon wèl aan die eisen. Zeg maar àchter het criterium dat

de standaard toepasbaar [is] voor elektronische gegevensuitwisseling,

geldt voor MIM als voorwaarde c.q. resultaat dat betekenissen nota bene uniform zijn. Dat is op/voor reële stelselschaal niet alleen onhaalbaar, maar zelfs vergeefse pogingen werken averechts (zoals inmiddels toch duidelijk behoort te zijn). De crux van opbouwend maatschappelijk verkeer betreft immers variëteit. MIM kan onmogelijk, zoals met het tweede criterium verlangd,

substantieel [...] bijdragen aan de interoperabiliteit van de (semi-)overheid,

maar doet er, indien toegepast, prompt afbreuk aan. Nogmaals, de beperking tot “(semi-)overheid” maakt valse retoriek van oproep tot stelselmatigheid. Daar hoort géén grens volgens domein, sector e.d. bij. Die maatschappelijke betekenis van open mist ook FS echter nog volkomen. Ik kan er althans voorbij retoriek nergens ook maar iets van herkennen.

Volgens het derde criterium komt voor opname op een FS-standaardenlijst niet in aanmerking wat

al wettelijk verplicht is.

Hierin komt volgens mij tot uitdrukking dat de Nederlandse overheid voor facilitering van – maatschappelijk – informatieverkeer nog altijd géén werkelijk infrastructuurbeleid heeft, laat staan volgt. Met de status van infrastructuur zijn voorzieningen ... wettelijk verplicht, en als zodanig dus verklaard tot ... standaard. Ofwel, een standaardenlijst is dan zoiets als stuklijst van infrastructuur. Halfslachtige bezweringen zoals “pas-toe-of-leg-uit” en “aanbevolen” zijn daarop niet van toepassing. Op hun infrastructuurs zijn (im)materiële voorzieningen verplicht, punt. Maar zoals het er nog als intakecriterium staat, nee, ook Metapatroon is “niet wettelijk verplicht.”

Het vierde criterium, tenslotte, vraagt ernaar of, indien opgenomen,

de standaard bij[draagt] aan de oplossing van een bestaand, relevant (interoperabiliteits)probleem en het voorkomen van leveranciersafhankelijkheid.

In tegenstelling tot Metapatroon is MIM niet op reële variëteit berekend, laat staan op ordening van samenhang tussen verschillen. MIM mikt op uniformiteit. Onzin! Wie beseft dat voor interoperabiliteit de nadruk stelselmatig (!) ligt op verschillensamenhang, weet daarom ogenblikkelijk dat MIM daarvoor zelfs schadelijk uitpakt. Voor zakelijke leveranciers, als ik me cynisme mag veroorloven, is dat juist zéér voordelig. Volgens een principiële òngeschikte benadering, maar nota bene gesanctioneerd als standaard op een FS-lijst, zijn ze ‘gerechtigd’ om eindeloos dóór te blijven beunhazen. Niemand die ze dat ‘mag’ verwijten.

Ook het vervolg van de intakenotitie gaat – dus – aan de stelselmatige annex infrastructurale opgave voorbij. Daar staat ook vooral flauwekul, met risico’s van dien door er serieus gevolg aan te geven.

Tot vanmiddag, we kunnen het over het weer hebben.

[Emailbericht dd. 26 maart 2019 aan hoofd BFS.]

68.18

Ter informatie. Als zo'n interventie nog iets zou uitmaken, had een eerdere poging dat uiteraard allang gedaan. Het is daarom veeleer zo dat ik een dergelijk emailbericht als het ware slechts terzijde aan A adresseer, en vooral aan mijzelf. Als ik dan de tekst na verzending herlees, kom ik vaak op het idee dat vervolgens B in afschrift ervan stellig wèl iets zinnigs ziet (en algemeen beschikbaar staat zo'n tekst wat later periodiek gebundeld als aantekening op mijn website).

68.19

Dank je wel voor inzage in documentatie! Omdat het om gedeeltelijke vervanging van hulpmiddelen voor een verder òngewijzigd doel gaat, helpt het ter verduidelijking m.i. aanvullend resp. vergaand indien Martijn Houtman en ik eens zouden kunnen (mee)kijken hoe dat werk thans verricht wordt. Dan komen stellig allerlei praktische details aan de orde. Zsm ná Martijns a.s. vakantie? Kan ik er morgenochtend in Den Haag alvast wat verder met jullie over praten? We komen qua aanpak toch wel uit op wat Martijn meteen aangeeft wat "het handigste is," :-) maar voor een redelijke schatting van eventuele tijdbesteding voor ontwerp & ontwikkeling (en dus kosten ervan) bereid ik me graag grondig voor.

68.20

Het kost soms wat tijd voordat jij gelijk krijgt, excuus.

68.21

In afwachting van jouw reactie :-) stuur ik je hierbij alvast een vòlgend emailbericht. Toen ik [hoofd BFS] afgelopen dinsdagmiddag trof, vertelde hij me dat hij jou die ochtend gesproken had. Wat ik van hèm begrijp, is dat – hij van jóú begrijpt dat – jij samenhang zou – of is het zelfs: moet? – willen bevorderen tussen de verschillende zgn basisadministraties waarvoor BZK inmiddels verantwoordelijk is. Zo ja, dat lukt je zònder Metapatroon niet, niemand overigens.

Maar voordat ik me wederom uitput in praktisch opbouwende suggesties, verzoek ik je me te laten weten of jij inderdaad de opdracht van zulk stelselmatig resultaat hebt. Oh ja, in mijn vorige emailbericht wees ik je op "het model/ontwerp [dat] in één moeite door geschikt [is] voor – facilitering van – willekeurig resp. àlle informatieverkeer." Je maakt voor wat-dan-ook, dus als jij wilt eveneens voor wèrkelijk samenhangende basisadministraties, de noodzakelijkerwijs infrastructurele slag door dàt te nemen als grondslàg.

ps

Omdat een gezamenlijk initiatief van meerdere (overheids)partijen wellicht een grotere kans krijgt, heb ik afschrift gestuurd aan wie jij reeds over eventuele samenwerking gesproken hebt, en dat voor zover ik weet ook verder van plan bent.

68.22

A, je hebt gelijk. Van een opdracht aan B sprak jij tegenover mij 'inderdaad' niet, zeker niet woordelijk. Waar ik dus verkeerd zit, is met de tekstpassage met het "verzoek [...] me te laten weten of jij inderdaad de opdracht van zulk stelselmatig resultaat hebt." A, hierbij wijzig ik dat in "verzoek ik je me te laten weten of jij überhaupt een opdracht voor zulk stelselmatig resultaat hebt." :-) B, ook bedankt ervoor dat ik nu – pas – besef hoe ik prompt een reactie van jou kan oproepen; ik hoef slechts de valse suggestie te wekken dat jij door een dèrde ergens op kunt worden aangesproken. :-)

68.23

De crux is natuurlijk het risico dat een zgn derde het hem eventueel lastig maakt. Zolang ik hem aanspreek op wat mijzelf betreft, krijg ik géén antwoord, inhoudelijk al helemaal niet.

Overigens gaf A zelfs nòg vlotter antwoord:

Goed gezien. Niet teveel gebruik van maken ajb. ;-)

Maar hoe valt dat vertoon van reactiesnelheid ermee rijmen, dat ik zijn gedrag dus “goed gezien” heb, ofwel met die analyse géén valse suggestie wekte?

68.24

Het blijft, voor mij althans, niet zozeer verrassend dàt, want die negatieve onvermijdelijkheid ken ik inmiddels wel, maar altijd wèl weer hoe de aandacht onmiddellijk àfgeleid dreigt te raken van een inhoudelijk bedoelde aanzet. Zo zie je maar, uitgeleerd raak je nooit. A toont zich prompt bezorgd over ... zichzelf. Gaat vervolgens B mijn vraag nog beantwoorden? Toegegeven, dat was meteen al twijfelachtig, om niet te zeggen een illusie.

Gelukkig treffen jullie B spoedig, en mijn – oorspronkelijke – emailbericht was er zoals wij overeenkwamen ‘slechts’ op gericht dat hij jullie zou moeten kunnen vertellen wat hij eigenlijk wil bereiken. Had ik in de voorgaande zin “zoals wij overeenkwamen” niet mogen schrijven? :-)

Voor A is, vrees ik, ècht resultaat domweg zó ondergeschikt aan handhaving van risicoloos bestaan, dat hij niet eens herkent wanneer iemand wèl serieus iets wil veranderen (en met zoveel woorden daarover dan wel weer bijna vertederend open is). Maar wie weet is hij bereid om een proef te – helpen – financieren, als hij verder genoeg met rust wordt gelaten. Niet geprobeerd, altijd mis ...

68.25

Zie **aantekening 68.16** voor afschrift. [De geadresseerde zgn hoge BZK-ambtenaar] begrijpt m.i. prima dat – ook – rechtspraak onderdeel vormt van maatschappelijke structuur, en zo door naar infrastructurele resp. stelselmatige opzet van voorzieningen voor informatieverkeer. Ik heb de aanzet vanuit rechtspraak tot de noodzakelijke veralgemenisering als infrastructuur duidelijk aangegeven. Hij herkent daarom zeker, dat toezicht daarom óók past; (want) dat is alleen maar eenvoudiger. Nou ja, dat doet er dus niet toe. Opnieuw is het echter helaas weer de (ham)vraag, of zo iemand er ook iets mee wil doén. Ik vermoed dat het een tijd kan duren totdat ik zelfs maar een reactie krijg, maar extra trekken en rukken helpt niet, integendeel. In elk geval voorlopig afwachten maar weer. Zou ik overigens gedwongen zijn om nù een weddenschap aan te gaan wat elders een kansrijkere gelegenheid voor een proef is, dat zet ik hier op in. [Deze directeur] begrijpt zowel de opgave als de oplossingsrichting strategisch beter dan B èn heeft – veel – meer besluitkracht. Nogmaals, de vraag is vooral òf hij wil wat er allang stelselmatig kan ...

68.26

Eén van de betekenissen die **Van Dale** (14e editie, 2005) vermeldt voor conglomeraat, is zeker op het departement van toepassing:

(bestuurlijk) geheel dat ontstaan is door samenvoeging van organisaties.

Kenmerkend daarvoor is uiteraard ook weer variëteit, financieel beheer inbegrepen met daarvan o.a. debiteurenbeheer weer als onderdeel. Met zoiets als zgn basisgegevens voor uniformiteit is het dan, zachtjes gezegd, oppassen. Een

kritische analyse heb ik beknopt gegeven met [Uit het moeras van stam- en basisgegevens](#). Je kunt ook dat opstel(letje) weer beschouwen als toelichting op de noodzaak van Metapatroon, en verklaring waarom modelleermethoden op atomistische grondslag voor variëteit principieel niet voldoen, punt.

Als jij het me veroorlooft om me bij gelegenheid als een soort studiebegeleider van jou op te stellen, heb ik meteen nog een leesadvies. Om op relevante schaal debiteurenbeheer te duiden, acht ik het raadzaam dat je allereerst op hoofdlijn(en) kunt 'spelen' met de structuur van omvattend financieel beheer. Volgens – de beginselen van – fasegewijs boekhouden heb je dat m.i. zó door. Lees ajb de tekst van en bekijk de figuren in [Samenhangende pluriformiteit in financieel beheer](#). Zodra je dat ook weer korte opstel begrijpt, weet je meteen véél en véél meer dan wie thans die zgn departementale bundeling van financiële administratie(s) bepalen. Het is helaas niet zo, zoals je allang weet, dat het je elders ook toegestaan wordt om opbouwend te helpen als je deskundig bent, maar het lijkt me hoe dan ook verstandig om zèlf wel te weten hoe het zit. Mocht je voor jezelf willen nagaan, of je met dat ene opstel de flexibiliteit van fasegewijs boekhouden beheerst, dan raad ik daarvoor als extraatjes [Bezuinigen voor gevorderden via relationeel boekhouden voor beginners](#) (nog eenvoudiger inleiding) en/of [Financieel projectbeheer in overheidskader: casus Betuweroute](#) (over een uitgebreid voorbeeld) aan.

Daarna, zo stel ik me voor, kunnen we eens samen ontwerpmatig uittekenen welke financiële deeladministraties zowel hiërarchisch (verticaal) als náást elkaar (horizontaal) qua grootboek passend zijn voor het departement. En welke verschillende configuraties van faseboeken relevant zijn voor onderscheiden deeladministraties. Het idee is dat alles dat financieel beheer betreft zgn intracomptabel geregistreerd staat. Voor boekhoudsystemen die mikken op zakelijke organisaties blijft wat overheid juist kenmerkt echter zgn extracomptabel, en dat draagt uiteraard sterk aan onbeheersbaarheid bij. Maar laat ik er niet verder op vooruit lopen ... Vergelijk het opzetten van een stelsel voor financieel beheer maar met het spelen met Lego. Een faseboek is een (bouw)steentje, met een 'eigen' kleur per soort fase.

Ik besef dat het bij een ontwerp van zo'n stelsel blijft. Wat ik ervan verwacht, is dat het helpt om overzicht te krijgen, dus o.a. voor de opgave van variëteit van debiteurenbeheer. Het lijkt nodeloze moeite om zo'n overzicht te verwerven, maar vervolgens krijg je daardoor duidelijk wat allemaal geregeld moet zijn (en ook wat vooral niet). Zo krijg je door uitbreiding van wat als intracomptabel geldt, zicht op wellicht andere-maar-netzo-relevante 'debiteuren' e.d.

Heb je tijd om die twee, vooruit, vier genoemde opstellen te bestuderen? Ik kan me niet voorstellen dat jij er moeite mee hebt.

68.27

Dit is een vervolg op **aantekening 68.5**. In **Thought and Language** suggereert Lev Vygotsky het bestaan van

the intrinsic nature of word meaning[. p. 5]

Met genoemd boek gaat het om een Engelse vertaling van de oorspronkelijk Russische tekst. Ik weet daarom niet of het Engelse woord "intrinsic" passend getroffen is, maar ik moet het ermee doen. Ik heb er **The Shorter Oxford English Dictionary** (Oxford University Press, derde editie, 1973) bijgehaald. Zo beknopt is

dat woordenboek overigens allerm minst; het telt twee omvangrijke delen. Als betekenissen van “intrinsic” staat o.a. opgegeven:

Belonging to the thing itself; inherent, essential.

Het lemma voor “nature” neemt zelfs vrijwel een gehele kolom in beslag, met daar bovenaan:

The essential qualities of a thing; the inherent and inseparable combination of properties essentially pertaining to anything and giving it its fundamental character.

Ofwel, “nature” geldt naar zijn aard “intrinsic.” Dat is vergelijkbaar met de uitdrukking: essentiële essentie. Alsof er aan essentie tevens iets niet-essentieels kan zijn. Afgaande op de Engelse vertaling is de kwalificering van “nature” met “intrinsic” dus overbodig. Vooruit, wezenlijk aan woordbetekenis vindt Vygotsky, dat een

word does not refer to a single object but to a group or to a class of objects. Each word is therefore already a generalization. [**Thought and Language**, p. 5]

Naar mijn idee is het zo’n beetje alom andersom. Zo is wat Vygotsky als woord beschouwt, m.i. al een veralgemenisering van zgn zelfstandig naamwoord. Zo’n woord dient vaak als wat ik als element van de semiotische enneade een signatuur noem. Enneadisch is een signatuur echter slechts één van drie tekenelementen. Tot een teken behoren altijd (!) óók een context en een intext. Louter gelet op – dezelfde waarde voor – het signatuu gedeelte betreft een signatuur juist géén klasse van – aldus gelijksoortige – objecten. Daarentegen kan het gaan om verschillende gedragingen van eenzelfde object. Voor welk gedrag precies dat is, staat telkens de combinatie van signatuur en context. En/of zijn er al naar gelang context – gedragingen van – ongelijksoortige objecten mee bedoeld. Kijk maar in een woordenboek. Vooral voor zelfstandige naamwoorden staan doorgaan verschillende (object)betekenissen opgesomd.

Kortom, terwijl Vygotsky over zijn duiding van woordbetekenis meent dat hij daarmee

looking [...] in the wrong directions [p. 5]

vermijdt, volhardt hij volgens mijn enneadische opvatting van o.a. taal & teken nog onverminderd in steriele theorie. Daaraan verbindt hij onvermijdelijk een netzo simplistisch idee van denken:

There is every reason to suppose that the qualitative distinction between sensation and thought is the presence in the latter of a **generalized** reflection of reality, which is also the essence of word meaning; and consequently that meaning is an act of thought in the full sense of the term. [p. 5]

Ik geloof er niets van. Denken is middel voor doen, en doen is nooit algemeen, maar altijd specifiek. Wat er specifiek aan is, kan ... algemeen worden aangegeven met situationeel. Op z’n enneadisch geldt dat wat situationeel aan objectgedrag is, is contextueel aan signatuurintext resp. motivationeel aan focusbegrip. Ook waarneming is een kwestie van doen, en daarom mede door – eerder – denken bepaald, waardoor zulke waarneming mede – later – denken bepaalt, enzovoort. Dit is dia-enneadische dynamiek, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#) voor een afbeelding.

Wat Vygotsky onder woordbetekenis verstaat, is nog steeds gangbaar voor zgn conceptueel modelleren in het kader van – ontwerp van – digitale hulpmiddelen:

[T]he degree of generality [...] is the basic [...] variable according to which [concepts] can be meaningfully ordered.[p. 111]

Aldus raken reële verschillen ontkend. De a priori veralgemeniseringstendens verklaart waarom modelleermethoden op die beperkende grondslag principieel ongeschikt zijn voor ordening van betekenisvariëteit in samenhang. Met de semiotische enneade als grondslag is [Metapatroon](#) als modelleermethode wèl op die stelselmatige opgave berekend. Wat daarvoor immers nodig is, noem ik hier maar even de verbijzonderingstendens. Wat Vygotsky mist, zoals Charles Peirce als zgn pragmatist eerder wèl begrijpt, is dat doen (lees ook: gedrag) onlosmakelijk samenhangt met **Thought and Language**. De samenhang is op hoofdlijn niet twee- maar driedig. Daarom telt de enneade in navolging van Peirce's triade (met drie elementen) drie drie dimensies annex momenten (met èlk drie elementen).

68.28

En daarom schrijf ik vaak zulke lange emailberichten ... Daarvan ga ik 'iets' in elk geval zèlf alweer wat beter begrijpen. :-)

Volgens mij zijn de bijlagen erbij ingeschoten, maar ook zo heb je – ook! - mij veel verduidelijkt, bedankt! Na wat jullie mij afgelopen woensdag over 'vestigingen' vertelden, leek mij dat inderdaad voor de korte termijn een praktisch aanknopingspunt voor de nodige verbijzonderingen. Uit jouw analyse krijg ik echter de indruk dat een naam slechts tot zgn stamgegevens behoort. Zo ja, dan kan voor een vestiging dus niet een afwijkende naam gelden. Indien die mogelijkheid van een afwijkende naam er inderdaad niet is, is verbijzondering volgens vestiging helaas veel minder praktisch bruikbaar. Weet jij hoe het precies zit? Indien daarentegen voor een vestiging wèl de mogelijkheid van een 'eigen' naam bestaat, laat zich vestiging duiden als taakcontext inclusief dáárvor toepasselijk verbijzonderde naam. Dat maakt – tevens – de stamnaam feitelijk ondergeschikt mbt gevarieerde taken en moet die 'slechts' zó worden beheerd dat 'ie vooral als zoekterm geschikt is en blijft om per taak op de relevante vestiging uit te komen.

Voor twee van de drie soorten doorbelastingsdebiteuren die jij aangeeft, interne organisatie resp. eigen medewerkers, is gedoe onder de noemer van vestigingen overigens hoe dan ook erg kunstmatig. Voor de langere termijn moet dat anders. Ik herhaal dat autorisatie, maar meteen opgezet voor zgn stelselschaal, daarvoor als leidraad geldt. Wat verder ook maar relevant is volgens – relaties tussen – hoedanigheden van deelnemers aan (informatie)verkeer is immers altijd òf maar weer autorisatie òf vergeleken met de passende (structuur)variëteit ervoor telkens een eenvoudiger, vooruit, minder ingewikkeld geval, klaar.

Ik onthoud me van nadere speculatie totdat ik weet of een aparte vestigingsnaam een optie is.

68.29

Wie het meeste leert van vragen is wie ze beantwoordt. Dus, en alvast bedankt ervoor, kom maar op!

68.30

Vrij naar een bijbels aan Jezus toegeschreven uitspraak: Wie zèlf niet in een bubble leeft, prikke het eerst die van een ànder door. Dat neemt niet weg, toegegeven, dus nogal kinderachtig, dat ik mijn oordeel graag bevestig zie. Toen ik onlangs een

exemplaar van de bundel **Papieren tijgers** (Synopsis, 1978) zag staan en vanaf de achterkant van het omslag las dat Gerrit Komrij daarin o.a. schrijft

[o]ver de wonderigheid van Harry Mulisch[.]

slieg ik vervolgens het hoofdstuk **Waarom Harry Mulisch geen echt groot schrijver is** (pp. 123-127) op. Ik heb – pas veel later – vergelijkbare kritiek geuit. Volgens Komrij is Mulisch

zo verslaafd aan het vinden van samenhangen, dat hij het nooit zal nalaten en nog voor de grootste onzin niet terugdeinst: gebrek aan logica en hang naar mystiek vallen daarbij wel het meest op.[p. 124]

Nota bene, toen Komrij dat schreef, waren van Mulisch nog niet eens **De compositie van de wereld** (De Bezige Bij, 1980) en **De ontdekking van de hemel** (De Bezige Bij, 1992) verschenen. Overigens vind ik, dat “gebrek aan logica en hang naar mystiek” iemand niet diskwalificeren als ... romanschrijver. Want van wie zelfs verwacht wordt dat z/hij met verzinnsels komt, geldt waarheidsgehalte – wat dat ook is – juist niet als criterium voor haar of zijn werk.

Wat mij ergert, is dat Mulisch zijn fictie tegelijk als zoiets als hoogste waarheid voorstelt met hemzèlf als enige bezitter ervan. Dat is inderdaad “de grootste onzin,” maar voor een groot publiek blijkt vooral dat aantrekkelijk. Op die manier is Mulisch domweg – of telt daarvoor berekening? – een populist. Die bestaat immers niet, er is noodzakelijke wisselwerking aan de (wan)orde, zonder bewonderend volk. Komrij ziet mbt Mulisch m.i. dus al vroeg scherp, dat

[h]ij lijdt aan een mateloze zelfvergroting, en omdat dit zonder één sprankje relativering geschiedt [... is] Mulisch **altijd** ontbloot [...] van humor.[p. 125]

Komrij, kennelijk de beroerdste niet, geeft Mulisch toch de eer dat, hij met

[z]o'n grootheidswaan [...] ongewild [...] uitermate vermakelijk [werkt].[p. 125]

Zelfs op Komrij's manier kan ik er niet eens om lachen, zie ook [aantekening 51.62](#) en [Opzichtige verwarring](#); in [aantekening 55.14](#) doe ik verslag dat J.F. Vogelaar nog weer eerder zijn bedenkingen over de, zeg maar, filosofische pretenties van Mulisch had. Zo stelt Komrij:

Deze eigenwaan is vaker opgemerkt, en de ware Mulisch-lezer stoort er zich niet aan.[p. 125]

Sterker nog, en wat evenwichtige maatschappelijke verhoudingen ondermijnt, het is zelfs wat mensen in hun volgwaan, “de ware” volggers dus, van hun dáárdor populistische leider verlangen. (Ook) Komrij kijkt het machteloos aan:

Ijdelheid, je staat verbluft van zoveel ijdelheid.[p. 125]

Zolang het om een populistische romanschrijver gaat, doet haar of zijn “ijdelheid” er politiek weinig tot niets toe. Maar inmiddels zitten ‘we’ alom met populistische politici. Weliswaar lossen zij elkaar in alsmaar hoger tempo af, maar serieus over evenwichtige verhoudingen in maatschappelijk verkeer gaat het daardoor alsmaar minder. Opnieuw mag dit niet als verwijt aan Mulisch tellen (maar dat dankt hij vooral eraan dat een schrijver destijds geen toegang had tot de politieke klasse; daar kwam althans naar mijn indruk bij dat hij allesbehalve behoefte had aan daadwerkelijke verantwoordelijkheid, maar allerlei – aldus feitelijk vrijblijvende – moeite voor politieke invloed deed hij al wel). Komrij geeft intussen een treffende schets, thans

zo mogelijk nog eens extra actueel, van wie talloze mensen bereid zijn als hun leider te bewonderen, enzovoort. Zo iemand

kennen we echt weer wanneer hij visioenen krijgt, in een flits van inzicht een **wereldformule** ontdekt, in 'een waar pandemonium', en dan plotseling jubelend uitbarst, terwijl toch de hele formule intussen op noppes berust [...] vol bedrieglijk machtsgevoel[. p. 127]

Komrij is zo eerlijk om te erkennen dat Mulisch als schrijver niet volledig waardeloos is:

[Z]ijn pretenties zijn gênant, zijn logica is vol bluf en schijn, [maar] zijn leesbaarheid redelijk.[p. 127]

Wat Komrij opsomt, staat echter niet los van elkaar. Volgens mij heeft Mulisch **De compositie van de wereld** openlijk als non-fictie bedoeld. Daarom vind ik dat boek tevens vrijwel volkomen onleesbaar door potsierlijke "pretenties" volgens inbreuk op "logica." Zoals Komrij pakweg veertig jaar geleden over Mulisch oordeelt, geldt tegenwoordig helaas alweer zoveel ruimer:

Als je [een populist] ernstig neemt, erger je je in diverse kleuren; beschouw je zijn kosmogonie daarentegen als een hermetisch-ironisch systeem, dan is er alleen plaats voor adeptendom, geloof. Veel keus is er niet. Ik geef toe: bij zoveel ondergrondse tegenstrijdigheden móét er wel een vonkje talent zijn binnengeslopen; een vonkje dat je nodig hebt om door mystificaties te verdonkeremanen dat je niet deugt.[p. 127]

Komrij is echter allesbehalve misleid. Daarom vind ik hem beslist wèl een begrijpelijke schrijver annex belangwekkende denker.

68.31

Je mag zelf politici aanwijzen die je vindt passen bij het profiel dat Komrij m.i. helaas zo treffend schetst.

68.32

Tja, als jij stelt dat "personality and situations interact," weet ik nog wel een relevante bron. :-) Niet voor niets is 'design for a subjective situationism' de ondertitel van mijn proefschrift **Semiosis & Sign Exchange**. Nou ja, wie weet is dat iets voor een later opstel.

68.33

Maar als ik nu zeg dat mijn behoefte aan oordeelsbevestiging géén verzinsel is. Verklaar ik mijzelf daarmee óók tot populist? Graag geef ik daarop als antwoord, wat ik als mijn gelijk beschouw: de – noodzaak tot – erkenning van verschillen, met dynamiek van dien en samenhang ertussen. Meer gelijk bestaat volgens mij niet, en kan ik dus ook niet hebben, laat staan krijgen resp. bevestigd zien. Kortom, dat valt wat populisme betreft nogal mee.

68.34

Dit is een vervolg op **aantekening 68.27**. Weliswaar heb ik grondige kritiek op Vygotsky's taalopvatting en bijgevolg op zijn dienovereenkomstig beperkte ideeën over zowel cognitie als gedrag. Maar de bewerkte vertaling **Thought and Language** bevat tevens allerlei opmerkingen waarmee ik graag instem. Hoewel ook Vygotsky destijds m.i. dus nog géén verbetering voorstelt, heeft hij algemener gesteld gelijk dat,

[i]n accordance with the dominant trend, psychology has until recently depicted the matter [of communication] in an oversimplified way.[p. 6]

Wat mij betreft heeft hij die averechtse “trend” zelfs versterkt. Maar ook weer algemener maakt Vygotsky terecht bezwaar tegen klakkeloze theoretische fragmentatie:

As long as we lack a generally accepted system incorporating all the available psychological knowledge, any important factual discovery inevitably leads to the creation of a new theory to fit the newly observed facts.[p. 10]

Blijkbaar denkt hij dat zijn theorie wèl noodzakelijkerwijs omvattender is. Dat is niet zo. Enfin, hij voegt eraan toe dat

great discoveries are made daily, only to be shrouded in **ad hoc** theories, prescientific and semimetaphysical.[p. 10]

Vygotsky zoekt het voor ruimer bereik in een theorie van veralgemenisering. De werkelijkheid valt echter niet volgens uniformiteit te duiden, maar juist volgens – samenhangende – verschillen. Wie dat inziet, beseft pas wat nodig is voor algemenere geldigheid van een theorie. Dat is de stelselmatige erkenning van onderscheid, en zo door tot de mogelijkheid van het maken van onderscheid. Voor wie – vaak onbewust – meent dat ruimer theoretische bereik noodzakelijkerwijs samenhangt met toenemende uniformiteit, is dat paradoxaal. Maar volgens de veronderstelling van – dynamiek van – verschillen is juist niets logischer. Een aanzet tot zo'n verschillentheorie is reeds bij Aristoteles aan te wijzen. Charles Peirce stelt vergelijkbaar, ik vat hier even ruw in mijn woorden samen, dat al naar gelang verschil in (achter)grond bestaat, wat op de voorgrond verschijnt anders is. Vooral die nadere aanzet door Peirce heb ik in [Semiosis & Sign Exchange; design for a subjective situationism](#) gsystematiseerd tot zgn semiotische enneade. Op wat ik mij daarmee als algemeenste theorie kan voorstellen, is [Metapatroon](#) (Engels: Metapattern) gebaseerd als methode voor het modelleren van willekeurige verschillen-in-samenhang op willekeurige schaal (lees ook: door-de-schalen-heen). Zo geldt voor Metapatroon volgens differentiatie zelfs de tegenovergestelde oriëntatie die Vygotsky met uniformiteit voorstelt. Praktisch leidt dat tot hemelsbreed ... verschil, want, en daarin heeft Vygotsky dan wèl weer gelijk,

[f]acts are always examined in the light of some theory and therefore cannot be disentangled from philosophy.[p. 11]

Op 'grond' hiervan oefent Vygotsky kritiek uit op de cognitieve ontwikkelingstheorie van Jean Piaget. Dankzij Vygotsky's duidelijke uitleg begrijp ik alweer wat minder slecht wat Piaget bedoelt. En wat die gerichte kritiek betreft, stem ik eveneens in met Vygotsky; de opzet van zijn experimenten vind ik in hun eenvoud verrassend treffend, dus als ontwerper ervan heb ik bewondering voor Vygotsky. Zowel kritiek als opbouwend ruimere theorie kan naar mijn idee echter nog principiëler uitpakken volgens de aanname, natuurlijk in lijn met zgn enneadische dynamiek, dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance; zie eveneens **Semiosis & Sign Exchange**) is.

Voor theoretische orde helpt het om verschil te volgen tussen verschilbeginsel en wat er allemaal volgens dat beginsel verschilt. Voor wat dan gelden als feitelijke verschillen bestaat uiteraard géén uniformiteit, integendeel. Maar voor (h)erkenning van zulke verschillen volstaat één verschilbeginsel. Ofwel, dat beginsel geldt resp. is juist wèl uniform.

Als verschilbeginsel heb ik een uniforme taal- annex tekenopvatting. Nogmaals, èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. Dat is de enige, zeg ook maar, functie van taal/tekengebruik. En juist omdat een ènkel verschilbeginsel geldt, kunnen resulterende verschillen methodisch, met Metapatroon, tevens samenhangend worden geordend. O.a. Vygotsky veronderstelt ... verschillende communicatiefuncties. Maar wat als aanname onderscheid vertoont, kan vervolgens nooit logisch van samenhang worden voorzien. Dáárvor moet de aanname radicaal zijn. En daarom maak ik géén onderscheid tussen inter- en intrasubjectieve communicatie. Ook dàt idee heb ik ontleend aan hoe Peirce semiosis als dynamiek schetst (maar voor zover ik kan ontdekken heeft Peirce zèlf semiotiek als theorie niet verder ontworpen; daarentegen heeft hij o.a. logica langs een m.i. nogal traditioneel spoor vervolgd en een veeleer verwarrende tekenclassificatie voorgesteld). In tegenstelling tot wat hij aan Piaget toeschrijft, stelt Vygotsky dat

the true direction of the development of thinking is not from the individual to the socialized, but from the social to the individual.[p. 20]

Volgens mij klopt dat evenmin. Gedrag is àltijd situationeel, en daarom is een betekenis/begrip àltijd gemotiveerd als een – Peirce: bemiddelend – teken àltijd contextueel. Daarvoor maakt het principieel niets uit, of gedrag intra- (lees dus ook: individueel) of intersubjectief (lees ook: sociaal) gericht is. Tot op zekere hoogte beseft Vygotsky dergelijk verband:

A need can be truly satisfied only through a certain adaptation to reality. Moreover, there is no such thing as adaptation for the sake of adaptation; it is always directed by needs.[p. 21]

Een concrete behoefte is 'natuurlijk' hetzelfde als een concreet motief, en zo zijn er meer synoniemen zoals wens, wil, bedoeling. Hoewel Vygotsky er met zoveel woorden op wijst, gaat hij er voor zijn theorie over/in **Thought and Language** niet op door. Daarentegen benadrukt hij als

the cardinal point that every thought is a generalization[. p. 124]

Maar ook weer in strijd met veralgemenisering wijst Vygotsky elders

the importance of the social situation and milieu[. i.e.,] the surrounding conditions.[p. 23 What] occurs [involves] a constant interaction [between] inner dispositions [...] and external conditions [...] which provide both stimulation and material for the realization of these dispositions.[p. 31]

Dat noem ik: subjectief situationisme. Nota bene, Vygotsky duidt zulke

convergence [as] a perfectly unassailable methodological principle (i.e., that development should be studied as a process determined by the interaction of organism and environment)[. p. 31]

Tevens stelt Vygotsky, wat mij betreft over context gesproken en met het ènkele woord hier als het eneadische element signatuur, dat

it becomes obvious that it is not only the word [...] which means [something], [...] but **the [speaker's] whole behavior at that moment**[. p. 30]

Vygotsky laat echter na om dat als beginsel te beschouwen

for the peculiar phenomenon that one word may in different situations have different or even opposite meanings[. p. 70]

Aan zulke betekenisverschillen mbt één en dezelfde signatuur is echter niets merkwaardigs. Met context als 'uitdrukking' van situatie is dat zelfs de regel. Zoals Vygotsky al aangeeft:

Any part of a sentence may become the psychological predicate, the carrier of topical emphasis; on the other hand, entirely different meanings may lie hidden behind one grammatical structure. Accord between syntactical and psychological organization is not as prevalent as we tend to assume – rather it is a requirement that is seldom met.[p. 127]

Ik kan me slechts erover verbazen aan hoeveel van zijn m.i. treffende opmerkingen Vygotsky zelf geen vervolg geeft. Aan de orde is

the "affective-conative" directedness [...] as [...] inseparable from the "intentional tendency" of speech[. p. 30]

Hij vindt dergelijke samenhang slechts gelden voor een vroege ontwikkelingsfase op weg naar 'volwassen' veralgemeniseringslogica oid. Maar volgens die logica kan hij de reële gedragsverschillen, en in onlosmakelijk verband met netzo gedifferentieerde **Thought and Language**, nooit verklaren. Vygotsky houdt echter vol dat,

[i]n their ontogenetic development, thought and speech have different roots. [...] Up to a certain point in time, the two follow different lines, independently of each other. [...] At a certain point these lines meet, whereupon thought becomes verbal and speech rational.[p. 44]

Nee, zo zit het zeker niet (of het moet zijn volgens tot nietszeggendheid beperkte opvattingen over cognitie en taal). Volgens Vygotsky, zoals Piaget ook al meent, volgt ontwikkeling stadia, en pas voor het laatste stadium geldt:

There is no sharp division between inner and external behavior, and each influences the other.[p. 47]

Mijn veronderstelling luidt dat voor gedrag samenloop van subject en situatie principieel aan de orde is (waarbij situatie in- tot extern kan variëren), met zgn semiosis – maar niet à la Peirce volgens triade-plus-grond, maar enneadisch – voor 'feitelijke' gedragsbepaling, dwz subjectief-situationeel verbijzonderd. Semiosis is en blijft enneadisch gedurende het gehele subjectleven. In zulk structureel opzicht zijn er dus géén (ontwikkel)stadia. Dat lijkt wellicht zo, omdat een subject door semiosis leert, dwz (aan)passend gedrag kan vertonen in alsmaar gevarieerde situaties c.q. situaties aan zijn alsmaar gevarieerde behoeften kan aanpassen. Maar dat is allemaal enneadisch verklaarbaar. Vygotsky heeft gelijk, dat

we must uncover the means by which man learns to organize and direct his behavior.[p. 56]

Dat betreft echter niet, zoals hij volgens zijn aanname van (ontwikkel)stadia aangeeft, slechts

[t]o explain the higher forms of human behavior.[p. 56]

Ik herken geen hiërarchie in gedragsvormen. De beperking tot mens en zijn gedrag acht ik evenmin zinvol. Wie zijn gedrag mede bepaalt met cognitief vermogen noem ik een subject, en cognitie verloopt volgens semiosis (waarvoor ik een enneadisch schema voorstel). Peirce schrijft over semiosis als bemiddeld door een teken en daar lijkt wat Vygotsky stelt toch aardig op, zij het dat hij opnieuw m.i. ten onrechte stadia resp. hiërarchie aanneemt:

All the higher psychic functions are mediated processes, and signs are the basic means used to master and direct them. The mediating sign is incorporated in their structure as an indispensable, indeed the central, part of the total process.[p. 56]

Als vervolg kiest Vygotsky echter voor semantiek ipv pragmatiek (en hoewel Peirce zijn theorie pragmatisme noemt, is ook zijn vervolg daarvoor niet consequent). Het lijkt alsof Vygotsky de noodzakelijke radicaliteit van pragmatisme niet eens serieus overweegt. Want hij maakt slechts melding van

the wrong turn with its purely teleological interpretation[. p. 56]

Ter logische verklaring van gedragsvariëteit vind ik daarentegen de aanname van subjectief motief onontkoombaar. Klopt, ook die aanname is ... subjectief. Is zij daarmee wetenschappelijk ontoelaatbaar? Gedragmatig zie ik ook geen principieel onderscheid tussen wetenschap en, vooruit, niet-wetenschap. Vygotsky meent dat

the **absence of a system** is the cardinal psychological difference distinguishing spontaneous from scientific concepts.[p. 116]

Wat er aan elk begrip systematisch is, vind ik op hoofdlijn met de semiotische enneade geschetst. Terwijl Vygotsky stelt dat

[t]hought and word are not connected by a primary bond[, p. 119]

volg ik het nog weer algemenere idee van Peirce dat niet alleen interpretant en teken, maar ook object slechts begrijpelijk zijn als onlosmakelijk samenhangend. Overigens merkt Vygotsky zelf vervolgens op:

It would be wrong, however, to regard thought and speech as two unrelated processes[. 119] The relation of thought to word is not a thing but a process, a continual movement back and forth from thought to word and from word to thought.[p. 125 A]n infinite variety of movements to and fro [...] is possible.[p. 152] The relation between thought and word is a living process.[p. 153]

Met gedrag er bij is (dia-)enneadische dynamiek aan de orde. Klopt,

[e]very thought moves, grows and develops, fulfills a function, solves a problem. This flow [...] occurs [...] through a series of planes.[p. 125]

Die beweging duid ik met denken als één van drie dimensies/momenten in afwisseling met teken en gedrag.

In **aantekening 68.5** heb ik al aangegeven dat Vygotsky ten onrechte woordbetekenis beschouwt als verbindende eenheid. Een structuurvoorstel doet hij echter niet:

The meaning of a word represents such a close amalgam of thought and language that it is hard to tell whether it is a phenomenon of speech or a phenomenon of thought.[p. 120]

Ik heb de indruk dat Vygotsky wetenschap desondanks associeert met – zoiets als – onafhankelijke en op die manier objectieve veralgemenisering, met aldus voor de wetenschap(per)

[the] difficult [...] task of defining a concept when it is no longer rooted in the original situation and must be formulated on a purely abstract plane, without reference to any concrete situations or impressions.[pp. 79-80]

Volgens mij kan dat principieel niet. Daarom zaait zulk onderscheid slechts verwarring. Ik herhaal dat volgens enneade elk begrip motivationeel verbijzonderd is. Een motief correspondeert – hoe dat precies 'zit,' weet ik ook niet, maar ik heb

tenminste een idee van alweer omvattender structuur – met situatie resp. context. Op z'n enneadisch slordig gezegd, maar in Vygotsky's termen, geldt een betekenis nooit abstract (lees ook: algemeen), maar àltijd situationeel (lees ook: concreet). Hoewel zijn verklaring fout is, klopt

the thesis that word meanings develop. This insight must replace the postulate of the immutability of words meanings.[p. 121]

Het blijft echter onduidelijk hoe Vygotsky dat rijmt met zijn begrip van ... begrip. Vanuit de veronderstelling van alles-omvattende-werkelijkheid variëren situaties sterk wat betreft omvang van het ermee ervaren werkelijkheidsgedeelte. Dat is echter wat anders dan abstract versus concreet; nogmaals, dat onderscheid is niet van toepassing, punt. Pragmatisch, maw daadwerkelijk, is o.a. – de uitdrukking – verbijzonderde betekenis daarom een pleonasme. Wat volgens situaties (mee)wisselt is hoe concreet algemeen dan wel bijzonder de ... verbijzondering (lees ook: differentiatie) geldt.

Ik kan op tekstpassages in **Thought and Language** blijven wijzen, waarin Vygotsky blijk geeft van erkenning van passende onderscheiding, maar er vooral géén beginsel in herkent. Doordat ik de volgende zinnen verplaats van zijn naar mijn context, komen ze ineens wèl neer op mijn opvatting dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is:

[E]very sentence is prompted by a motive. Desire or need lead to request[. ...] The changing motives of the interlocutors determine at every moment the turn [...] speech will take[, ...] the dynamic situation takes care of that.[p. 99]

Vygotsky vindt dat echter niet algemeen geldig, maar slechts voor “oral speech” in tegenstelling tot

written speech [...] demand[ing] detachment from the actual situation.[p. 99]

Er valt met semiosis echter niet te ontkomen aan “actual situation.” Dat heeft ook John Dewey als logica benadrukt (maar aan grondig commentaar op zijn werk ben ik nog steeds niet toegekomen). Er zijn natuurlijk wel verschillen tussen een gesprekssituatie en een leessituatie. Tijdens een gesprek kan de spreker voor de hoorder context grotendeels, zeg maar, niet-verbaal enceneren. Maar met een lezer lukt dat de op dat moment afwezige schrijver nu eenmaal niet. Voor het verbale aandeel aan het teken geldt dan logisch:

Written speech, on the contrary, must explain the situation fully in order to be intelligible. The change from maximally compact inner speech to maximally detailed written speech requires what might be called deliberate semantics – deliberate structuring of the web of meaning.[p. 100]

Wat Vygotsky consequent mist, nota bene ondanks zijn inzicht dat

[i]t is hardly surprising that semantics did not even pose the larger question of the development of word meanings[, p. 121]

is dat een teken méér is dan wat volgens de enneade een signatuur is als slechts een onderdeel ervan. Inclusief context is er m.i. géén verschil mbt detaillering e.d. Omdat Vygotsky eenodeloos verschil veronderstelt, komt hij niet tot afdoende verklaringen.

Over situaties gesproken, een relevant verschil dat Vygotsky benadrukt betreft

measur[ing] the level of mental development [...] by making [the subject] solve certain standardized problems. [...] The discrepancy between a [subject's] actual mental

[st]age and the level he reaches in solving problems with assistance indicates the zone of his proximal development[. p. 103]

Zulke hulp vergt ook weer tekenverkeer; met zijn oplossing voldoet het lerende subject feitelijk aan het verzoek dat het andere subject hem helpend doet. Wat telt is wisselwerking door subjecten. Onvermijdelijk subjectieve tekeninterpretatie wordt daarbij vergaand bepaald door wat het subject in kwestie als context opvat. Vervang in het volgende citaat “shortened sentences” door het enneadische begrip signatuur. Met de complete enneade is dan prompt verklaard dat,

[q]uite frequently, shortened sentences cause confusion. The listener may relate the sentence to a subject foremost in his mind, not the one meant by the speaker.[p. 139]

Nog ten onrechte meent Vygotsky dat

when the thoughts of the speakers are the same the role of speech is reduced to a minimum.[p. 141]

Maar zelfs van hetzelfde subject zijn achtereenvolgende gemotiveerde begrippen niet aan elkaar gelijk. Wat telt, is de mate van onderlinge gedragsafstemming. Naarmate het andere subject geoefender is in wat het ene subject van hem wil, kan dat ene subject voor een teken, dwz als verzoek tot inschikkelijkheid, volstaan met navenant minder contextuele uitdrukking:

People in close contact apprehend one another’s complicated meanings[, i.e. mutual requests for compliance,] by “laconic and clear” communication in the fewest words.[p. 142] When the context is [already] clear [...], it really becomes possible to convey [a request] by one word.[p. 144]

Of met slechts een enkel gebaar. Dat heeft echter niets met abstractie te maken, maar alles met eerder vertrouwd geraakte (lees ook: geleerde) gedragsafstemming:

Words acquire special meanings understood only by the initiated.[p. 148]

Er is voorts dus géén

multifunctional nature of language,[p. 142]

tekenverkeer dient het ene subject altijd, principieel om een ander subject tot gedrag te bewegen middels semiosis door het andere subject (en intrasubjectief zijn het ene en het andere dia-enneadisch gewoon hetzelfde subject). Het enkelvoud van ‘functie’ wijst Vygotsky zelf al aan, maar nota bene verwaarloost hij voor zijn theorie. Ik ben het grondig met hem eens:

Thought itself is engendered by motivation, i.e., by our desires and needs, our interests and emotions.[p. 150]

Sterker nog, ook èn vooral motief is onlosmakelijk element van interpretant, dwz cognitief. Het is dus niet zo, zoals Vygotsky wil, dat “[b]ehind every thought,” maar juist als onderdeel van

every thought there is an affective-volitional tendency, which holds the answer to the last “why” in the analysis of thinking. A true and full understanding of another’s thought is possible only when we understand its affective-volitional basis.[p. 150]

Wat heeft – ook – Vygotsky ervan weerhouden daarnaar zijn theorie te richten? Liever onzin, maar wèl erkend als wetenschappelijk? Zag hij zich genoodzaakt tot historisch-materialistische politieke correctheid? Daarvoor was tijdens het regime van Stalin, zachtjes uitgedrukt, ook wel iets voor te zeggen. Was hij moedig genoeg om tegenstrijdigheden in zijn werk op te nemen? En moeten we dan wat juist wat hij

zijn theorie noemt als zodanig vergeten, en daarvoor in de plaats een theorie samenstellen uit zijn verspreide nuanceringsen enzovoort? Tja, omdat er altijd een teken tussen zit, valt een motief op zichzelf nooit te kennen. Staat er daarom zowat tot slot van **Thought and Language** met zoveel woorden over hemzelf dat

[t]o understand another's speech, it is not sufficient to understand his words – we must understand his thought. But even that is not enough – we must also know its motivation[? p. 151]

Wat mij betreft qua structuur alweer minder geheimzinnig, ik merk het voor alle duidelijkheid toch opnieuw op, zit het aanpassingskarakter van gedrag 'm erin dat, nogmaals, motief onlosmakelijk onderdeel van gedachte (lees ook: interpretant) is met veranderlijkheid van dien. Hoe dan ook, probeert Vygotsky zichzelf te beschermen door beperking? Zo stelt hij dat een

study of these manifold variations lies beyond the scope of our present task.[p. 152]

Daarmee ben ik m.i. structureel weliswaar verder gekomen, maar kan niet bepaald op belangstelling ervoor rekenen. Met politiek regime heeft dat kennelijk weinig te maken, maar ik leef nog.

68.35

Laten we het maar interessant noemen ... Zodra "elke vraag [...] steeds weer nieuwe vragen op[levert]," gaat het erom of dat redelijke begripsvragen zijn. Zo ja, en wat jouw vragen betreft is dat het geval, dan weet je dat je op het goede spoor zit. Op z'n minst aan begrijpelijkheid valt er aan de huidige opzet kennelijk nogal wat te verbeteren, en vrijwel zeker – vooral – aan die opzet zelf. Helaas is dat moeilijk met de mensen-die-erover-gaan. De onbegripelijkheid die je vaststelt is er natuurlijk niet toevallig gekomen. Die hebben juist die mensen bezorgd.

Dankzij jouw alweer wat verdere verkenning meen ik inmiddels te begrijpen dat het huidige programmatuurpakket voor Leonardo wat er per bedrijfsonderdeel onder de noemer van vestiging van een wederpartij valt te verbijzonderen beperkt houdt tot enkele parameters voor verloop van interne procedures. Daar hoort naam c.q. tenaamstelling voor communicatie met zo'n wederpartij blijkbaar niet bij. Dat is zowat omgekeerd aan wat nodig is.

Hoe zit het trouwens met adres? Kan er per bedrijfsonderdeel een apart vestigingsadres e.d. geregistreerd staan (en ook worden gebruikt voor communicatie)?

Door bedrijfsonderdeel op te vatten als – soort – administratieve procedure laten zich wèl de beschikbare vestigingsparameters inderdaad benutten voor dienovereenkomstige contextuele verbijzondering (dus met dan wat feitelijk proceduregerichte vestigingsinformatie is; nogmaals, jammer dat daar vestigingsnaam niet bijhoort).

Overigens kan het programmatuurpakket daarvoor aangepast worden, dwz om de vestigingsnaam tevens voor externe communicatie te benutten. Maar voorzie dan liever in één moeite in een stelselmatig berekende opzet voor, traditioneel gezegd, relatiebeheer.

Over vervolgvragen gesproken, het lijkt mij een – reeds voorkomend? – probleem dat een vestiging geldt als verschijningsvorm van een wederpartij. Is het dan nog mogelijk om van een wederpartijen zoiets als deelwederpartijen bij te houden? Zo is een afdeling niet hetzelfde als een gehele organisatie, eventueel slechts wat anders opgevat, maar een onderdeel ervan.

Verder vind ik – dus – dat het onderscheid tussen crediteuren en debiteuren vooral niet zo principieel gemaakt moet zijn. Er kunnen met een wederpartij allerlei inter-resp. transacties aan de orde zijn. De ene keer is de wederpartij crediteur, een andere keer debiteur, enzovoort.

Dankzij nadere vragen kan je – nogal gauw – het punt bereiken dat de huidige opzet domweg onbegrijpelijk is. Daarvan valt toch veel te leren. Je weet wat toekomstig wel begrijpelijk, ofwel overzichtelijk – en - samenhangend moet zijn.

68.36

onderwerp: spoed, voorlichting nieuwe fs-voorzitter

Vorige week, tijdens ons gesprek op dinsdagmiddag, deed ik je mondeling het aanbod om de nieuwe voorzitter van Forum Standaardisatie op korte termijn voor te lichten over wat als standaarden behoren te gelden voor infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer. Dat was, en is, een serieus aanbod. Zij is welkom! Maak jij een spoedige afspraak?

[Emailbericht dd. 1 april 2019 aan hoofd BFS.]

68.37

Ik vrees dat zijn tactiek blijft: vooral geen antwoord geven. Of slaat hij juist bliksemsnel terug om het effect eruit te halen? Maar jullie kunnen gerust zeggen, als dat althans zo uitkomt, dat je van dat aanbod weet.

68.38

Oeps, wellicht benut hoofd BFS de verzenddatum om niets van zich te laten horen. Had ik even geen rekening mee gehouden. Kan hij altijd nog zeggen dat hij dacht dat het een 1-april grap was.

68.39

Dank je zeer voor je aanbod, ja, daaraan had ik voor een vervolg ook al – hoopvol – gedacht. Voorlopig, vrees ik, is het maar afwachten of ik zelfs maar een reactie krijg. Aan zoiets als een voorstel[, zie **aantekening 68.16** voor afschrift,] heb ik toch nogal wat zorg besteed met in elk geval voor mijzelf als uitkomst de zoveelste bevestiging dat de opzet van zo'n hoedanighedenstelsel klopt, inderdaad óók voor o.a. toezicht.

68.40

Bryan Magee heeft (vraag)gesprekken gebundeld in **Men of ideas, Some creators of contemporary philosophy** (Oxford University Press, herdruk 1986, oorspronkelijk 1978). Zijn "dialogue with Isaiah Berlin" vormt het openingshoofdstuk: **An introduction to philosophy** (pp. 1-27). Filosofisch vindt Berlin "to begin with" onderzoek van

assumptions on which a great many normal beliefs rest.[p. 2]

Maar wat geldt als normaal? Ik zou zeggen, het is filosofisch om aan (zelf)kritiek te onderwerpen wat iemand doorgaans kritiekloos aanneemt, en dan vrijwel altijd zelfs onbewust, en aldus laat gelden voor zijn (lees overal ook: haar) gedragingen. Dat gebeurt echter zelden of nooit. Want, zo stelt Berlin feitelijk nogal mild ,

[p]eople don't want their assumptions examined overmuch[;] they begin to feel uncomfortable when they are made to look into what their beliefs really rest on[. ... For w]hen examined critically the[ir assumptions] sometimes turn out to be a great deal less secure, and their meaning and implications a good deal less clear, than they seemed at first sight.[p. 2]

Indien veronderstellingen de toets der kritiek niet doorstaan, geldt geloof dat erop gebaseerd is juist niet als ... normaal. Maar ook en vooral veronderstellingen zijn natuurlijk een kwestie van geloof. Ik neem – op mijn beurt – aan dat Berlin ze beschouwd als, zeg maar, bijzonder geloof. Zoals hij “normal beliefs” bedoelt, zijn daarvan afgeleid.

Hoe dan ook, veronderstellingen zijn onmisbaar (en daarom dienovereenkomstig grondig onderzoek waard). Wie de ene verzameling veronderstellingen voor – bepaling tot en met verantwoording van – zijn gedragingen tekort vindt schieten, komt daarom niet om andere veronderstellingen heen. Zodra ontoereikendheid van veronderstellingen zelfs maar wordt overwogen, gaat onderzoek ervan gepaard met onderzoek ernaar. Ik zie dat principieel pragmatisch, dwz mbt tot gedrag. Op die manier is filosofie geen aparte vakdiscipline, maar een noodzakelijk aspect van vakdisciplines. En met vruchtbare veronderstellingen voor zgn interdependentie gaan verschillende disciplines op in samenhang, inter-/multidisciplinair dus. De nadelen van averechtse veronderstellingen kunnen groot zijn, niet zelden fataal. Waarom laten mensen onderzoek ervan en ernaar gewoonlijk achterwege? Berlin suggereert twee redenen:

Partly [...] because people don't like being over-analysed – having their roots laid bare and closely inspected – and partly because the need for action itself precluded this kind of thing.[p. 2]

Wat minder oppervlakkig kan een individu dergelijk onderzoek opvatten als bedreiging van wat hij ervaart als zijn identiteit met bijbehorend bezit, met moeite verworven. En hij meent dat behoud en zo mogelijk vermeerdering van bezit, versterking van maatschappelijke positie(s) enzovoort méér van dezelfde inspanningen vergen. Hij wil zich daarom niet eens voorstellen dat een andere manier voordeliger is. Berlin tekent het bord uit dat iedereen wel tot op bepaalde hoogte en dikte voor zijn kop heeft:

If you are actively engaged in some form of life, then it is inhibiting and, perhaps, even in the end paralysing, if you are constantly being asked: 'Why do you do this?'[p. 2]

De hamvraag luidt:

[S]houldn't you think the problem through yourself?[p. 2]

Terwijl het antwoord vaak genoeg 'ja' moet zijn, want, aldus Magee,

[i]f you don't drag out into the light the presuppositions of your thinking you remain simply the prisoner of whatever the reigning orthodoxy in the matter at issue happens to be[, p. 26]

verkiezen 'we' als regel afwijzing, ontkenning. Wederom in de woorden van Berlin:

Too much of this daunts people or irritates them, undermines their confidence and naturally creates resistance.[p. 2 For example, most fathers don't want to answer the questions of their importunate children in that way. They just tell them to shut up, not to ask silly questions, to go away and stop being a nuisance.[p. 15]

Tja, als dat gebeurt, is dat zelfvertrouwen, het eigen idee van individuele identiteit, natuurlijk vals. Toegegeven, het is onmogelijk voor iemand om altijd alle veronderstellingen te toetsen. Maar voor wie in maatschappelijke verhoudingen opvoeder annex -leider is en/of formeel een functie vervult (lees ook: een erkend beroep uitoefent), kan dat minstens mbt daarvoor relevante verhoudingen nooit te

veel gevraagd zijn. O.a. met herkenning van het verschijnsel [Fopvatting](#) bevestig ik helaas de weerstand die Berlin aanwijst. Zijn waarschuwing resp. aanbeveling:

[A]ssumptions must be questioned, presuppositions must be challenged – sufficiently, at any rate, to keep society moving.[p. 3]

Zo vind ik de – meestal zelfs nog impliciete veronderstellingen – voor zgn informatiekunde allang zelfs verkeerd voor de schaal waarop informatieverkeer met digitale middelen wordt gefaciliteerd. Die schaal is immers wereldwijd, zeg ook maar praktisch onbegrensd. Zolang digitalisering wordt benut voor aparte zgn toepassingen, elk kleinschalig, gaat er weinig tot niets mis door ervan uit te gaan dat een betekenis uniform is. Zulke absolute geldigheid gaat per apart gehouden bereik redelijk op. Maar die aanname is onhoudbaar met voorzieningen voor gevarieerde deelnemers aan informatieverkeer, in ook nog eens wisselende hoedanigheden voor verschillende doeleinden. Dan is niet uniformiteit, maar pluriformiteit regel. En die ook nog eens veranderlijk. Dat noodzaakt tot andere veronderstellingen, ofwel een paradigmawissel. Of zoals Berlins interviewer Magee achteraf beschouwd suggestief opert:

After all, some of the greatest geniuses in the history of the human race have been thrashing out questions of this kind for two or three thousand years, yet without reaching any generally accepted answers.[p. 8]

De vergissing is nog wel dat er een genie nodig is voor een passend referentiekader. Dat schiet dus niet op. Magee gelooft er ook niet in, want hij voegt er mismoedig aan toe:

Perhaps what [we]'re looking for isn't there.[p. 8]

Maar wees vooral gewoon praktisch! Dat zegt Berlin ook:

Philosophical problems can thus be revealed as ultimately always problems of practice.[p. 23]

Dankzij een verruimd probleembesef, maar onverminderd praktisch relevant en wat mij betreft onloochenbaar door groeiende inzet van digitale technologieën als communicatiemiddel, zocht ik náár een oplossing(srichting). Dat heeft geleid tot een – ontwerp van – een uitgebreider semiotisch paradigma: enneadisch subjectief situationisme. Er hoort een formele modelleermethode bij, [Metapatroon](#), voor beheersbaar-veranderlijke ordening van betekenisverschillen in samenhang door-de-schalen-heen. Daar is voor wie de aangepaste veronderstellingen aanvaardt, niets ingewikkelds – meer – aan, integendeel; zie ook [Vernieuwing als dynamiek van theorie, techniek en toepassing](#).

De aanzet tot Metapatroon gaf ik alweer bijna dertig jaar geleden, beschreven in het opstel [Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening](#). Als methodisch beginsel geldt contextuele verbijzondering. Daarmee is die aanzet feitelijk meteen de volledige methode, en daaraan is sindsdien – dus – niets gewijzigd. Enkele jaren later heb er de naam Metapatroon voor bedacht, zie **Metapattern: context and time in information models** (Addison Wesley, 2001) met daaruit deel I, als beschrijving van de methode, ook apart verschenen als het opstel [The pattern of metapattern: ontological formalization of context and time for open interconnection](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2004-01, Universiteit van Amsterdam, 2004). Kort erna heb ik slechts de aanbevolen schematechniek van/voor Metapatroon veranderd, zie daarvoor

Metapattern, development of notation.

De rechtvaardiging voor erkenning van samenhangende (betekenis)verschillen is eenvoudig. Toch? Het gebruik van Metapatroon is echter nog steeds niet verspreid. Om het zover te krijgen, moeten ook genoeg andere mensen vooral met beleidsbepalende annex besluitvormende functies open staan voor gewijzigde veronderstellingen. Berlin is niet optimistisch:

Not many such persons are, as a rule, found in any society.[p. 3]

Dat kan ik helaas beamen.

Tijdens het vraaggesprek schakelt Berlin desgevraagd over naar hoe zo'n onderzoek zoal verloopt. (Dus) socratisch behandelt hij o.a. het onderwerp: rechten (Engels: rights). Wie overigens reeds van veronderstellingen voor – subjectief – situationisme uitgaat, vraagt zich zelfs onmiddellijk af, of dat 'eigenlijk' wel één onderwerp is. Bijbehorend antwoord: nee. Dat ligt aan de variëteit van zowel subjecten als situaties, en bijgevolg van samenloop ervan met telkens passende gedragsverbijzondering. Berlin, onontkoombaar óók weer volgens veronderstellingen, ditmaal dat subject zwaarder weegt dan situatie en netzo impliciet neigend naar duurzame persoonlijkheid, kiest voor verantwoordelijkheid c.q. aansprakelijkheid:

In the end, of course, a man has to accept personal responsibility, and do what he thinks is right: his choice will be rational if he realises the principles on which it is made, and free if he could have chosen otherwise. Such choices can be very agonising. Obeying orders without reflection is easier.[p. 6]

Dit geeft wederom aanleiding tot socratische vragen en opmerkingen. Nogmaals, aan veronderstellingen valt immers niet te ontkomen. Bijvoorbeeld met tussenvoeging van "of course" klinkt Berlin op zijn beurt demagogisch. Eerlijk is eerlijk, een vergelijkbare keuze maakte ik hierboven door erop aan te dringen dat zgn functionarissen tot veronderstellingenonderzoek bereik moeten zijn, ofwel ... verantwoordelijk resp. aansprakelijk zijn.

Op (onder)zoek naar bruikbare grondslagen – een ander woord voor veronderstellingen, axioma's e.d. – voor informatiekunde op reële maatschappelijk-verkeersschaal ontkwam ik interdisciplinair niet aan taalfilosofie. Volgens mij is elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid, zie [Semiosis & Sign exchange, design for a subjective situationism](#). Wie dat als veronderstelling serieus neemt, zo probeer ik ermee te bevorderen, stelt zich alweer kritischer op tegenover wie hem iets zegt. Maar nota bene eveneens tegenover zichzelf als hij een ànder iets wil zeggen. Dat kan inderdaad (zelf)confronterend zijn. Volgens Berlin gelden

language philosophers [...] dangerous people by those who want the original use of language to be kept, and fear that to analyse it is to weaken its influence.[p. 7]

Ik teken daarbij aan, dat taalgebruik zowel intra- als intersubjectief niet kan veranderen. Het dient principieel gedragsafstemming, over en weer middels verzoeken tot inschikkelijkheid (Engels: requests for compliance). En wat mensen vrezen, is niet vermindering van de invloed van taal, maar van hun invloed om door taal(gebruik) andere mensen te bewegen tot inschikkelijk gedrag mbt hun motieven. Zo blijkt zelfs Berlin er wat aan gelegen om filosofie als aparte discipline te markeren. Daarvoor maakt hij aanvankelijk onderscheid tussen vragen die enerzijds empirisch anderzijds formeel kunnen worden beantwoord, maar altijd eenduidig.

Vervolgens merkt hij op, dat in werkelijkheid die scheiding onmogelijk scherp valt te trekken. En

between these two great classes of questions there are other questions which cannot be answered in either fashion. There are many such questions, and they include philosophical questions.[p. 10]

Uit de voorbeelden die Berlin vervolgens geeft, en hoe hij ze toelicht, blijkt dat hij – nog steeds – kenmerkend voor filosofie vindt, dat er naar een enkelvoudig, algemeen geldig antwoord moet worden gestreefd. Moeilijk te beantwoorden, zo niet onmogelijk, ja,

[t]hese questions seem to generate puzzles at the very beginning, problems about where to look. Nobody quite knows how to settle them.[p. 10]

Waartoe Berlin zich kennelijk niet kan brengen, is om te beseffen dat het vragen zijn waarop nu eenmaal géén algemeen geldig antwoord redelijk mogelijk is. Een antwoord kàn pas betekenis hebben, dwz gedragsmatig bepalend zijn, voor een bepaald subject in een bepaalde situatie. Juist de valse behoefte aan verabsolutering leidt tot ontwijkend gedrag:

Ordinary men who put these questions to themselves persistently enough tend to get into a state of mental cramp, which lasts until they stop asking them and think about other things.[p. 10]

Wat mij betreft gaan zulke mensen in hun escapisme vooral hun veronderstellingen juist niet “persistently enough” na:

[T]his is the type of question which constantly recurs; [however, few] people [...] are not bored or irritated by [such questions], or terrified of them, and are prepared to deal with them.[p. 15]

Overigens lijkt Berlin mij meer een onderzoeker van dan náár veronderstellingen. Hij is, zeg ook maar, géén ontwerper. Er spreekt m.i. tevens filosofische vooringenomenheid uit zijn bewering, dat

[o]ne of the interesting things about the career of philosophy is that it constantly sheds certain portions of itself into one of the two baskets, the empirical and the formal.[p. 12]

Daarentegen leidt behoefte aan een empirische oplossing eventueel tot een vernieuwing van grondslagen met mogelijkheden van formalisering van dien. Wat op een theoretische annex filosofische doorbraak lijkt, komt praktisch voort uit een principiële veranderende vakdiscipline. Oorspronkelijk(er) gold juist filosofie als ... vakdiscipline. Magee:

In fact, there's a philosophy of every subject or activity, and it consists not only of the elucidation of the concepts and models characteristically used in it but also of critical discussion of its aims and methods, and the particular forms of argument, evidence and procedure appropriate to each of these.[p. 13]

Blijkbaar nog onder dwang van het verlangen naar filosofie-is-een-vak, sterke nog, zo iets als de bijzondere moeder van de normale vakken, stelt Magee dat

[i]t follows from that, of course, that the activity of philosophy is itself subject to philosophical investigation[. p. 13]

Daar mist Magee de verbijzondering die hij eerder erkent. Wat voor verschillende vakdisciplines allemaal filosofie heet, betreft dienovereenkomstig verschillende

aspecten. Ofwel, de filosofie-van/voor-vak-x verschilt van de filosofie-van/voor-vak-y, enzovoort. Dat neemt niet weg dat onderzoek van/naar verschillen en overeenkomsten daartussen kan lonen, maar dat is dus géén onderzoek naar “the activity of philosophy,” maar naar, nota bene meervoud, “the activity of philosophies.” Ter onderscheiding verdient dat kortweg een andere aanduiding zoals metafilosofie, inderdaad, met ook weer veronderstellingen. Omdat informatiekunde een omvattende tekenleer moet zijn, semiotiek dus, betreft enneadische semiotiek c.q. subjectief situationisme in één moeite door mijn metafilosofisch idee. Voor een filosofische vakparochie lijkt Berlin voorts te (s)preken met zijn opmerking dat

questions [on assumptions] are easier to deal with for external observers.[p. 14]

Het is alsof hij de weigering goedpraat van mensen om zich te verdiepen in de grondslagen van hun vakdiscipline. Nee, zó verandert er nooit wat ... Mee eens,

[s]cientists who are good at analysing the concepts they use are exceedingly rare birds, though they do exist[. p. 14]

De oplossing is echter nu net niet om vakmensen zich dan maar nòg minder om veronderstellingen te laten bekommeren. Voor verantwoorde beroepsuitoefening hoort het er nadrukkelijk en onlosmakelijk bij volgens maatschappelijke oriëntatie. Ter bestrijding van intra-/monodisciplinaire zelfgenoegzaamheid, met gevaar voor onze samenleving van dien, moeten ‘van buiten’ kritische vragen gesteld kunnen worden, met rècht op begrijpelijk antwoord. Dat vergt van zo’n buitenstaander niet dat hij het vak in kwestie zelfs beter beheerst. Wat vervolgens volstaat, is dat hij het antwoord grondig op maatschappelijke redelijkheid kan beoordelen en daarover op zijn beurt begrijpelijk verslag doet. Zolang het antwoord de kritiek niet wegneemt, moet hij de vraag herhalen en zonodig vèrdere vragen toevoegen. Voor een vergelijkbaar pleidooi, zie mijn opstel [Communicatievorm als wetenschapsnorm](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2002-11, Universiteit van Amsterdam, 2002). Eerder ziet Berlin dat als een belangrijke opgave:

[P]hilosophers are also trying to bring to the attention of people the substantive issues that are involved that are involved in the raising of the questions they clarify.[p. 16]

Maar ik vind dat primair behoren tot de taak ‘binnen’ vakdisciplines. Daarmee moet iederéén zich ‘van buiten’ met kritische vragen kunnen bemoeien. De één is daar wat beter in dan een ànder, en dan zijn we dus onherroepelijk weer bij Socrates uitgekomen.

Ter illustratie werpt Berlin her en der een morele keuze op. In zijn drang om de moeilijkheid te benadrukken van een antwoord, gaat hij eraan voorbij dat, zoals hij het uitdrukt, “in the end, of course, a man has to accept personal responsibility.” Ik wil niet zeggen dat antwoord op de vraag ‘Wie is verantwoordelijk?’ eenvoudiger is. Een zgn filosoof kan – maar is hij dan niet veeleer therapeut of, hoe gruwelijk, coach? – vervolgens wel een subject helpen om de relevante situatie te duiden, met zijn samenloop ermee als aanwijzing voor zijn eigen keuze voor vèrder gedrag. Opnieuw Magee, en wat besef dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is zou moeten bevorderen:

One shouldn’t **want** to be told how to live. And therefore one shouldn’t come to philosophy looking for definitive answers.[p. 18]

Nee, die zijn er immers niet. Daarvoor kunnen we daarom zelfs nergens terecht. Magee verder:

It is an entirely different thing to seek **clarification** of one's life, or clarification of the issues involved in particular problems which confront one, so that one can more effectively take responsibility for oneself and make decisions with a fuller, clearer understanding of what is at stake.[p. 18]

Ik wil maar weer zeggen, subjectief situationisme. Veel mensen zijn door eerdere opvoeding/-leiding echter geconditioneerd om richting ipv ruimte te zoeken. Over de schrijver Turgenev zegt Berlin dat

he did not wish to guide the reader. He did not tell him on which side he, the author, stood. And this, Turgenev maintained, perplexed the public, annoyed it, left readers to their own devices, which people hate.[p. 18]

Dat is ook zo'n beetje de verklaring waarom erkenning van variëteit zo moeilijk valt. Vooral iemand op een besluitvormende positie ziet het verschil heus wel. Maar dat is steevast het verschil dat – hij vindt dat – hijzelf is resp. maakt en dat daarom voor iederéén moet gelden. Huh, verschil?! Ook voor de informatiekundig ontwerper van stelselmatige verkeersvoorzieningen is het volgens Berlin

not [his] business [...] to guide people in their lives. His business is to face them with the issues, with the range of possible courses of action, to explain to them what they could be choosing and why. He should endeavour to illuminate the factors involved, to reveal the fullest range of possibilities and their implications, to show the character of each possibility, not in isolation but as an element in a wider context, perhaps of an entire form of life.[pp. 18-19]

En infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer ontwerpt een informatiekundige ook nog eens niet voor een enkel individu, maar voor de veranderlijke maatschappelijke verhoudingen tussen willekeurige individuen. Zonder modelleermethode die op ordening van bijbehorende betekenissenvariëteit bemeten is, lukt dat uiteraard nooit. Maar vooral de informatiekundig ontwerper moet vanàf toepasselijke veronderstellingen verantwoord weten wat hij doet. Een prachtig vak, maar voorlopig dus zonder opdrachtgevers; zie o.a. ook [In de hoop op informatiekundig beroepsperspectief: ontwerpers van infrastructuur voor informatieverkeer zoeken democratische opdrachtgevers](#). Inderdaad, zoals Magee opmerkt en waarbij ik “models” naar de context hier verplaats om ‘mijn’ betekenis eraan te geven,

[i]t seems extraordinary that so many people who like to think of themselves as plain, down-to-earth, practical men should dismiss the critical examination of models as an unpractical activity.[p. 26]

Maar buitengewoon is dat pas, nadat àndere veronderstellingen gewoon zij geworden.

68.41

In [Motief en norm](#) verwijs ik slechts kortweg naar **De eenheid van het handelen: Opstellen over recht en filosofie** (Boom, 1980) door J.F. Glastra van Loon. Ik heb ditmaal de **Inleiding** (pp. 11-24) in die bundel uitvoeriger nageplozen op het belang van Glastra's “mens- en wereldbeeld” voor informatieverkeerskunde. Dat komt er ook weer in dit geval inderdaad op neer, dat ik naga in hoeverre ik er subjectief situationisme in herken.

Meteen mee eens, subjecten zoals

mensen zijn [...] wezens wier doen en laten in hoge mate wordt bepaald door hun voorstellingen van zichzelf en de werkelijkheid.[p. 11]

Daardoor passen subjecten zich aan. Daarvoor dient telkens de subjectieve voorstelling van een werkelijkheidsgedeelte, dwz een situatie. Voilà, bijelkaar subjectief situationisme. Ofwel, het subject is niet dezelfde in verschillende situaties, maar juist dienovereenkomstig verschillend. Anders zou er geen aanpassing zijn, nietwaar? In termen van identiteit ben ik het daarom netzo grondig met Glastra eens dat hij

de voorstelling [àfwijst] dat mensen kant en klaar hun identiteit in zichzelf bezittende wezens [...] zijn.[p. 11]

Opmerkelijk vind ik overigens dat Glastra desalniettemin de term “wezens” gebruikt. Dat noodzaakt tot duiding volgens verschillende situaties resp. contexten. Daardoor lost tegenstrijdigheid op. Want een wezen-als-subject kent als zodanig (!) géén wezen dat het

als een onveranderlijk kogeltje van onverslijtbaar en vermoedelijk onzichtbaar materiaal in [zijn] lijf of geest met zich rond dra[agt ...] bij alle veranderlijkheid van [zijn] gedragingen en voorstellingen[. p. 11]

Of zoals Glastra verderop in **De eenheid van het handelen** stelt:

De onbepaaldheid van ons subjectzijn voor ons kennen, het feit dat wij niet kunnen zeggen: zie, zó is ons wezen en zó dienen wij dus op grond daarvan te gedragen, scheidt niet een leegte maar ruimte.[p. 47]

Maar wanneer er in de betekenis van veranderlijkheid niets wezenlijks is aan een wezen in de betekenis van onveranderlijkheid, bestaat er onveranderlijk ... niets. Tegelijk geldt de voorstelling als onloochenbaar dat veranderlijke gedragingen aan één hetzelfde subject kunnen worden toegeschreven. Glastra herkent, nota bene, dat

[d]e enige theoretische, in termen van kennis vervatte bepaling die kan worden gegeven van het subjectzijn van de mens is dat het door ons kennen niet bepaald kan worden.[p. 46]

Ik heb die knoop overdrachtelijk doorgehakt met de voor- annex veronderstelling van nul-identiteit, overigens voor alles dat we voor subject c.q. object willen laten doorgaan. Dat betreft het onveranderlijk niets van een iets, ja, zo paradoxaal zijn axioma's nu eenmaal, waardoor zijn veranderlijkheid samenhangt. Ofwel, dat is een kunstgreep die logica van variëteit vestigt. Glastra is echter nog niet zo ver met operationalisering, zeg ook maar praktisch, maar beseft al wèl dat met identiteit in de betekenis van hèt gedragsmatig 'gevuuld' wezen de

veronderstelling [van kant-en-klare identiteit] een bron [is] van allerlei[, nota bene dáárdoor,] niet oplosbare problemen van kennistheoretische en wetenschapsmethodologische, maar ook van praktische, ethische en politieke aard.[p. 11]

Zo herkende ik in informatiekundig opzicht aanvankelijk “onoplosbare problemen.” Nogmaals, die zijn 'gewoon' wèg volgens een veronderstelling die op variëteit bemeten is. Wellicht omdat Glastra geen stelselmatige opgave ziet, mist hij nèt de kritieke aanzet tot resp. het belang van formalisering en zo door naar een praktische methode voor eenduidige modellering van betekenisverschillen-in-samenhang. Ooit raakte ik wèl in zo'n ... situatie, met de modelleermethode [Metapatroon](#) als resultaat,

in de tijd gevolgd door – expliciete voorstelling van – de grondslagen ervoor (enneadische semiotiek, subjectief situationisme). Een vergaande aanzet voor subjectief situationisme is dus o.a. in Glastra's werk met zoveel woorden al duidelijk aanwezig. Zijn opvatting vind ik als "subjectieve betekenisalgemeenheid" echter nog niet consequent subjectief-situationeel. Hij schippert nog, zoals ook weer verderop in **De eenheid van het handelen** blijkt:

[Zowel woorden als handelingen in het taal- of rechtsverkeer hebben een zekere betekenis-identiteit [...], dat wil zeggen [bezitten] een verkeersbetekenis die in hoge mate afhankelijk is van de persoon van de spreker, respectievelijk het subject van de handeling en zelfs (zij het in mindere mate) van de omstandigheden, waaronder zij uitgesproken, respectievelijk verricht worden.[pp. 73-74]

Nee, een enkel woord heeft géén "betekenis-identiteit." Een teken, en dat geldt inderdaad altijd voor een handeling die immers ook als teken bedoeld c.q. opgevat kan zijn, is identificeerbaar door de configuratie van zijn onderdelen signatuur en context. En er is zowel de ene "verkeersbetekenis" die "de spreker" eraan geeft als de andere "verkeersbetekenis" die de hoorder eraan ontleent. Dat zijn nota bene twee of méér subjecten, zodat "subjectieve betekenisalgemeenheid" niet bestaat. Ook zijn er verschillende "omstandigheden," te weten voor elk subject wat hij volgens/als zijn momentele motief als situatie interpreteert.

Maar zelfs Glastra's opvatting met traditionelere strekking neemt voor zover ik weet niemand serieus (of heeft er zelfs maar kennis van genomen). Erkenning van zijn opvatting zou echter thans tevens voor – de noodzaak van – infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer, dwz op maatschappelijke schaal, echter al genoeg moeten zijn voor dringend besef dat

we [...] onszelf in de moeilijkheden hebben gewerkt door de keuze van ons uitgangspunt: de voorstelling van onszelf als identiteit in zichzelf bezittende subjecten, en wat daarmee nog aan voorstellingen omtrent de betekenis van onze voorstellingen verbonden is.[p. 13]

Voor een vruchtbaar "uitgangspunt" wijzigt de betekenis van identiteit. Een subject kent per (gedrags)situatie een, vooruit, deelidentiteit. Als verbinding tussen die verschillende (!) deelidentiteiten kan de nul-identiteit van het subject in kwestie gedacht zijn, en aldus hangen 'zijn' situationele gedragingen samen. Dat geldt ook voor – de voorstelling van – objecten. Als een object geldt dan 'iets' waarvan gedragingen, maar dan heten ze vaak eigenschappen, niet mede door eigen cognitief vermogen bepaald worden (want zulk vermogen mist een object). Maar óók een object vertoont verbijzonderd gedrag al naar gelang de situatie. Terecht stelt Glastra daarom:

Dit soort problemen rijst al in het kader van de natuurwetenschappen. Zij vermenigvuldigen zich in het kader van de menswetenschappen.[p. 13]

Met Metapatroon is één methode beschikbaar voor modellering van variëteit alom. Zeg ook maar dat subjectief situationisme als reductie objectief situationisme omvat. Het is daarom niet zonder meer het geval dat, zoals Glastra dus ten onrechte meent,

[m]et de reductie [...] tot een ding [...] de meervoudigheid [is] opgeheven.[p. 15]

Een aanzet tot wat ik hier objectief situationisme noem, geeft Niels Bohr met zijn complementariteitstheorie; zie daarvoor verder mijn opstel [Metapattern for complementarity modeling](#).

Met object in een andere betekenis wijst Glastra op de averechtse veronderstelling

dat de werkelijkheid als object van onze kennis één allesomvattend aaneengesloten geheel vormt.[p. 16]

Volgens mij moet een kenobject pragmatisch opgevat zijn. Wie 'heeft' een kenobject? Dat is een subject. Waarom? Zijn kenobject betreft steeds zijn situationele gedrag(sbepaling). Een vergelijkbare voorstelling toont Glastra:

[D]e mens [is] als kensubject allesbehalve een passief registrerend en zijn zo verkregen gegevens als bewustzijnsinhouden logisch-mathematisch (dus geestelijk) ordenend, maar juist primair een handelend subject.[p. 19] Ik [...] ben in staat [...] mij in mijn omgeving te oriënteren en ten opzichte van mijn omgeving te handelen.[p. 21]

Als resultaat van evolutionaire ontwikkeling is een subject voor zijn gedragsvariëteit inclusief

-wisselingen uitgerust met het vermogen tot focus (zoals ik een element langs de interpretantdimensie van de semiotische enneade noem). Van focus tot focus verschilt het motief – met telkens eveneens bijbehorend begrip – van het subject in kwestie. Volgens motieven verschijnt, inderdaad onontkoombaar als voorstellingen, de werkelijkheid navenant gedeeltelijk als veelheid van situaties. Waar daarentegen consequente ontkenning van variëteit op uitloopt, vat Glastra als volgt samen:

een kensubject dat van zijn individualiteit is ontdaan, een objectieve werkelijkheid die één geheel is.[p. 17]

Voor begrip en zo door tot en met – pogingen tot – regeling van alweer evenwichtig(er) maatschappelijk verkeer is dat natuurlijk onzin (waarbij ik mij inderdaad een maatschappelijke voorstelling veroorloof). Informatiekundig moet duidelijk zijn dat voorzieningen voor informatieverkeer waarvoor géén rekening is gehouden met zowel “individualiteit” van verkeersdeelnemers als toespitsing op wat per deelnemer telkens telt als relevante situatie, niet alleen waardeloos zijn mbt hun verschillende behoeften ter vervulling waarvan zij ... verkeersdeelnemers zijn. Zij raken volgens dergelijke eenheidsvoorzieningen, feitelijk een gevangenis, gefrustreerd, of erger. Intussen zijn alom nog steeds slechts modelleermethoden in gebruik die resulteren in precies de ondermijning van variëteit die Glastra zo terecht al aan de kaak stelt. Uit arrenmoede worden voorzieningen apart gehouden, elk kleinschalig opgezet. Verschillen genoeg, veel te veel zelfs, maar zònder samenhang. Glastra:

Met dezelfde [valse] veronderstellingen waarmee zij de eenheid van onze ervaring funderen wordt [...] ook de opdeling bepaald van ons handelen in een aantal niet met elkaar te verenigen of te verbinden brokstukken. [...] Het telkens terugkerende patroon [van mislukking] is dat van de scheiding van kennen en handelen.[p. 17]

Het is niet toevallig dat een impuls voor praktische synthese vanuit informatiekunde kan worden versterkt. Althans, ik beschouw informatiekunde als tekenleer, ofwel semiotiek. Van wie als een grondlegger van semiotiek geldt, Charles Peirce, valt te leren dat hij het verband tussen “kennen en handelen” principieel bemiddeld zag door teken(en). In navolging van Peirce telt de semiotische enneade daarom drie dimensies annex momenten, met èlk drie elementen; voor een schets, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Dat biedt het basisschema met de flexibiliteit om de wisselwerking tussen kenvariëteit en gedragsvariëteit van dienovereenkomstig bemiddelende tekenvariëteit te voorzien, met Metapatroon als daarvoor stelselmatig geschikte modelleermethode.

Overigens schets Glastra in zijn **Inleiding** ook al zoiets als een tekenleer, maar die

vind ik subjectief noch situationeel genoeg ter verklaring resp. ontwerp van stelselmatige variëteit. De oplossingsrichting die hij eerder schetst, past daarvoor ruwweg echter wèl.

68.42

Dank je wel voor je reactie! Ik ga graag ervan uit dat jij het voorstel dat zij mij spreekt als halte tijdens “een kennismakingsrondje” voorziet van een zéér dringende aanbeveling ivm de noodzakelijke, zeg maar, infrastructurele beleids- annex koerswijziging. Ipv irrelevant, destructief enz. kom ook jij met (B)FS onder het motto van infrastructuur-is-standaard aan maatschappelijk serieus, opbouwend werk toe. :-) Eerder lukt ècht niet.

[Emailbericht dd. 4 april 2019 aan hoofd BFS; zie ook **aantekening 68.36.**]

68.43

Dat valt me àlles mee, nou ja, tot zover. En gerust ben ik er niet op, dat hij aan een oriënterend gesprek van de nieuwe voorzitter van Forum Standaardisatie met mij prioriteit toekent. Wie weet stelt hij tevens voor met wie zij vooral niet moet spreken. Wat ik verwacht? Dat is zijn mededeling dat zij helaas geen tijd heeft voor dat gesprek met mij, maar dat hij zijn uiterste best gedaan heeft. Hopelijk vergis ik me.

68.44

Bedankt voor inzage, tja, aan jullie argumenten kan het niet meer liggen, duidelijk voorstel, prachtig.

Soms vermoed ik een slak te zien en hoop ik juist te kunnen helpen door er wat zout op te leggen. :-) (Want) zodra àndere mensen die gelegenheid herkennen, doen ze het vaak om een voorstel te torpederen. Je kunt ze daarom maar beter vóór zijn. Concreet, klopt het, [...] dat er “p” staat? Zo ja, dan is dat uiteraard zelfs een verdere bevestiging van storende gevolgen van versnipperd beheer (en van de beperkingen van het programmatuurpakket dat thans in gebruik is). Die “p” vind ik echter uit de lucht komen vallen. Moet het daar toch – ook – “q” zijn?

68.45

Volgens J.F. Glastra van Loon heerst er een verkeerde opvatting van
de functie van regels – en vooral rechtsregels[. p. 25]

Althans het opstel **Regels en bevelen** (in: **De eenheid van het handelen, Opstellen over recht en filosofie**, Boom, 1980, pp. 25-35) begint hij met de bewering dat

[h]et een algemeen aanvaarde opvatting [is] dat de [regel]functie [...] bestaat uit het voorschrijven van bepaalde handelingen aan bepaalde individuele actoren.[p. 25]

“[A]lgemeen aanvaard” of niet, dat vind ook ik een ernstige misvatting. Mijn verklaring ervoor verschilt echter van die welke Glastra oppert. Hij raakt m.i. nodeloos verstrikt in

[d]e vraag [...] hoe regels en bevelen van elkaar te onderscheiden zijn.[p. 26]

Ik zie daartussen echter géén principiële verschil. Zowel wat doorgaans regel heet als wat doorgaand bevel heet is een teken. En volgens mij is èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: request for compliance). Wie een teken ‘geeft,’ zoekt ermee afstemming van gedragingen. Dat betreft dus nooit een ènkel individu, maar op z’n minst één, vooruit, afzender en één – beoogde – ontvanger. De afzender wil

de ontvanger ermee tot gedrag bewegen. Daarom is dat beoogde gedrag door de ànder juist ... ànders dan het gedrag door de één die de ànder verzoekt tot dat àndere gedrag. Als er ooit duidelijk is dat de één de ànder iets wil laten doen dat hijzèlf (lees overal ook: zijzèlf) niet doet, gebeurt dat onder de noemer van bevel. Ofwel, ook – wat doorgaans heet – een bevel is zeker géén uitzondering op de ‘regel’ dat een teken gedragsafstemming dient, dwz met over en weer verwachtingen van vèrder gedrag. Wie een zgn bevel krijgt, kan ervan uitgaan dat de afzender nota bene zèlf niet zal doen wàt hij – daarom wèl – de ontvanger beveelt. Inderdaad, daaraan liggen meestal weer regels ten grondslag, bijvoorbeeld waarmee zgn hiërarchische verhoudingen gevestigd zijn. Daarop wijst Glastra trouwens zèlf in het opstel/hoofdstuk **Het begrip rechtsregel** (pp. 57-78), waarbij hij er met zijn toevoeging “rechtmatige” zelfs een tautologie van maakt:

Dat B een rechtmatige verwachting kan koesteren omtrent en eventueel zelfs een recht kan hebben op het opvolgen van een tot A gericht bevel is nimmer te verklaren uit dat bevel alleen, **doch kan alleen verklaard worden uit het bestaan van een rechtsregel**, blijktens welke A verplicht is zich te gedragen en B dus mag verwachten dat A zich zal gedragen overeenkomstig de inhoud van het tot A gerichte bevel![p. 64]

Diezèlfde regel ... regelt voor hun betrekking annex situatie dan tevens A’s verwachting over B’s gedrag. Maar, nogmaals, dat gebeurt in het verkeer met èlk teken. Dergelijke voorwaardelijkheid komt met context als tekengedeelte tot uitdrukking c.q. wordt daaruit àfgeleid. Wat ik een willekeurig teken noem

Kan niet een verplichting tot gehoorzamen scheppen. Die verplichting volgt niet uit dat [teken], doch uit een rechtsregel die de één tot bevoegd, de ander tot gehoorzamen verplicht maakt.[pp. 64-65]

Wat Glastra m.i. onvoldoende beseft, is dat er mbt verwachtingen in de verhouding ook òmgekeerd een aspect van gehoorzaamheid (lees ook: inschikkelijkheid) telt voor wie een ànder om inschikkelijk gedrag verzoekt. Dat is ‘gewoon’ altijd hetzelfde. Stroomlijning van verhoudingen, noem het ook maar verloop van maatschappelijk verkeer, kan erbij gebaat zijn dat èlke verkeersdeelnemer op voorhand terdege weet zowel hoe hij zichzèlf heeft te gedragen (lees: eigen inschikkelijkheid) als hoe zijn mede-verkeersdeelnemers dat ‘onder omstandigheden’ doen (lees: verwachting over passende inschikkelijkheid door de ànder(en)). Hoe iemand dat op voorhand kan weten? Dat moet hij dus eerst leren (en, tja, daarvoor zijn er eventueel ook weer ... regels, enzovoort).

Hoe dan ook, een regel is eveneens een verzoek tot inschikkelijkheid met wederzijdse gedragsafstemming inclusief verwachtingen van dien. Glastra benadrukt voor (rechts)regels, dat ze niet zozeer individueel gericht zijn omdat ze moeten worden

beschouw[d] in verband met en in het licht van de verwachtingen aan de kant van degenen tot wie de regels zijn gericht, omtrent het gedrag van anderen waarmee men verwickeld is of kan worden in een interactieproces.[p. 25]

Hij heeft volkomen gelijk, maar dat is zeker niet iets unieks voor zgn regels. Voor aangepast gedrag tijdens welk “interactieproces” dan ook brengen eraan deelnemende actoren tevens hun respectievelijke verwachtingen in het geding. Het effect van regels, mits deelnemers ze kennen, is dat hun ònderlinge “interactieproces” ze minder inspanningen e.d. kost. Omdat ze over en weer – menen te – kunnen rekenen op gedrag door de ànder, kunnen ze er voor hun

eigen gedrag – meer – op vertrouwen (wat minder aandacht enz. vergt). Hoe snel zou ù in een auto rijden, in het donker op een provinciale weg zònder de (verkeers)regel die rechtshouden voorschrijft? Ik zou me er niet eens aan wagen. Indien ‘we’ maatschappelijk verkeer – met verkeer in de ruime betekenis van omgang van leden van een samenleving – niet de vrije loop willen laten, moet ‘we’ het ... regelen. Dat ‘we’ dat doen, geeft al aan dat het daarbij om ‘onze’ verhoudingen gaat. Wat mij betreft moet het idee met verkeersregels per saldo wèl zijn, dat deelnemers er èlk voor zich ‘beter’ mee af zijn. Bijvoorbeeld, dankzij de rechtshouden-regel reist iedereen vlotter, veiliger (hoewel vreselijke ongelukken helaas blijven gebeuren). Met (verkeers)regels wijzigen ‘we’ de grondslag voor ‘onze’ betrekkingen. Die verdwijnen dus niet. M.i. vergist Glastra zich door te stellen, dat

[rechts]regels op zichzelf [...] nog geen directe relatie tussen actoren [bepalen]. Zij informeren degenen tot wie de regel is gericht omtrent hun legitieme verwachtingen ten aanzien van het gedrag van andere subjecten (en vice versa) onder omstandigheden in de regels gespecificeerd.[p. 30]

Nogmaals, mede volgens – nadere – verwachtingen blijft er een verloop aan de orde van de “directe relatie tussen actoren,” maar anders ... geregeld. In **Het begrip rechtsregel**, zie daar de paragraaf **Is een rechtsregel ‘algemeen’?**, problematiseert Glastra treffend wat ik maar even de mate van (on)gerichtheid met een regel noem. Zijn aanwijzing luidt:

Rechtsregels regelen ‘verkeersverhoudingen’, zij bepalen hoe verkeersdeelnemers zich jegens elkaar behoren te gedragen. Het zijn, anders gezegd, sociale gedragsregels.[p. 69]

Oplossingsrichting? Wat “omstandigheden” betreft, ja, voor regeling van verkeersverloop moet rekening worden gehouden met variëteit van (verkeers)situaties. Maar het is ondoenlijk, onpraktisch e.d. om èlke situatie apart te regelen (nog afgezien ervan dat situaties voortdurend veranderen, zoveel kan niemand aanleren en bijhouden). Daarom zijn er – als regel – regels voor soorten van situaties. En per situatiesoort gelden er rollen (lees ook: hoedanigheden) voor deelnemers. Zo (be)staat een bepaalde rol nooit apart, maar verhoudt zich tot de overige situationele rollen. Let wel, dat sluit uitzonderlijke regels, dus toegespitst op een unieke situatie met eventueel unieke deelnemers eraan in eventueel unieke hoedanigheden, niet uit. In die zin van veralgemenisering heeft Glastra per situatie(soort) uiteraard wel gelijk, dat

[e]en regel [...] geen directe relatie [vestigt] tussen twee actoren’, [maar] ‘alleen’ [bepaalt] wat de legitieme verwachtingen van de aangesprokene zullen zijn , **indien** hij een bepaalde relatie aangaat met andere aangesproken. Ik wil benadrukken dat deze relatie altijd wederzijds is.[p. 30]

Het is steeds die betrekking waarop Glastra terecht wijst, maar m.i. dus semiotisch nog onvoldoende principieel. Ik herhaal, ook een regel is een teken, maw een verzoek tot inschikkelijkheid. Vervòlgens kan verbijzondering nuttig, verhelderend e.d. zijn, waarvoor de aanduiding “rechtsregel” inderdaad bruikbaar is. Die houdt, als het goed is in optimale (verkeers)verhouding tot wat voor eigen gedrag geldt, allerlei “verwachtingen” in mbt wedergedrag door situationele mede-verkeersdeelnemers in hun desbetreffende rollen/hoedanigheden tot en met, in geval van overtreding, overgang naar gerechtelijke procedure als situatie (waarvoor er dan ook weer regels

voor deelnemers-in-hoedanigheid zijn). Zulke verwachtingen voor eventueel vèrdere situatiesoorten betekenen dat Glastra er nog een te beperkte opvatting heeft. Hij stelt:

De relatie die door de regel (als normatieve uiting) bepaald wordt, bestaat [...] niet tussen degene die de regel uitvaardigt en de aangesprokene, maar altijd **tussen** (ten minste twee) aangesprokenen.[p. 30]

Nee, de regel- resp. wetgever is naar zijn aard óók deelnemer. Hij blijft als het ware onzichtbaar zolang het verkeer verloopt volgens de ... regels, maar – mits vastgesteld door weer andere deelnemers, zoals – in de rol van – toezicht en handhaving – treedt op de voorgrond zodra er iets mis gaat waardoor een àndere verkeerssituatie ontstaat met regels met o.a. de overtreder van de oorspronkelijke regels in een rol/hoedanigheid dáárvóór. Dat houdt – pas – op c.q. begint met een kunstgreep waarmee aanspreker zichzelf als aangesprokene laat gelden; dat is dan de grondwetgevende vergadering. Op die door-en-door verwevenheid wijst Glastra nog niet, maar ook en vooral stelselmatig geldt

dat regels niet alleen betrekking hebben op relaties tussen actoren, maar veeleer op **interactieprocessen**: onderlinge contacten tussen aangesprokenen, handeling verricht ten opzichte van elkaar.[p. 32]

Dus, voor beoordeling van iemands gedrag

moet [men] dit gedrag relateren aan dat van anderen in complementaire rollen en betrokkenheden, [dwz naar omstandigheden] en zich afvragen of het al dan niet kan worden geacht aan de verwachtingen te voldoen die deze laatsten op die regel baseren.[p. 34]

Voor het treffen van infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer geldt hetzelfde, maar dan allereerst ter facilitering van iemands gedrag (en vervolgens om een controlespoor bij te houden). Zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#) voor een stelselmatig bemeten model en [Reële variëteit van deelnemers volgens hoedanigheden in informatieverkeer](#) voor enige uitleg ervan.

68.46

Dat telt als géén slak, zou ik zeggen, het zout slik ik daarom meteen weer in, dank je wel voor je antwoord.

68.47

Ja, zo moet het helaas, je doet telkens nogal wat tot zelfs heel veel moeite voor een suggestie inclusief toelichting. In elk geval kreeg jij ditmaal prompt antwoord. Zó veel haast heeft C. dus om je te laten weten dat hij er niets mee wil, nog steeds niet. Maar het lijkt er op, dat hij er ‘kennelijk’ ook niets mee zou kùnnen doen. Allereerst heb ik toch een reactie op het verwijt dat hij mij met zoveel woorden maakt. Hij schrijft “rond 2011 [...] met een aantal [...] mensen [te hebben] samengewerkt om Metapattern bruikbaar te maken.” Hij doelt daarmee op het zgn consortium Essence. Die “mensen” deden alsof Metapatroon (Engels: Metapattern) slechts een uiterst ruw idee was, waar zij dan wel eens een bruikbare methode van zouden maken. En omdat Metapatroon volgens hen als methode nog helemaal niet bestond, zou het resultaat dus hùn methode zijn die zij op voorhand ook maar de naam Essence gaven. Met die valse voorstelling verkreeg dat consortium een forse overheidssubsidie.

Maar ja, als methode bestond Metapatroon wel degelijk allang, te weten sinds 1991

en met mijn boek **Metapattern: context en time in information models** (Addison Wesley, eind 2000 verschenen, maar met 2001 officieel gedeponereerd als publicatiejaar) aantoonbaar met die naam. Er is methodisch ook nooit iets aan gewijzigd; plm. 2002 heb ik wel de aanbevolen schematechniek gestroomlijnd. Enfin, dat consortium schreef Metapatroon domweg over. Tja, tegen plagiaat en subsidiefraude heb ik mij verzet.

Zeg maar de aanstichter van dat consortium, nee, dat was C. niet, had mijn deelname eraan juist – zo heb ik dat overigens achteraf pas goed kunnen beseffen – opzettelijk ontmoedigd. Dat kwam mij zelfs prima uit, want inmiddels was ik hem als beunhaas gaan herkennen. Daarom gaf ik, op mijn beurt beslist opzettelijk, voorkeur aan verlenging van mijn adviesrelatie met (Bureau) Forum Standaardisatie om de schade waarvan ik voorzag dat het consortium die voor serieuze verspreiding van Metapatroon zou berokkenen, en bijgevolg voor (B)FS als, zeg maar, sponsororganisatie, zoveel mogelijk te helpen beperken. Toen wist ik nog niet dat de consortiumaanstichter een oplichter was. Hij was er in geslaagd, toegegeven, dat was een prestatie, om ook (B)FS zich zeer hecht aan het consortium te laten verbinden. Tja, daardoor had ik aan mijn relatie met (B)FS ook niets meer. Op de achtergrond heb ik destijds vrijwillig, onbetaald, zelfs intensieve voorlichting over Metapatroon gegeven aan enkele medewerkers van de Belastingdienst, ook een partij die zich bij het consortium aangesloten had. Maar uiteindelijk trok iedereen zijn handen overal van af, er was te veel opschudding. Het was mij weliswaar gelukt om het met de onbegrepen vervalsing van Metapatroon niet nog verder verkeerd te laten lopen, maar daardoor had ik in dat klimaat van angstige meelopers – maar allemaal dus nog precies de verkeerde kant op – tegelijk zelf een belemmering opgeworpen om het er wel goed mee te laten gaan. Ik was mij terdege bewust van dat risico met mijn interventies tegen m.i. onomstotelijk aanwijsbaar plagiaat en fraude. Ach, wat is wijsheid? Mijn overweging was, en blijft, ethisch; ik geloof niet dat langs verkeerde weg een goede bestemming bereikbaar is.

Het kan zijn dat C. dat allemaal – ook – niet weet. Nou ja, in elk geval meent hij genoeg te weten om zijn kop in het zand te houden. Dat zit blijkbaar comfortabel. Over “aanknopingspunten” gesproken, terwijl hij mij “gewoon mijdt,” probeert hij jou gelukkig wel enige uitleg van zijn opvatting over – het belang van – context te geven. Op basis van wat ik meeleeft, is het de vraag of ik hem begrijp. Ik heb de indruk, dat C. context aan de zgn gebruiker toeschrijft. Daarbij lijkt hij zoveel eerbied voor Ludwig Wittgenstein te hebben, dat hij niet bereid is om zelfs maar te overwegen dat ook diens ideeën over betekenis tekort schieten voor stelselmatigheid. Dat iemand anders op daarvoor onmisbare verdere ideeën komt, vindt hij blijkbaar volstrekt ondenkbaar.

Ik herhaal dat ik zijn – zeer beknopte – toelichting wellicht verkeerd begrijp. Mijn indruk is dat hij zich een verzameling van tekens, voor de toepassing(en) waarover jij hem aanschreef noemt hij de tekens in kwestie zelfs “codes,” onverminderd recht-toe-recht-aan voorstelt. Eén zo’n teken annex code, ik geef een voorbeeld, zou kunnen zijn: bank. Die code staat dus ‘gewoon,’ zeg ook maar los als element van die verzameling geregistreerd. Wat C. op z’n Wittgensteins begrijpt, en dat klopt natuurlijk, is dat verschillende gebruikers de code ‘bank’ al naar gelang van waarvoor zij die code, precies, gebruiken, verschillend interpreteren (lees ook hier weer: opvatten). Iedereen moet er maar van maken wat z/hij wil, nietwaar? Dat is prima, zolang dergelijke gebruikers zo’n code gebruiken voor consequent aparte

taken. Die voorwaarde gaat praktisch nog vergaand op voor wat toepassingen heten. De gebruiker wéét immers welke aparte toepassing z/hij gebruikt voor welke aparte taak. Zucht, als op voorhand duidelijk is dat het gaat om geldverkeer is duidelijk wat bank betekent, als op voorhand duidelijk is dat het gaat om meubelhandel is duidelijk wat bank betekent, enzovoort. Nota bene, de verschillende contexten bestaan dan zeker niet telkens ‘in’ de desbetreffende gebruikers, zoals C. lijkt te beweren, maar worden als het ware geleverd door – keuze van – telkens aparte toepassingstaak. In dat opzicht associeert C. volgens mij ten onrechte met Wittgenstein het idee van gebruiker-is-context. Wat een gebruiker mbt zijn/haar differentiële gebruik annex gedrag ‘voor’ heeft, noem ik motief. Het is inderdaad altijd maar wat z/hij wil. Maar ja, voor een idee over het verschil èn samenhang tussen o.a. context en motief moet je de semiotische enneade willen begrijpen; dat schema vormt dan weer de grondslag van Metapatroon. Wanneer C. beweert dat ik hem Metapatroon “nooit uit [heb] kunnen leggen,” kan hij er zich mbt de enneade helemaal achter verschuilen dat het aan mij ligt.

Digitale technologieën, oeps, daar is dat woord weer, gebruiken ‘we’ echter allang niet meer voor louter onderling gescheiden toepassingen. Ze dienen vooral als communicatiemiddel, dwz ter facilitering van informatieverkeer. Dat noodzaakt toch ècht tot een vervolg op Wittgensteins ideeën over differentiële gebruiksbetekenis. Prima aanzet, daar niet van, maar gebruikers doen immers niet ieder voor zich ‘iets’ met informatie, maar met elkáár! Bijvoorbeeld, A koopt een bank van B en betaalt daarvoor per bank. Het komt weliswaar niet zo vaak voor, maar wat A van B koopt, kan een geldverkeersbank, een investeringsbank oid zijn. :-) Hoe dan ook, voor samenwerking moet voor deelnemers-aan-samenwerking elk teken dat zij gebruiken nodige en voldoende context omvatten. Wanneer slechts de code ‘bank’ beschikbaar is, resulteert verwarring.

Voor de volledigheid geef ik hier een idee van Charles Peirce weer, dat m.i. nog wel òngewijzigd geldig is. Cognitief vermogen ‘werkt’ eveneens structureel via tekens. Als ik het simplistisch uitdruk, zo communiceert A ook met zichzelf. Ik voeg eraan toe, hier als nodeloze speculatie, :-) dat cognitie als intrasubjectieve communicatie aldus een eerder stadium van evolutionaire ontwikkeling is dan het vermogen tot intersubjectieve communicatie (lees ook: informatie- resp. tekenverkeer).

Via informatieverkeer dient informatie gedragsafstemming tussen gebruikers. Daarvoor moeten zij in voldoende mate op de hoogte zijn van elkaars interpretaties of, beter gezegd, van de gedragsmatige resultaten ermee. Nogmaals, daarvoor is explicitering van context in kwestie noodzakelijk. Dat moet gebeuren overeenkomstig de schaal van het verkeersbereik. De schaal van zulk bereik blijft met een aparte toepassing beperkt tot – wat daardoor valselijk lijkt op – strikt zelfstandig werkende gebruikers. Op zo’n uiterst beperkte schaal lijkt informatie contextloos te kunnen blijven, maar contextloos kàn een teken principieel niet zijn, punt. Feitelijk wordt met een klein(st)schalige toepassing in context voorzien op àndere manier. Maar de gebruiker zèlf is géén context, netzo principieel niet. Volgens motief interpreteert z/hij daarentegen context als ònderdeel van een teken (lees ook: informatie).

Ingewikkeld? Voor de stelselmatige problemen is er nu eenmaal geen eenvoudiger oplossing. Dat is een kwestie van – erkenning van – reële variëteit.

Zoals ik je al zei heb ik C. inderdaad ontmoet toen hij als extern adviseur werd ingeschakeld als, zoals hij het nu stelt, “informatie-architect van het Stelsel van basisadministraties.” Zelf was ik toen als extern adviseur betrokken bij, eveneens

ondergebracht bij Ictu, het programma Architectuur elektronische overheid. In mijn hoedanigheid heb ik met dat andere programma, Stroomlijning Basisgegevens (SBG), over de inschakeling van C. meegesproken. Want het idee was dat hij voor zijn werk Metapatroon zou ... gebruiken. Hij verloor echter vrijwel meteen zijn belangstelling en ging over op zijn eigen spoor, wat wellicht altijd al zijn plan was. Wie heeft nu wie gemeden? Met die zgn basisadministratie is het als stelsel in elk geval nog steeds niets. Het heeft er alles van weg dat C. onveranderd aan zijn (dwaal)spoor verknocht is. Dat gaat dus opnieuw geheel de verkeerde kant op.

68.48

Wat zegt dat over iemands begrip van Metapatroon, als hij beweert dat 1. “context zéér belangrijk is” en 2. “je net zo goed – een niet verder gedefinieerde – mind map had kunnen maken op basis van gezond boerenverstand”?

Wordt “boerenverstand” niet geacht naar zijn aard “gezond” te zijn? Pleonasme, dus? Laat maar. Ik begin met ernstige twijfel, of C. zelfs maar Mind Mapping begrijpt. Wat zijn de regels ervoor? Stel dat je werkt met potlood en papier. Je hebt een onderwerp – andere gebruikelijke aanduidingen zijn zoals: idee, thema, begrip – dat je nader wilt verkennen, overwegen e.d. Zo’n beetje midden op het papier geef je dat onderwerp kort weer. Dat kan met een woord, een figuur, dat maakt niet uit, wat je maar kortweg herkenbaar vind. Vervolgens associeer je er – andere – onderwerpen mee (voor zover je ze ervoor relevant acht). De tekens daarvoor rangschik je rondom – het teken voor – je aanvankelijke onderwerp en vanuit dat eerste onderwerp trek je een lijntje naar elk van de onderwerpen die je er direct mee associeert. Zo kan je doorgaan, van het ene onderwerp tot ervoor relevante onderwerpen, enzovoort. Wat als mind map resulteert, heeft aldus de structuur van een zgn radiale hiërarchie. Dat is thans onder de noemer c.q. merknaam van Mind Map trouwens niets nieuws. Naar verluidt probeerden de zgn oude Grieken hun gedachten op die manier al te ordenen.

Nota bene, de aanduiding hiërarchie betreft slechts de vorm. Voor inhoud staat Mind Mapping, of hoe je het ook wilt noemen, willekeurige associaties toe tussen willekeurige onderwerpen. Het is dus o.a. niet zo, dat het onderwerp waarvanuit geassocieerd wordt als – vanaf het startonderwerp steeds verdere verbijzondering van – context geldt voor het onderwerp waarnaartoe geassocieerd wordt.

Uiteraard kan je de voorwaarde (lees ook: beperking; Engelse vakterm: constraint) van contextuele betekenis dwingend opleggen voor de relaties tussen onderwerpen. Maar dat is dan géén Mind Mapping meer.

Zodra relaties tussen onderwerpen een contextueel karakter moeten hebben, raakt hun ordening tevens inhoudelijk alweer méér hiërarchisch. Wie de mogelijkheid van associaties op z’n contextueels wil gebruiken heeft daarvoor hun gebruik dus juist wèl “verder gedefinieerd.” Ofwel, de punten 1. en 2. die C. oppert, zijn strijdig. Dat doet vermoeden dat hij zelfs helemaal niet weet waarover hij het – dus vergeefs – probeert te hebben.

Vooruit, laat ik aannemen dat hij zich slordig uitdrukt. En dat hij een nader opgevoerd onderwerp beschouwt als een object waarvoor dan de reeks van onderwerpen die van daaruit direct naar het oorspronkelijke onderwerp leiden samen inderdaad de context in kwestie uitmaken. Okee, dat levert dus een contextueel verbijzonderd object op. Maar datzelfde object kan volgens talloze contexten verbijzonderd zijn. Zulke verschillen moeten tevens ... samenhangen. Maar nu net dat is volgens een radiale hiërarchie onmogelijk. Daarvoor zijn, zeg maar, laterale

verbanden nodig, het is niet anders. Stelselmatig is het meervoud van relevante contexten kenmerkend, om van veranderlijke contexten nog maar te zwijgen. Hoe dat structureel in elkaar zit met contextueel zowel verschillen als samenhang (!) zou voor een academisch gepromoveerd wiskundige die C. volgens mij is, toch vlot begrijpelijk moeten zijn door bestudering van deel I van **Metapattern: context and time in information models**; diezelfde uitleg is apart als opstel beschikbaar met [The pattern of metapattern: ontological formalization of context and time for open interconnection](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2004-01, Universiteit van Amsterdam, 2004). In tegenstelling tot wat C. nu opmerkt, zal hij dat – nog steeds – niet gelezen hebben ...

Oh ja, omdat Mind Mapping zo populair was, heb ik er in **Semiosis & Sign Exchange** (2002) een voetnoot aan gewijd. Daar staat, vriendelijk uitgedrukt, dat

Some similarities exist between Metapattern and Mind Mapping. However, [...] explicit support for multisituational behavior is missing [with Mind Mapping]. It therefore – and still quite apart from consistent treatment of behavioral changes over time – misses the degree of freedom that is especially important to model variety.[pp. 141-142]

Tja ...

Ergens is het ongelofelijk knap, nee, jaloersmakend zeker niet, van hoeveel domheid iemand in één zo'n kort emailbericht blijf kan geven. Averechtse oppervlakkigheid toont C. daarin tevens met een citaat. Alsof betekenis-is-gebruik à la Wittgenstein voor dogma in aanmerking komt. Ik vrees dat hij méér dan dat ene citaat niet kent. Voor mij was dat in elk geval aanleiding om mijn opstel [Wittgensteins onderzoekingen semiotisch onderzocht](#) weer eens te bekijken. Daar heb ik toegelicht wat er stelselmatig zoal nog ontbeekt aan Wittgensteins (taal)theorie resp. wat enneadische semiotiek met Metapatroon als modelleermethode in vergelijking daarmee wél biedt. Mijn citaten uit Wittgensteins werk zijn overigens in het Duits (want dat is de taal waarin hijzelf geschreven heeft).

Het kost inderdaad veel moeite en tijd om faliekante onzin zorgvuldig van commentaar te voorzien. Ik zie het maar als noodzakelijk onderhoud. Dat helpt eigen ideeën te toetsen. Want wie weet heeft iemand terechte kritiek, en dan moeten om te beginnen ideeën veranderen. Daarvoor geeft het emailbericht van C. echter geen enkele aanleiding, integendeel.

68.49

S. trof C. blijkbaar in een zoveelste overleg waarvan deelnemers eraan weliswaar beweren dat ze coördinatie willen bevorderen, maar dat feitelijk steevast leidt tot verdere bevestiging van fragmentatie. Als extern adviseur 'zit' C. er namens de politie. Het viel S. op en hij stoorde er zich aan, dat juist C. een benadering bepleit die àfbreuk aan stelselmatigheid doet. Daarom stuurde hij C. naderhand een emailbericht met een m.i. glasheldere samenvatting van zowel stelselmatige informatieproblematiek als passende oplossingsrichting en met tot slot

[d]e suggestie die ik je wil doen om dit probleem goed op te kunnen pakken is contact op te nemen met Pieter Wisse van Information Dynamics om hem een ontwerp te laten maken.

Daarop kreeg hij een afwijzende reactie, waarna S. mij inlichtte over zijn initiatief plus respons. Sterke zet van S., vind ik; hij peilde de situatie, heel verstandig. Daarvoor leen ik me graag. Want dankzij zo'n uiterst expliciet verzoek tot inschikkelijkheid ontstaat alweer wat meer duidelijkheid, zij het helaas over wat je

beslist niet moet doen, wie je er beslist niet bij moet betrekken e.d. [Fopvatting](#), en zo. Nu weten jij en ik al langer van het ambitieuze onbenul – of is het zakelijke berekening? – van C. en daarom mag zijn antwoord aan S. òns niet verbazen. Wie zo iemand inhuurt als zgn architect is beter noch slechter uit, maar wèl veel en veel goedkoper door meteen maar een sloperij aan het werk te zetten.

Vooruit, een [parodisme](#) voor deelnemer: steelnemer. En wat moeilijker te herkennen waarvàn het als parodisme bedoeld is, maar passender als blijk van stompzinnige, aldus hardnekkige tegen- ipv samenwerking: needeler. Oók treffend: neemdeler.

68.50

Prachtig, “doolnemer.” Interessant toch, dat parodiseren – heb jij een betere suggestie voor werkwoord? – dankzij zoiets als – vooruit, nogal losse – vormdwang kan leiden tot allerlei focus met – over variëteit gesproken – verschillende nadere inzichten van dien.

Zoiets als parodismetherapie is overigens nuttig, en zou daarom door ziektekostenverzekeraars vergoed moet worden. Want het brein blijft in beweging. Zo daagde het mij dat – de aanduiding – deelnemer zèlf een parodisme is, althans, als je er redelijk van uitgaat samenwerking toch vooral een kwestie van deelgeven is. En zo kwam ik op samenkerking als synoniem – nee, géén parodisme – voor oecumene.

68.51

Voor dat “gezwoeg” gelden verschillende categorieën. Zo doe ik – steeds minder – moeite om van resultaat ervan te verwachten dat er welkome reactie enzovoort op volgt. Voorts doe ik vooralsnog – dienovereenkomstig steeds meer – moeite om de moeilijkheden te documenteren van het leveren van opbouwende bijdragen. Met dit laatste houd ik tzt uiteraard óók op. Dan is er de categorie onderzoek-voor-mijzelf. Zuiver is deze categorie echter allerminst, want resultaat publiceer ik – eveneens – als aantekeningen; iets van de eerste categorie zit er dus in, zij het dat het steeds minder realistisch is dat ik het zèlf meemaak dat er iets opbouwends mee gebeurt. Oh ja, daar loopt het ontbreken van opdrachten met bijbehorende inkomsten doorheen, terwijl de kosten van bedrijfsvoering voor Information Dynamics dóórlopen.

68.52

Wat ik thans zoal onderzoek betreft o.a. verdere oriëntatie op de zgn complementariteitstheorie zoals geopperd door Niels Bohr en, klopt, dat is mijn onvermijdelijke vooringenomenheid (lees ook: motief), hoe subjectief situationisme inclusief Metapatroon zich ertoe verhoudt. Ik ben daarop overigens al m.i. nogal grondig ingegaan met mijn opstel [Metapattern for complementarity modeling](#) (2014). De aanleiding voor hernieuwde aandacht is mijn aanschaf, vorige week op de Haagse boekenmarkt, van de biografie **Niels Bohr: The Man, His Science, and the World They Changed** (Alfred A. Knopf, 1966) door Ruth Moore. Aan “complementarity” heeft zij vooral de hoofdstukken **Opposites Meet** (pp. 154-169) en **Clash and Tragedy** (pp. 170-192) gewijd. Uit het verslag dat Moore daarin (door)geeft van intensieve gesprekken die Niels Bohr met Albert Einstein in 1927 en 1930 over – het idee van – complementariteit, krijg ik de indruk dat zij elkaar zelfs niet kùnnen begrijpen vanwege afwijkende veronderstellingen. Maar klopt mijn indruk wèl? Ligt onbegrip in dit geval aan mijzèlf? Kan ik zelfs maar bij benadering tot een redelijk oordeel komen, terwijl ik vrijwel niets weet van quantumtheorie,

enzovoort? Of heeft gedetailleerde onwetendheid – problematiek van bomen, bos en zo – wellicht zelfs enig voordeel?

Erkenning van – eigen – onbegrip is een voorwaarde voor leren (maar geen waarborg dat het ook lukt). Ik moet dus terug. Welk standpunt maakt vervolg – wederom – open?

Einstein (1879-1955) en Bohr (1885-1962) beschouwen zichzelf wat hun zgn wetenschappelijke discipline betreft allebei als natuurkundige. Volgens atomistisch wereldbeeld 'bestaat' de natuur uit afzonderlijke materiële voorwerpen (lees ook: objecten). Materieel is synoniem met fysiek, en daarom heet natuurkunde ook wel fysica. Elk object heeft op een bepaald tijdstip een plaats. Een ander object kan die plaats op hetzelfde tijdstip niet innemen. Op enig tijdstip kunnen objecten elkaar wel raken, met gevolg voor hun respectievelijke plaatsen op verder(e) tijdstip(pen). Aldus objectief heeft eenduidige oorzaak principieel eenduidig gevolg. Zo beschouwd komt natuurkunde neer op mechanica.

Wie verschijnt daar, komt om de hoek aangelopen? Dat is de man (of, uiteraard, vrouw) met mechanica als spreekwoordelijke hamer. Hij ziet overal spijkers in. Aldus maakt hij verschijnselen mechanisch verklaarbaar door ze als onderlinge werking van objecten te veronderstellen.

De eerste baanbrekende theorie waarmee Bohr komt, is daarvan een schoolvoorbeeld. Eerder heeft Ernest Rutherford (1871-1937) een model van het atoom bedacht volgens objecten (ook wel deeltjes genoemd, ik vermoed vanwege hun subatomaire maat van ... atomisme; overigens is de aanduiding deeltje reeds strijdig met atomisme, want een deeltje is niet op zichzelf bestaand gedacht, vanuit een geheel en/of een geheel constituerend). Bohr borduurt op Rutherfords model voort met zijn voorstel dat elektronen zich echter niet elke langs een doorlopend pad rondom de atoomkern bewegen. Daarentegen geldt een discreet patroon van banen. Hoe een elektron eventueel van baan wisselt, gebeurt nota bene niet volgens continuïteit. Het springt als het ware van de ene naar een andere baan. Dat atoommodel strookt wel het meervoud aan zgn (energie)quanta dat wordt vrijgegeven resp. geabsorbeerd.

Over wie uitgerust met een hamer overal spijkers meent te zien, dat geldt 'natuurlijk' ook voor mij met Metapatroon als modelleermethode. Daarmee ben ik geneigd 'iets' als gedrag te bestempelen dat resulteert uit samenloop van object en situatie.

Terug naar Bohrs atoommodel, nou ja, naar wat ik ervan begrijp en stellig vooral ook niet. Op die schaal zijn metingen problematisch, althans objectieve metingen die volledig uitsluitel geven over ... objecten in kwestie. Nog steeds strikt mechanisch beschouwd, terwijl een meting, zeg simpelweg maar even het daarvoor toegevoegde object, altijd een invloed uitoefent op het object waarvan plaats en energie (lees ook: momentum) worden gemeten, kan die invloed buitenproportioneel zijn. Dat vind ik overigens niet iets bijzonders voor zgn subatomaire objecten. Op elke schaal kan dat voorkomen. Als ik op een weegschaal altijd een olifant in mijn armen met houden, tja, wat wordt er dan gewogen? Daarom is het volgens mij veeleer zo, dat er voor meting van objecten altijd wel een oplossing voor minimale verstoring gevonden werd door inzet van een verhoudingsgewijs verwaarloosbaar – extra – meetobject. Voor subatomaire deeltjes lukt dat inderdaad niet. Voorlopig niet? Mochten er nog véél kleinschaliger objecten 'zijn' en beheersbaar raken, dan geldt die belemmering voor – in verhouding daarmee – véél grootschaliger objecten immers niet meer. Maar in hoeverre klopt dat atoommodel van Bohr eigenlijk? Dankzij de

veronderstelling van een banenpatroon kunnen tevens elektronen doorgaan voor objecten. Dat lijkt toepasselijkheid van mechanica te verzekeren. De bevèstiging ervan is echter onmogelijk. De vraag is volgens mij, of theoretisch of – slechts – praktisch onmogelijk is.

Werner Heisenberg (1901-1976) stelt vertrouwen in zgn mathematisering. Wat Bohr met zijn atoommodel voorstelt is een analogie. We kunnen in het groot ons 'iets' in het midden voorstellen, met daaromheen banen waarlangs andere 'ietsen' zich bewegen en waartussen zo'n ander 'iets' eventueel kan springen. Zo ziet een atoom er dus ook uit, aldus Bohr, maar kleiner. Vanuit zo'n analogie kan naar wiskundige formules worden gezocht voor berekening annex voorspelling van experimenten. Heisenberg sluit dat kort. Hij oppert zulke formules. Voorzover ze 'kloppen' met experimentele uitkomsten, bekommert hij zich nauwelijks of niet met een analoge voorstelling. Maar óók die formules zijn een model, zij het onbegrijpelijk voor analogie. Hoe dan ook wijst Heisenberg op een zgn onzekerheid, dat daarom als het onzekerheidsbeginsel geldt en bepalend is geworden voor het verschil tussen quantummechanica en wat voortaan klassieke mechanica heet. Terwijl op de schaal waarop klassieke mechanica van toepassing is, zowel positie als momentum (lees oog: energie) voor hetzelfde tijdstip bekend kan zijn, is dat op quantschaal ònmogelijk. Opnieuw luidt m.i. de vraag, of dat principieel onmogelijk is òf ditmaal volgt uit wat volgens Heisenbergs mathematisering eveneens tòch een model is en blijft.

Of zijn dergelijke vragen wellicht gesteld volgens een nog te beperkte veronderstelling? Is quantummechanica een poging atomisme vol te houden, vooruit, met de nodige onzekerheid? Wordt vervolgd.

68.53

Dit is een vervolg op **aantekening 68.52**. Waarom begrijpen Bohr en Einstein elkaar niet, althans niet meer zodra er volgens Bohr complementariteit aan de orde is? Volgens mijn reconstructie denken ze nog steeds dat zij een veronderstelling delen, terwijl Bohr feitelijk reeds redeneert vanuit een àndere veronderstelling (maar dat zèlf nog niet beseft, laat staan dat hij die àndere veronderstelling tegenover Einstein tot uitdrukking kan brengen).

Ik ben de eerste die toegeeft, dat mijn reconstructie speculatief is. Zo schrijf ik aan Einstein toe, dat hij de werkelijkheid uiteindelijk vindt bestaan uit aparte objecten. Ze kunnen werking op elkaar uitoefenen. Maar wat er met èlk object gebeurt, is en blijft bepaald door wat dat object zèlf is. Daaruit volgt dat eenduidige kennis over een object-als-geheel mogelijk is. Ter verwerving van kennis moet het object waargenomen worden. Daarbij moet de waarnemer zo weinig mogelijk invloed op het object uitoefenen. Hoe dan ook kàn die invloed echter niets uitmaken voor wat het object nu eenmaal zèlf is. Ofwel, indien de invloed van de waarnemer problematisch is, ligt dat aan de opzet van de waarneming (lees ook: meting e.d.). Die opzet moet kennelijk veranderen, opdat wèl duidelijk kan uitkomen wat het object in kwestie zèlf is.

Mijn indruk is dat Bohr meent, maar zich er zònder het te weten niet meer consequent aan houdt, dat ook hij ònveranderd uitgaat van apart objectbestaan als werkelijkheidskenmerk. In tegenstelling tot Einstein is Bohr echter de waarnemingsproblematiek op quantschaal als ònoverkomelijk gaan erkennen. Als bepalend voor een object zèlf gelden positie en momentum als eigenschappen. Over allebei tegelijk blijkt dekkende kennis onbereikbaar. Terwijl Einstein volhoudt dat

zulke gebrekkige kennis moet liggen aan een gebrekkige opzet van de waarneming annex meting, blijft Bohr er bij dat die kennis van zowel positie als momentum over zo'n kleinschalig object principieel onmogelijk volledig valt te verwerven. Maar omdat die tekortkoming volgens Bohr netzo principieel niet aan de waarnemer kan liggen, geldt voor een subatomair object zelf dat het anders is. Een dergelijk object, zo kiest Bohr daarvoor als gewijzigde aanname, is niet één, maar twee-in-één. Dat tweetal 'komt' van wat als bepalende eigenschappen verondersteld zijn. Nogmaals, positie en momentum.

Stel dat er niet twee, maar, ik zeg maar wat, zeventien van zulke eigenschappen zouden tellen. Ik kan niet ontdekken dat Bohr die overweging gemaakt heeft. Hij lijkt dus het subatomaire anderszijn structureel als dualiteit gefixeerd gezien te hebben. Het ene van het subatomaire twee-is-één associeert hij met positie, het andere met momentum. Die onderscheiden zijswijzen van het subatomaire object vullen elkaar aan, in elk geval doet de kennis erover dat. Zoveel meer bekend is over positie, zoveel minder kan over momentum bekend zijn, vice versa. Aldus zijn complementaire zijswijzen aan de orde, voilà, complementariteit. Voor zo volledig mogelijke kennis over het object moeten ze bijelkaar genomen zijn (maar gelijktijdig lukt volledigheid dus nooit).

Daar wil Einstein niet aan. Uitgaande van de opvatting dat een object op zichzelf bestaat, vind ook ik dat een merkwaardige overgang. Waarom zouden vanaf een bepaalde schaal alsmaar kleinere objecten anders in elkaar zitten? Is het niet verstandiger om ervan uit te gaan dat we ons daarin vergissen? Einstein blijft van oordeel dat Bohr zich vergist; hij slaagt er alleen niet in om er de vinger op te leggen. Op mijn beurt luidt mijn oordeel dat zij zich allebei vergissen, en op verschillende manieren.

Wat mij betreft begrijpt Bohr nog niet, dat hij zijn blik desondanks uiterst beperkt heeft. Dat onbegrip acht ik zeker het geval tijdens zijn gesprekken met Einstein. Later heeft hij onder de noemer van verschijnsel zijn blik inderdaad verder verruimd, maar m.i. nog steeds onvoldoende om te beseffen dat zijn complementariteitstheorie pas consequent begrijpelijk is volgens andere veronderstellingen (lees ook: paradigma, wereldbeeld, ontologie, metafysica).

Bohrs idee van twee-in-één is nog krampachtig. Hij gaat daarvoor volgens mij immers nog steeds uit van een aparte één die zulke twee in zichzelf omvat. Maar met een subatomair object afzonderlijk beschouwd, wat verklaart het onderscheid tussen zijn veronderstelde 'deelobjecten'?

De voorgaande zin bevat een aanwijzing voor het misverstand. Einstein beweert dat afzonderlijke beschouwing en zo door naar kennis van een object mogelijk is. Bohr stapt daarvan af, maar blijft zich(t) beperken door toespitsing op 1. meting van wat verondersteld zijn als 2. subatomaire objecten. Ad 1 is er vooringenomenheid door het doel, te weten het willen ... weten van de waarnemer. Voor het object in kwestie – als het al 'bestaat' – maakt dat doel 'natuurlijk' niets uit. Er wordt invloed op uitgeoefend, punt. Wat Bohr terecht benadrukt, is dat de soort beïnvloeding kwalitatief verschilt uitmaakt. Hij schrijft het effectueren van die verschillen echter nog volledig aan het ene object toe. Omdat Bohr de uitkomst duidt als gedrag, heeft hij zich de omslag naar een noodzakelijk andere veronderstelling wél al vagelijk voorgesteld (wat, nogmaals, later alweer wat duidelijk blijkt uit zijn begrip – van – verschijnsel; zie daarvoor ook mijn commentaar in [Metapattern for complementarity modeling](#)). Wat mij betreft valt gedrag pas consequent te begrijpen door het op te

vatten als resultante van samenloop van een object en een situatie. Zowel object als situatie is constituerende factor voor aldus bepaald gedrag.

Nota bene, dit is een ander paradigma. Hiervoor bestaat ter verklaring van gedragingen géén grens met aan de ene kant structuur zus en aan de andere kant structuur zo. Ook het onderscheid ad 2 is dus niet aan de orde.

Om dit paradigma aannemelijk te laten zijn, dwz geschikt voor logische verklaringen enzovoort, moet er wel een oplossing zijn voor hoe de situationele gedragsverschillen samenhangen van wat immers ondanks zulke verschillen als één en hetzelfde object blijft gelden. Omdat Bohr nog gelooft te moeten vasthouden – of zit ik daarmee mis? – aan het (uitgangs)idee van gedragsmatig volledige, zelfstandige objecten, kan hij onmogelijk herkennen dat het juist zijn suggestie van twee-in-één ontbreekt aan een deugdelijke grondslag. Wat m.i. niet helpt, is dat hij zich vastgepind heeft op dualiteit. Volgens de uitdrukking veel-in-één komt kritiek op – de houdbaarheid van – de strikt objectgerichte veronderstelling stellig eerder op. Mijn voorstel omvat de veronderstelling van de nul-identiteit voor een object. Omdat, voor de zoveelste keer, Bohr m.i. niet op zoek is naar een passend paradigma, laat hij in het midden wát van het object zich, toe maar, complementariteit-overkoepelend gedraagt. Wat altijd differentieel verondersteld gedrag betreft moet de aanname zijn: niets. Per relevante situatie heeft dat object dan telkens een dienovereenkomstig nadere identiteit voor zijn gedrag als unieke resultante van samenloop. Ook dat heb ik o.a. in mijn hierboven genoemde opstel wat nader geschetst.

Wat veronderstellingen betreft lijkt Bohr nog in de objectgerichte pas met Einstein te willen lopen, maar hinkt reeds op twee :-) gedachten. Dat moet ook hemzèlf hebben verward.

Bohr heeft gelijk, complementariteit strookt met betrekkelijkheid (lees ook: relativiteit). Juist van Einstein verwacht hij daarom instemming met zijn theorie. Die krijgt hij echter niet, integendeel. De relativiteit die Einstein tot zijn eerdere theorieën toegelaten heeft, betreft met nadruk de differentiële waarneming van een object, dus niet wat hij als apart bestaand blijft beschouwen als het object zèlf met eigen gedrag van dien. Vervolgens maakt Einstein er een wedstrijdje zgn gedachtenexperimenten van; hij bedenkt een opzet die volgens hem de complementariteitstheorie als overbodig c.q. onzinnig ontmaskert, waarna Bohr er telkens in slaagt om een tekortkoming in Einsteins gedachte opzet aan te wijzen waardoor de theorie van complementariteit juist wel geldig is.

Indien iemand dit ooit al leest, vermoed ik zeker in eerste aanleg haar of zijn ergernis te wekken. Hoe aanmatigend kan ik zijn om mij een oordeel te veroorloven over wat en hoe Bohr en Einstein wel of niet over complementariteit denken?! Maar ja, het is nu eenmaal zo dat zij van mening verschillen. Wat is er mis met pogingen om daarvoor een verklaring te geven, en op die manier wellicht weer iets te leren? Mijn oordeel luidt dat zowel Bohr als Einstein gelijk èn ongelijk heeft. Zij hebben dat op verschillende punten, en daarom komen zij ook nooit verder dan, met een Engelstalige uitdrukking, to agree to disagree.

Wat Bohr niet beseft, is dat hij onder de noemer van complementariteit helemaal niets bijzonders voorstelt. Dat is allang zgn volkpsychologie. Iedereen weet dat het voor gedrag nogal wat uitmaakt in welke omstandigheden iemand verkeert. Dat noem ik subjectief situationisme. Subjectief, omdat iemands cognitief vermogen mede bepaalt welk gedrag volgt, en iemand met zulk vermogen noem ik een subject. Zo beschouwd is objectief situationisme alweer veel, zeg maar, eenvoudiger. Als

object vind ik 'iets' gelden zonder cognitief vermogen. Daar hebben Bohr, Einstein, vooruit, natuurkundigen het over.

Het is eigenlijk merkwaardig dat de complementariteitstheorie als beperkt opgevat objectief situationisme als nieuw wordt ervaren. Je zou toch zeggen dat het voor objecten – hier bedoeld in vergelijking met subjecten – toch veel eerder evident is dat momentane eigenschappen annex gedragingen vergaand door omstandigheden worden bepaald. Hoe dan ook doorziet Bohr nog niet dat zijn theorie pas begrijpelijk, logisch e.d. raakt volgens een ander paradigma (nogmaals, wat ik situationisme noem). En omdat hij zich van geen paradigmawissel bewust is – of wellicht ten onrechte zijn complementariteitstheorie ervoor aanziet; die is echter hoogstens een aanwijzing ervoor – kan hij het gesprek met Einstein niet de noodzakelijke wending geven. Als paradigma is de complementariteitstheorie domweg niet af. Om logisch met veel-in-één aan de slag te kunnen, moet er grondig iets bij. Daarin meen ik met de – veronderstelling van – nul-identiteit adequaat voorzien te hebben. Wie weet zijn er andere oplossingen. Hoe dan ook heeft Einstein gelijk, mocht hij van oordeel zijn dat hij zijn vinger er niet achter kan krijgen. Maar kennelijk is hij evenmin in staat geweest om te beseffen dat het gesprek met voorrang over beginselen moet gaan. In plaats van Bohr te helpen met een voorstel ervoor, of zelfs maar een uitnodiging als opening tot grondiger discussie, heeft – ook – Einstein zich onmiddellijk, over subjectief situationisme gesproken, door zijn eigen veronderstellingen laten leiden. Daardoor mikt hij zijn kritiek echter verkeerd. Met terechte kritiek zou Einstein allereerst zichzelf mbt tot dusver aangehouden veronderstellingen bekritiseerd hebben, en dat is dus niet zo eenvoudig. Terwijl Bohr voor – de qua dynamiek van eigenschappen annex gedragingen 'betrekkelijk' beperkte discipline van – natuurkunde relevante variëteit wèl principieel erkent, zij het volgens een wat halfslachtige theorie, wijst Einstein variëteit af als onderdeel van aanname voor kennis enzovoort. Daarmee heeft Bohr tenminste al de ruimere weg ingeslagen, maar het blijft opmerkelijk dat hij niet interdisciplinair te rade gaat. Wat ik met deze aantekening(en) o.a. hoop te bereiken, is dat het loont om van algemenere strekking uit te gaan. Zo is complementariteit à la Bohr dus een uiterst beperkt geval van situationisme. En volgens situationisme is zoiets als een onzekerheidsbeginsel zelfs triviaal. Want het is nu net de veronderstelling van situationele verbijzondering van objectgedrag, die 'maakt' dat op grond van het objectgedrag in de ene situatie onmogelijk zekerheid kan bestaan over de gedragingen van dat object in andere situaties; mocht die zekerheid er wèl zijn, dan klopt de gevolgde indeling volgens situaties niet. Wordt vervolgd.

68.54

Ben je geïnteresseerd? Het is helaas niet alleen een drama van Bohr en Einstein dat ik schets, of zelfs tragedie. Zo mogelijk nòg verstriker zijn wij volstrekt werkingsloos als het gaat om verzoeken tot inschikkelijkheid met subjectief situationisme als paradigma resp. Metapatroon als modelleermethode. Want daarover ontstaat niet eens een gesprek, nergens. Intussen vind ikzelf dat situationisme verbluffend helpt – tja, maar wie? – om ook weer die begripsverwarring tussen beide iconische natuurkundigen vlotweg op te lossen, gewoon ... wèg. Op hoofdlijn heeft me dat twee dagen gekost. En dankzij 'aantekening' als documentatievorm ga ik me niet nodeloos bekommeren om mijn schrijfstijl enzovoort. Al overwegend opschrijven, klaar. Weliswaar heb ik stellig van alles en nog niet of, erger nog, verkeerd begrepen van wat zij als vakspecialisten beweren, maar zonder tegenbericht luidt mijn

opvatting 'gewoon' dat ook zgn quantumverschijnselen e.d. situationeel méér van hetzelfde zijn. Haha, het onzekerheidsbeginsel als kenmerk van situationisme vind ik 'natuurlijk' gevonden.

68.55

Zoals Johan Cruijff als filosoof opmerkte, "Je ziet het pas als je het door hebt." (Maar) vervolgens is dan ook niets eenvoudiger.

68.56

Graag wijs ik je op de prioriteitstelling die Evgeny Morozov benadrukt, hoera, eindelijk, in zijn artikel **De illusie van het ooit vrije internet** (in: **NRC Handelsblad**, 8 april 2019, 2019, pp. 18-19). Omdat het met digitale webtechnologieën gaat om "nuttige infrastructu[u]r [...] voor wonen, werken en samenwerken [...] hebben we [ten eerste] behoefte aan een politiek van zo'n infrastructuur." Die aanbeveling heb je al kunnen lezen in [Strategische verschuiving door moment\(um\) van infrastructuur: de beurt aan informatietechnologie](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2006-01, Universiteit van Amsterdam, 2006) waarnaar ik je ongetwijfeld al vaker verwees. Verklaar mijn opstel ajb tot verplichte inleesstof voor de nieuwe FS-voorzitter en, vooruit, als je toch bezig bent, laat dat voor haar meteen maar gelden voor [Wat is een semantische standaard en hoe kan College Standaardisatie die vraag \(anders\) beantwoorden?](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2011-02, Universiteit van Amsterdam, 2011) dat jou ook allang bekend behoort te zijn omdat ik je er nòg herhaardelijker op wees. Zolang er nog – steeds – géén opzet is voor infrastructuur voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal valt er voor FS domweg niets voor één of andere lijst af te stempelen. Het enige dat FS dan wèl nuttig kan doen, maar dat is in die omstandigheden dan ook meteen het àllernuttigst, is om de noodzakelijk politieke aard van infrastructuur te – helpen – agenderen, zo mogelijk met een voorstel ervoor.

Wellicht vertrouw je Morozov resp. wat hij schrijft méér, dus citeer ik maar verder uit zijn artikel: "Pas daarna[, dwz na vaststelling van een politiek van infrastructuur,] kunnen we ons richten op de meer alledaagse taken om de juiste protocollen en platforms te zoeken die de onderling verbonden delen aan elkaar kunnen knopen." Als componenten van infrastructuur past daar een àndere werkwijze door (B)FS bij. Dus niet afwachten welke (markt)partijen 'iets' op de standaardenlijst geplaatst willen zien, maar de infrastructuur volgens ontwerp ervoor helpen inrichten door zèlf passende (meta)componenten te inventariseren. Ook die gewijzigde aanpak voor infrastructuur heb ik je reeds diverse keren, zowel schriftelijk als mondeling, geschetst. Nogmaals, politiek primaat met bijbehorende zorg door overheid, want, aldus Morozov tot slot van zijn artikel, "anders ontdekken we over tien jaar [...] dat we misschien wel over al de juiste protocollen beschikken, maar dat zeggenschap van gebruikers nog altijd ontbreekt omdat de protocollen toebehoren aan Mark Zuckerberg, Xi Jinping of Mohammad Bin Salman." Morozov is m.i. nog te optimistisch. Dat kùnnen dan ook niet "de juiste protocollen" zijn, integendeel. Nee, ik heb er allerm minst bezwaar tegen dat je dit emailbericht doorstuurt aan de – nieuwe – FS-voorzitter, of aan wie dan ook. In elk geval neem ik deze tekst op in mijn gepubliceerde aantekeningen.

[Emailbericht dd. 9 april 2019 aan hoofd BFS.]

68.57

Ach, wat maakt het uit ... Maar zodra je niets meer zegt, heb je feitelijk opgegeven. Zover ben ik zeker nog niet.

68.58

Met dank voor je aanduiding als “gezwoeg,” ja, dat is het helaas.

68.59

Ook situationisme is objectgericht, maar principieel anders. (Want) vergeleken met atomistische objectgerichtheid, nee, dat is géén pleonasme, telt er een ander beginsel voor.

De relativering betreft situationele differentiatie van objectgedragingen. Daar hoort dan de veronderstelling bij of, eigenlijk, die volgt er uit, dat er aan een object gedragsmatig niets algemeen, zeg ook maar onsituationeel, wezenlijk e.d. is. En tòch, te weten om verder – wèl – logisch te kunnen redeneren enzovoort, moet er als object iets verondersteld zijn voor samenhang tussen ‘zijn’ situationele gedragingen. Dat laat zich noodzakelijkerwijs irrationeel uitdrukken met zijn nul-identiteit: het iets van niets. (Pas) de aanname van nul-identiteit als zulk (n)iets schraagt situationisme als relativistische objectgerichtheid (lees ook: situationele objectrelativiteit, en zo door naar subjectief situationisme). Voor dekking van werkelijkheid veronderstel ik tevens recursiviteit. Nota bene, ook dat betreft relativiteit. Het ‘iets’ dat gedrag vertoont, beschouw ik als situationeel object, zeg ook resulterend uit samenloop van een object en een situatie. Maar de situatie in kwestie kan reeds niets anders zijn dan een situationeel object, dus op zijn beurt een samenloop. Dat soort relativiteit, dus. Voor een model van de werkelijkheid moet die analyse van gedragsdragers ergens ophouden. Daarvoor dient de (model)horizon. In de omgekeerde richting van analyse, te weten verdere verbijzondering van gedrag, geldt een situationeel object eventueel als object en/of situatie ter constituering van nadere samenloop, enzovoort. Dat ‘moet’ zolang kunnen doorgaan als nodig om de reële variëteit van gedrag eenduidig te verklaren.

Omdat Bohr niet op het idee van recursiviteit als relativiteit komt, herkent hij voor complementariteit slechts een beperkt werkelijkheidsbereik. Over wat ik samenloop noem, valt overigens nog van alles te zeggen. Het lijkt erop, dat een subject op voorhand allerlei objecten en situaties kent. Vooruit, hij kent allemaal ietsen die hij kan opvatten als object en/of situatie. Een kwestie van combineren, nietwaar? Voilà, samenloop. Nee. Volgens mij is het eerder zo, dat een subject volgens zoiets als cognitief beginsel telkens een, vooruit, ervaringsgeheel tot interpretatie verwerkt met als structuur iets-op-de-voorgond en iets-op-de-achtergrond. Door die, zeg ook maar, ontleding zijn object en situatie als het ware afgeleid ipv dat het subject ervan uitgaat (zoals de aanduiding samenloop dan ten onrechte suggereert). Voor volgende ervaring c.q. interpretatie tellen eerdere afleidingen mee. Er treedt begripsmatige verdichting op. Tegen de tijd dat een subject kan nadenken over zijn eigen nadenken, gelooft hij over begrippen van objecten en situaties te beschikken die dan tot nader begrip kunnen samenlopen. Maar ontogenetisch, dwz voor de ontwikkeling van – het cognitief vermogen van – een individueel subject, is het m.i. dus andersom. Zoals Immanuel Kant (1724-1804) veronderstelt dat een subject slechts betekenis kan opdoen volgens ruimte en tijd als structuurbeginselen, gelden m.i. figuur (lees ook: voorgond) en achtergrond zo principieel. Nota bene, dit is allerminst een bewijs dat de werkelijkheid figuur- resp. objectgericht ‘is,’ maar de

veronderstelling dat een subject zich de werkelijkheid – wat dat en hoe die ook ‘is’ – niet anders kan voorstellen.

Ik weet alweer sinds geruime tijd niet beter. Ipv atomistische ‘ken’ ik als referentiekader – wat ik hier zoal noem – relativistische objectgerichtheid (nog uitgebreidere naamversie: recursief situationeel-relativistische objectgerichtheid). Is er een passender aanduiding voor? Prima! Hoe dan ook kost het mij vanuit zulke objectrelativiteit gezien aanvankelijk moeite om te begrijpen waar die drukte over de zgn complementariteitstheorie van Bohr voor nodig is. Dat bedoel ik niet oneerbiedig, neerbuigend e.d. Maar zelfs – of juist? – de knapste puzzelaars kunnen een opgave nooit consistent oplossen zolang zij de tegenstrijdigheid in hun opvatting ervan niet herkennen, laat staan wanneer zij zgn samenwerken aan een oplossing, maar dergelijke tegenstrijdigheden ook nog eens onderling verschillen zònder dat zij zich vooral dáárvan bewust zijn. Uit wederzijds onbegrip kunnen talloze indrukwekkende resultaten voortkomen, maar allerlei stukjes passen nog steeds niet voor een compleet òpgeloste opgave. Voor zover ik kan nagaan, zit vooral Einstein zijn – impliciete – veronderstelling van atomistische objectgerichtheid hem zèlf in de weg. Weliswaar heeft Bohr een andere weg ingeslagen, maar is zich er nog niet of nauwelijks bewust van hoe ànders qua veronderstelling die weg is. Dàt zit op zijn beurt Bohr dus nog zèlf in de weg om Einstein erop te wijzen wat hèm, Einstein dus, principieel in de weg zit. Dit is trouwens nog afgezien ervan of Einstein die paradigmawissel zou hebben willen/kunnen begrijpen resp. van Bohr ook aannemen, maar dan is wèl duidelijker – minder ònduidelijk? – waar(om) het maar blijft knellen.

Volgens recursief situationeel-relativistische objectgerichtheid is Bohrs complementariteitstheorie niets bijzonders (of ik vergis me sterk). Ik herken er daarom prompt een verbetering in vergeleken met atomistische objectgerichtheid. Relativisme à la complementariteitstheorie is echter nog niet consequent genoeg verondersteld. Zowel Bohr als Einstein zijn blijkbaar zozeer verdiept in wat zij als hun vakdiscipline beschouwen, fysica, dat zij zich niet kunnen voorstellen dat wellicht elders – inspiratie voor – een bruikbaarere grondslagenleer beschikbaar is. Nergens blijkt dat zij ernaar op zoek gegaan zijn, integendeel. Maar naar weliswaar eveneens nog te beperkte aannames bemeten is complementariteitstheorie m.i. alvast niet zoveel anders dan fenomenologie volgens Edmund Husserl (1859-1938). Nogmaals, ook daar lijkt niemand toen naar omgekeken te hebben. Sterker nog, die generaties van natuurkundigen worden er om bewonderd voorop te lopen met duiding van de werkelijkheid. Daarvoor kijkt ‘men’ dus naar de fysica, wat onder natuurkundigen stellig de houding van ‘wij moeten het doen’ voedt.

Als vervolg op **aantekeningen 68.52** en **68.53** probeer ik hier te schetsen hoe destijds – en ik vrees nog steeds – vooral impliciete veronderstellingen gelden die aldus doorbraak belemmeren, met complementariteitstheorie feitelijk als vroeg tussenstation dat onterecht prompt tot eindstation verheven is. Daarvoor heb ik als eerste bron wederom de biografie geraadpleegd die aanleiding vormde voor deze reeks aantekeningen. Volgens Ruth Moore, auteur van **Niels Bohr: The Man, His Science, and the World They Changed** (Alfred A. Knopf, 1966), katalyseert de ontwikkeling van – de theorie van – quantummechanica dat

[o]ld worlds, or their foundations, were being destroyed. New worlds would have to take form. [...] Human knowledge and its meaning were at stake.[p. 154]

Waarop Moore doelt, is dat vooral het zgn onzekerheidsbeginsel van Heisenberg de mogelijkheid van alwetendheid als een illusie bestempelt. Want daaruit volgt

that man through science could never know the final, ultimate answers to the universe, if that meant absolute certainty about each action.[p. 154]

Tja, voor wie zich als mens geschapen waant naar het evenbeeld van god, is dat een krenking van zulke ijdelheid. Daarop zijn ruwweg twee (re)acties mogelijk: erkenning of ontkenning. Zo beschouwd laat Bohr zich beoordelen als erkenner, en Einstein als ontkenner. Intussen kan Bohrs idee van complementariteit getuigen van zijn motief om dan maar, helaas, als het niet anders kàn, tenminste nog te redden wat er te redden valt:

Bohr, who had led physics step by step into this dilemma, was most acutely aware that a way out must be found. Everything could not end in a blur.[p. 155]

De 'oplossing' van Bohr draagt, althans volgens de beschrijving ervan door Moore, nog allerlei zgn klassieke kenmerken. Dat is ook Bohrs opzet:

Essentially the theory [involves] two truths rather than one alone. Or, in other terms, [...] there can be two aspects, both true, and furthermore [...] the two together offer [...] a more complete view and understanding of the atomic world than either could offer separately[. p. 156]

Ik herinner opnieuw aan Husserls idee van eidetische schouw annex reductie (maar wellicht begrijp ik ook dat verkeerd). Aan zoiets als object-als-eenheid houdt Bohr kennelijk vast, doordat nota bene volgens een tweedeling

the components can be combined into a harmony[. ...] Each separate, even contradictory, aspect complements the other.[p. 156]

Maar wat is die harmonie dan? Mijn voorstel, klopt, volstrekt onzinnig volgens atomistische objectgerichtheid, luidt: nul-identiteit. Wat een andere veronderstelling een ... verschil kan maken. Of geldt, nogal cynisch, dat ik er mijn beurt voor objectgerichtheid slechts mee redt wat er nog aan valt redden? Dat vind ik, al zeg ik het zelf, redelijk en opbouwend alleszins gelukt. Volgens relativistische objectgerichtheid gelden gedragsverschillen immers van de ene naar de andere situatie, enzovoort. Er bestaat juist géén harmonie door combinatie-als-samenvoeging van verschillende situationele gedragingen tot enkelvoudig gedrag (lees ook steeds: eigenschap) van het object in kwestie. Die gedragingen verschillen nu eenmaal principieel volgens verschillende situaties, punt. Daarvoor is de aanduiding complementair – en ongeacht zowel het aantal relevante situaties als de, zeg maar, schaal van veronderstelde werkelijkheid – eveneens toepasselijk, maar dus niet meer (!) in de zin van de mogelijkheid tot saldering.

Moore verklaart dat

Bohr began with one premise and two paradoxes.[p. 156]

Ik zie het zo dat hij begint met de veronderstelling, volgens relativistische objectgerichtheid op voorhand dus vals, dat

the atomic world is not like the visible one.[p. 156]

Er bestaat m.i. géén verschil wat situationele verbijzondering van objectgedrag betreft. Daarom zijn de gedragingen die Bohr niet kan rijmen ook helemaal niet paradoxaal. Het is alom 'gewoon' een kwestie van 'een plaats voor alles, en alles op z'n plaats,' ofwel een situatie voor alle objectgedragingen, en elke objectgedraging

'in' de bijbehorende situatie. Ik heb de indruk dat de beperkingen van meetinstrumentarium nogal kritiekloos geldig zijn verklaard voor het zgn object van meting. Zoals blijkt uit de biografie **L.E.J. Brouwer 1881-1966** (Bert Bakker, 2001) door Dirk van Dalen, waarschuwt Luitzen Brouwer daar al in 1906 voor. Tijdens zijn promotieonderzoek correspondeert Brouwer met zijn promotor D.J. Korteweg (1848-1941):

[M]aar bedenken we, dat de fysicus zich slechts met de projecties der verschijnselen op zijn [...] meetwerktuigen bezighoudt, en dat het niet te verwonderen is, dat dus de verschijnselen gedwongen worden [...] 'wetten' òf geen wetten mee te delen. De wetten [...] zijn niet meer dan de wetten van onze meetwerktuigen[. Briefcitaat in biografie, p. 89]

Droogjes voegt Van Dalen er als commentaar aan toe dat

Korteweg, waarschijnlijk 'een naïef realist', zoals de meerderheid van de mensheid, [...] dit toch iets te ver [vond] gaan.[p. 89]

Ook Brouwers opvatting strookt m.i. met relativistische objectgerichtheid. Bohr verandert zijn opvatting in die ... richting, maar beperkt zich nodeloos tot subatomaire schaal, omdat hij erkent dat, en ik volg wederom Moore's verslag,

the electron cannot be observed without a disturbance of it.[p. 157]

En omdat

both its velocity and position could not be found with accuracy[, 158]

trekt Bohr de conclusie dat de werkelijkheid kleinschalig zelfs principieel anders in elkaar zit resp. werkt dan grootschalig. Met zoveel woorden handhaaft hij voor grootschalig bereik ten onrechte de veronderstelling van atomistische objectgerichtheid. Voor de aanhangers van atomisme met absolute geldigheid heeft Bohrs voorstel van complementariteit voor subatomair bereik uiteraard wèl

revolutionary impact, [allowing for] a better description of experience[,] a new harmony[. p. 159]

Radicaal anders is dat voorstel echter nog lang niet; daarvoor ontbreekt de aanname van nul-identiteit van object. Evenmin doet Bohr een consequent voorstel; hij beperkt de geldigheid tot een schaalbereik (en tot de twee eigenschappen annex gedragingen die kenmerkend geacht worden voor objecten op die schaal). Deels opzettelijk beperkt, kan aan Bohr daarom slechts in beperkte mate worden toegeschreven dat

[he] resolved the appalling contradictions by synthesis.[p. 159]

Gelet op het destijds gangbare paradigma is dat wel degelijk een uitzonderlijke prestatie. Een paradigmawissel heeft Bohr m.i. echter niet voorgesteld. Nogmaals, daarvoor mikt hij nog te beperkt met zijn complementariteitstheorie. Desondanks stuit Bohr op moeilijkheden om zijn idee van complementariteit te verduidelijken, om andere mensen ervan te overtuigen. Zijn theorie

took words and attitudes out of their familiar contexts and re-used them in new strange ways. [People] found it almost impossibly hard to understand.[p. 159]

Dat kàn dus niet anders. Wat 'men' niet kan 'plaatsen,' over relativiteit gesproken, komt door verschil in veronderstellingen. Bohr wil iets verduidelijken volgens andere veronderstellingen dan zijn gesprekspartners – nog – volgen. Maar hoe is het

mogelijk om allereerst die andere veronderstellingen te laten ... aannemen? Wat helpt, is autoriteit. Bohr is de baas van een instituut, heeft wetenschappelijk allang een grote reputatie. Daarom kan hij op serieuze aandacht rekenen. De vraag is overigens altijd of 'men' hem werkelijk begrijpt. Want daarvoor moet iemand anders ook en vooral die andere veronderstellingen – willen - ... veronderstellen. Indien daarmee eerder onverklaarbare uitkomsten wèl samenhangend verklaard kunnen worden, dan zijn redelijke mensen er ook eerder toe geneigd (maar redelijkheid is nogal wat gevraagd). In Bohrs geval met zgn complementariteit zijn de veronderstellingen ervoor bijelkaar nog niet duidelijk genoeg, zodat 'men' het voorstel ervoor ook al gauw onbegrijpelijk vindt. Het lijkt mij niet toevallig dat Einstein zich niet door Bohr laat overtuigen. Dat is overigens niet omdat Einstein een méér, maar nog minder bruikbare verzameling veronderstellingen volgt. Wat Bohr voorstelt, ik herhaal het maar, is beslist een stap in de vruchtbare richting van

an indispensable logical tool.[p. 159]

Mee eens,

the new concept should not be difficult for humans[, p. 160]

maar het is pas eenvoudig nádat ze het nieuwe paradigma aanvaarden, en dàt is wèl moeilijk want 'men' is doorgaans

entirely unwilling to sacrifice so much of the traditional base[. p. 163]

Voor westerse wetenschap geldt – wat ik hier noem – atomistische objectgerichtheid traditioneel als paradigma (lees dus ook: basis) voor – de valse illusie van zekere – kennis, alom èn altijd geldige waarheid zelfs. Daar komen we dus niet zomaar van àf.

Wat mij betreft is het de vraag, heel praktisch, of het überhaupt in het menselijk – cognitief – vermogen ligt om uitgaande van een object àlle eventueel (!) relevante situaties voor eigenschaps- annex gedragsverschil te inventariseren. Lijkt mij niet. Voilà, onzekerheid. Zo mogelijk nòg praktischer is trouwens de vraag, waartoe cognitief vermogen dient. En dat 'het' ergens toe moet dienen, volgt dan weer uit de veronderstelling van evolutionaire ontwikkeling; zo'n orgaan is er 'natuurlijk' niet voor niets gekomen (hoewel het bestaansrecht ervan later verdwenen kan zijn). Enfin, met zijn cognitief vermogen kan een zgn subject zijn gedrag variëren al naar gelang van omstandigheden. Dat is per saldo zowel doeltreffend als doelmatig, ziedaar, evolutionair voordeel. Omdat een individueel subject ook maar een individu is, is zijn cognitief vermogen netzo natuurlijk helemaal niet bemeten op verwerving van volledige kennis van de volledige werkelijkheid, laat staan die werkelijkheid volledig te beheersen. Wie dat waanidee koestert, vervuld is van zulke ijdelheid, botst al gauw met andere individuen (zoals helaas maar al te vaak gebeurt, zoals geschiedenis leert).

Ook Moore mist dat Bohr en Einstein zich tijdens de gesprekken – zoals zij ze beschrijft – prompt verliezen in details van gedachte (meet)experimenten, zeer spitsvondig, daar niet van, ter weerlegging of juist bevestiging van, tja, waarvan? Ze houden allebei vast aan hun veronderstellingen zònder te beseffen dat zij daarin reeds verschillen en dat zij daarom met voorrang daarover moeten praten. Nu geeft Moore slechts lamlendig aan dat

Bohr thought that he had proven his point. But Einstein was no more convinced than when the discussion began.[p. 167]

Dat kan gebeuren, maar laat dan tenminste duidelijk geworden zijn dat het aan afwijkende veronderstellingen ligt. Dat is inderdaad lastig, indien zelfs alle gespreksdeelnemers ze vergaand impliciet volgen. Wordt vervolgd.

68.60

Rake vraag! En ook verleidelijk, want ogenschijnlijk eerbiedig gesteld. Het zou in lijn met zijn vorige antwoord zijn, dat C. je om te beginnen nogmaals zoiets schrijft dat verschil in hoe “de afnemer [codes] interpreteert” blijkt uit “de wijze waarop [z/hij] de codes gebruikt.” Daarmee ben ik het eens. En, inderdaad, zoals hij eerder ook stelt, “dat [gebruik] kun je in gewone taal opschrijven.” Voor een aantal verschillende gebruiken (lees ook: toepassingen :-)) van een bepaalde code, bijvoorbeeld x, zijn er dan netzoveel gebruiksverhalen, zeg verhaal-1 tot en met verhaal-n. Maar wat stelt C. veder voor?

M.i. is het stelselmatige punt, dat “afnemers” – dat heb ik overigens altijd al een misleidende, denigrerende e.d. aanduiding gevonden – op de hoogte moeten – kunnen – zijn van elkáars gebruik. Hoe is samenwerking, coördinatie enzovoort anders mogelijk?! Dat vergt dus niet alleen registratie van die verschillen, dwz van x-volgens-verhaal-1 tot en met x-volgens-verhaal-n, maar óók dat de samenhang ertussen is vastgelegd. Als je voor ‘een verhaal’ leest ‘een context,’ en zo bedoelt C. dat volgens mij ook, kom je dus uit op ... [Metapatroon](#). Maar volgens C. heb ik hem dat “nooit uit kunnen leggen.” Mijn indruk is dat hij meent het beter te weten, haha, nee, dat heeft hij mij “nooit uit kunnen leggen,” en zich daarom doof en blind houdt. Dan helpt natuurlijk niets dat je zegt en schrijft, nooit.

Nota bene, weliswaar vergaand onbewust, maar op louter verschillen zijn aparte zgn toepassingen altijd al gebaseerd geweest. In het Engels heet een toepassing: application. Modieuzer klinkt: app. Ofwel, onder de noemer van zgn apps blijft informatie beperkt opgevat tot wat feitelijk telt als van elkaar gescheiden betekenissen volgens zulke – naar hun aard – gescheiden apps. Voor stelselmatigheid moet er toch ècht een expliciete – voorziening voor – samenhang ertussen bij, anders blijven verschillen louter ... verschillen.

Met Metapatroon laat zich tevens die samenhang tussen betekenisverschillen methodisch vestigen (en bijhouden). En omdat het met zoveel bestaande app(lication)s nu eenmaal onmogelijk is om voor informatieverkeer op reële stelselschaal helemaal opnieuw te beginnen, kunnen ‘we’ met een op Metapatroon gebaseerde zgn informatieronde praktisch al behoorlijk ver komen wat stelselmatig noodzakelijke samenhang betreft.

Maar wie weet heeft C. een beter ... verhaal (als hij jullie correspondentie überhaupt nog voortzet).

68.61

Vind ik een sterke zet van S. Moet C. toch iets verzinnen, nietwaar? Hij krijgt een kans voor hem voorgespiegeld. Herstel, die kans is wel degelijk reëel, maar daarvoor moet hij met een degelijk verhaal komen, dus beter dan Metapatroon. Als hij helemaal niets van zich laat horen, of slechts plichtmatig resp. oppervlakkig, heeft hij zichzelf zelfs meteen gediskwalificeerd.

68.62

Voor een nader onderzoek, en dan allereerst vooral probleemverkenning, helpt het om het in elk geval voorlopig niet over stamgegevens te hebben. De opvatting als zgn stam betreft immers al een oplossing, en vrijwel zeker zit daar nu juist het

probleem. Er moet worden gekeken naar eventuele verstoringen van informatiekwaliteit vanwege verschillende taken die blijkbaar ten onrechte dezelfde informatie gebruiken. Hoe dan ook, zodra de één die informatie geschikt maakt voor zijn (lees overal ook: haar) taak, is diezelfde informatie daardoor immers prompt ongeschikt voor de ander met zijn taak, enzovoort. Voor alle duidelijkheid, met zulke reële betekenisverschillen zijn het dus géén stamgegevens, punt. De crux is dat aan informatie met een noodzakelijkerwijs verbijzonderde betekenis domweg nooit de status van 'stam' verleend mag zijn.

68.63

Ipv automatische incasso schrijf ik hier verder kortweg: ai. Het lijkt mij qua opzet – allang – helder. Er geldt blijkbaar een procedure om daadwerkelijk gebruik te maken van de ai-regeling, ofwel voor “erkenning word[en] bepaalde voorwaarden” getoetst. Dat betreft stellig o.a. de contactinformatie – waaronder bankrelatie – die de kandidaat-deelnemer aan de ai-regeling zelf opgeeft. En met “onder andere een betaling” wordt tevens getoetst of ‘het’ via die opgegeven bankrelatie werkt. Kan niet beter. Het is daarom vervolgens slechts een kwestie om die ai-contactinformatie **voorzien van nodige en voldoende contextuele verbijzondering** – en, niet te vergeten, volgens passende autorisatie – te registreren.

Er zou nog een averechtse stamoriëntatie aan de orde zijn, indien zulke ai-contactinformatie weliswaar apart, maar voor de desbetreffende wederpartij algemeen geldig verondersteld is als het om automatische incasso gaat. Het is echter voorstelbaar dat een wederpartij meerdere bankrelaties onderhoudt. Dan kan automatische incasso voor het ene, zeg maar even, onderwerp afschrijvingen van de ene bankrekening van zo'n wederpartij betreffen, maar voor een ander onderwerp een andere bankrekening. Het is dus raadzaam (lees ook: toekomstvast) om met de contextuele verbijzondering meteen ook maar op te mikken op bedoelde onderwerpswijze verschillen. Het is uiteraard wel redelijk om per ai-regeling – die dan ook geldt voor gespecificeerde onderwerpen – overeen te komen dat daarvoor aan de kant van de wederpartij de ene bankrekening telt zoals gespecificeerd (en praktisch getoetst).

Kunnen verschillende wederpartijen vallen onder dezelfde wederpartij volgens ai-regeling? Hiermee bedoel ik niet dat, bijvoorbeeld, een advocaat als vertegenwoordiger optreedt van meerdere rechtzoekenden (in doorgaans verschillende zaken). Zo telt een onderwijsinstelling meerdere studenten, een werkgever meerdere werknemers. Maar óók kunnen meerdere maatschappen van advocaten hun geldverkeer via een aparte organisatie laten lopen. Die structuurvoorziening kan dan desgewenst elders ook worden benut.

68.64

Wat digitale technologieën betreft, bestond aanvankelijk de beperking tot i, van informatie. Alweer sinds decennia is het, zeg maar, object van digitale facilitering, uitgebreid tot c, dwz van communicatie. Met communicatie is informatieverkeer synoniem. De term 'verkeer' maakt het echter wat eenvoudiger – minder moeilijk? – om te (h)erkennen dat het bereik praktisch onbegrensd kan zijn. Met informatieverkeer als aspect van maatschappelijk verkeer is de zorg voor infrastructuur ervoor dus een overheidstaak (zoals met zoveel woorden in de Grondwet staat).

Vanwege beschikbaarheid van infrastructuur zijn voorheen afzonderlijk opgezette

toepassingen (lees ook: informatiesystemen) niet langer apart; zij kunnen of zelfs moeten opgenomen zijn in het stelselmatig verband waarvan de infrastructuur het stramien vormt (en dat volgens – verwachte – ontwikkeling van politiek tot en met technologie aangepast moet blijven).

Zoals voor de traditionele zgn gebouwde omgeving allang bestaat, gelden verschillende disciplines die tegelijk mikken op, nota bene, samenhang door-de-schalen-heen. Bijvoorbeeld, de huisarchitect kan voor een stadswoning rekenen op openbare ruimte inclusief stratennetwerk, riolering, enzovoort. Dat heeft tevens invloed op binnenhuisarchitectuur. Omgekeerd moet o.a. het stratennetwerk berekend zijn op verplaatsingsbehoeften van bewoners. Zo zijn er voor de traditionele gebouwde omgeving inmiddels zo'n vier onderling complementaire (ontwerp) disciplines aanwijsbaar: binnenhuisarchitectuur, huis- annex gebouwarchitectuur (met daarbij tuinarchitectuur), stedenbouwkunde en regionale planning (met landschapsarchitectuur qua schaalbereik in overeenstemming met de twee laatstgenoemde disciplines).

Wat ik je al vaker duidelijk heb proberen te maken, is dat de verkeersoriëntatie voor informatie noodzaakt tot vergelijkbare indeling van deeldisciplines. Wat er moet bijkomen, is civiele informatiekunde (lees ook: informatieverkeerskunde). En wat daardoor uiteraard verandert tot ermee complementaire discipline, is wat vroeger òngedeeld als informatiekunde telde; dat 'wordt' dan informatietoepassingskunde, of zoiets.

Ondanks, nogmaals, zelfs meerdere pogingen om jou de noodzaak te verklaren van dat disciplinaire onderscheid plùs samenhang, heb ik er tot dusver nog geen spoor van kunnen ontdekken dat jij er iets van begrijpt, laat staan dat jij ernaar handelt. Ook jij blijft maar aandacht voor "architectuur voor de overheid" vragen volgens een allang achterhaald patroon.

Op je voorgaande agenderingsinitiatieven heb ik daarom maar niet meer gereageerd. Ook al omdat ik op mijn emailberichten nooit (!) reactie van jou kreeg. Vooruit, hierbij waag ik het nog één keer.

Kijk, je kunt wel "streven naar een **breed** gedragen beeld," maar besef ajb allereerst dat de (ontwerp)opgave kwalitatief veranderd is, heel praktisch door het aspect c dat digitale facilitering overheerst. In termen van "beeld," dat moet daarom anders, nieuw zijn. Ik bedoel ècht nieuw. Kenmerkend voor vernieuwing is, dat zo'n "beeld" weliswaar bedacht kan zijn, stel je je de spreekwoordelijke zolderkamer voor, maar aanvankelijk – dus – juist nog helemaal niet (!) gedragen. En "soundbits" helpen dan niet, integendeel.

Ik hoop dat jijzelf als exemplarisch voor weerstand tegen wèrkelijke informatiekundige vernieuwing kunt herkennen. (Want) feitelijk houd jij mijn voorstel voor informatieverkeerskunde als ontwerpdiscipline tegen, nietwaar? Het ligt zeker niet aan mij, dat jij niet op de hoogte bent. Wat ik je voorgesteld heb, laat jij domweg in een spreekwoordelijk zwart gat verdwijnen.

Wat ook jij tot dusver koppig aanbeveelt, komt erop neer om wat als infrastructuur erkend moet zijn, en aan zulke erkenning komt politiek te pas, nog steeds te beschouwen als een aparte toepassing, okee, wel wat omvangrijker. Daardoor resp. -voor ontgaat het jou volledig, dat op reële verkeersschaal andere onderwerpen relevant zijn c.q. nadruk verdienen. Dat is immers de reden om een daarop gerichte ontwerpdiscipline te onderscheiden, te weten informatieverkeerskunde. (Pas) zodra je de veel, véél ruimere schaal van maatschappelijk informatieverkeer serieus

neemt, kan het tot je doordringen dat voor bruikbare infrastructuur willekeurige (verkeers)deelnemers in allerlei nadere hoedanigheden relevant zijn. Ofwel, voor betekenissen van hun informatie heerst pluriformiteit. Wil je “[e]en stevig lijstje van punten/aanbevelingen”? Ik herhaal maar weer: Daarom verdient methodische ordening van betekenisvariëteit voorrang. Daarop kan zgn techniek vervolgens netzo eenduidig ingericht worden, maar eerder beslist niet (zoals vooralsnog gebeurt met alsmaar mislukte projecten als onvermijdelijk ‘resultaat;’ voor een grootschalige opgave is een slechts kleinschalig bemeten middel nu eenmaal principieel ongeschikt). Maar van wat informatieverkeerskunde als vaak zoal inhoudt, en dat stelselmatige informatiemodellering daarvoor het sleutelonderwerp is, heb jij geen benul, althans, ik zie je er nergens blijk van geven. En mocht je het alsnog gaan doen, doe ajb niet alsof het plotseling je eigen idee is; het is toch wat ingewikkelder. Wat laat je over noodzakelijke ontwerporientatie nu helemaal weten, indien je slechts stelt, dat “[b]ij architectuur [...] informatie & kennis op de voorgrond [behoren] te staan”? Je wekt de indruk dat je géén idee hebt. Je veronderstelling dat mbt tot “informatie & kennis [...] de medewerkers, klanten en het management centraal [moeten] staan,” is zelfs onzin. De crux van verkeer is immers dat niemand “centraal” staat. Verkeer betreft verhoudingen, met deelnemers dus principieel in meervoud, en daarom is het alweer minder onzinnig om te stellen dat voor adequate verkeersvoorzieningen, inderdaad, infrastructuur, iederéén “centraal” staat. Jij hebt gelijk, mocht je – gaan – beweren dat de infrastructurele insteek voor overheidsbemoeyenis met informatieverkeer door politici, bestuurders en ambtenaren helaas nog allerminst “breed gedragen” is. Ik juich het uiteraard toe, wanneer ook jij ze erop wijst dat kwalitatief ander overheidsbeleid nodig is. Maar denk vooral niet dat jij dat nieuwe “beeld” prompt kunt schetsen. Daarvoor moet jij m.i. heel veel aan- en vooral afleren. Om te beginnen is ter oriëntatie – helaas nog onverminderd – de nota relevant die ik vijftien jaar geleden (!) samenstelde, zie [Informatieverkeer in publiek domein: schetsboek over architectuur en ontwikkelpaden voor de elektronische overheid](#) (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004). Indien jij hierop géén serieuze reactie geeft, verzoek ik je dringend om mijn emailadres uit je verzendlijst te verwijderen. Intussen kijk ik naar zo’n kritisch-opbouwende reactie uit.

ps

Afschrift van dit emailbericht stuur ik aan mijn geïnteresseerde vriend Jan van Til en publiceer ik tzt als aantekening. Wie weet heeft dan – ook? – een andere lezer er ooit baat bij.

[Emailbericht dd. 14 april 2019 aan D. Rijsenbrij.]

68.65

Hierbij stuur ik je de korte aantekening die ik je aankondigde over evenwichtige beheerverhoudingen volgens (de)centralisatie. (Want) erkenning van reële betekenisverschillen heeft ook gevolgen voor de opzet van beheer.

Ik begin echter met een schets volgens de aanname van uniformiteit. Dan geldt dat in de werkelijkheid aparte objecten bestaan. Let op de aanduiding ‘eigenschappen.’ Er is ‘eigen’ aan gedacht dat ze van het object in kwestie zèlf zijn, dus altijd en overal hetzelfde. Tja, als dat zo is, nogmaals, dat er vaste objecten bestaan met uniforme eigenschappen, dan is doelmatigheid ermee gediend om desbetreffende informatie enkelvoudig te registreren voor meervoudig gebruik. Dat is dus het idee van stamgegevens, basisadministraties e.d.

Nu betreft beheer allerlei aspecten, zeg maar van de (digitaal-)technische middelen tot en met de betekenisvolle inhoud (lees voor dit laatste: de waarden van de objecteigenschappen, met o.a. de object'naam' als eigenschap). Voor de beheeropzet volgens uniformiteit ligt het gauw voor de hand om voor centralisatie met een extra organisatie(onderdeel) te kiezen, en daar eventueel volgens aspecten verder opgesplitst. Hoe dan ook raken meer- annex veelvoud van decentraal gebruik en enkelvoud van centraal beheer organisatorisch gescheiden.

Waarom gaat dat geheel mis?

Het meervoud van gebruik bestaat niet voor niets. Dat komt voort uit de behoefte aan c.q. noodzaak tot pluriformiteit (lees ook: variëteit) van gedragingen met, nota bene, bijhorende betekenisvariëteit. Kortom, de veronderstelling van uniformiteit van betekenis is vals, een illusie. Maar het is niet zo dat elke zgn gebruiker daarom maar het beste geheel apart een 'eigen' register kan voeren, afgestemd op 'eigen' gebruik. Want in een samenleving stemmen moeten gebruikers – kunnen – samenwerken. Dat vergt afstemming van betekenissen, en daarvoor moeten respectievelijke betekenissen, maw de reële verschillen, tevens van samenhang zijn voorzien. Aldus verschilt stelselmatige variëteit principieel van uniformiteit.

Volgens uniformiteit is het met elk beheeraspect feitelijk méér van hetzelfde.

Domweg alle (beheer)aspecten centraliseren, klaar.

Voor stelselmatige variëteit is het wat ingewikkelder. Wat telt voor optimale afstemmingsmogelijkheden (lees ook: coördinatie, samenwerking), is dat de verschillende gebruikers 1. elkaars betekenisverschillen erkennen, 2. dezelfde methode gebruiken om zowel hun verschil uit te drukken als dat verschil stelselmatig met overige verschillen te laten samenhangen. Uit het tweede punt volgt dat zo'n methode een kwestie van centralisatie is. Maar wie kan er nu beter dan een gebruiker zelf de (eigenschaps)waarden beheren die voor haar/zijn specifieke gedragingen (lees ook: activiteiten, taken) relevant zijn? Daarvoor lijkt juist decentralisatie aangewezen, mits elke gebruiker daarbij tevens de noodzaak tot samenhang – zoals methodisch gefaciliteerd – in acht neemt.

Op de vraag of de samenhangende verschillen 'technisch' allemaal in één informatieverzameling, een database dus, geregistreerd moeten staan, is géén algemeen geldig antwoord mogelijk. Praktisch gezien verdient vaak een federatieve opzet van feitelijke registers de voorkeur. Gelet op de talloze registers die allang in operationeel gebruik zijn, moet de overgang van (beheer)opzet van uniformiteit naar stelselmatige variëteit hoe dan ook uitgaan van zulke bestaande registers (inclusief wat tevergeefs als zgn basisadministratie met zgn stamgegevens wordt bijgehouden en aangeboden). Onder het motto "Blijf overal zo veel mogelijk van af" lukt het met een informatieronde eenvoudig en vlot om een federatief registerstelsel met reeds aanzienlijke en aldus voordelige samenhang te vestigen.

Voor beheer volgens stelselmatige variëteit is methodische centralisatie slechts een middel voor het doel van decentralisatie van het bijhouden van samenhangend relevante betekenisverschillen. Nogmaals, zonder behoefte aan tot en met noodzaak tot samenhang zou iedereen in afzondering vooral haar/zijn eigen gang moeten gaan. Maar die behoefte en noodzaak zijn er dus wél.

Voor een inleiding tot besef dat beheer op stelselschaal kwalitatief anders is, met aspecten voor centralisatie resp. decentralisatie, verwijs ik naar – vooral de openingsparagraaf van – [Wat is een semantische standaard en hoe kan College Standaardisatie die vraag \(anders\) beantwoorden?](#)

68.66

Ik stuurde je eerder, zie **aantekening 68.13** voor afschrift, een emailbericht nav berichtgeving in **NRC Handelsblad** over een rapport van de Commissie Visitatie Gerechten. Naar uit zijn column **Het blijft slecht nieuws regenen over de rechters** (in: **NRC Handelsblad**, 13 april 2019, katern **Opinie & Debat**, p. 7) blijkt, heeft Folkert Jensma inmiddels ook kennis genomen van het rapport **Goede rechtspraak, sterke rechtsstaat** (Commissie Visitatie Gerechten, maart 2019). Verder dan doorgeven van – wat hij telt als – kritiek, komt Jensma m.i. echter opnieuw niet. Daarvoor is hij columnist, nietwaar? Maar één citaat trof me. Er ontbreekt, aldus de commissie, “een stelselmatige aanpak.” Daarom heb ook ik er dat rapport bijgehaald.

Op pagina 2 schrik ik meteen van het colofon. Naar verluidt is de redactie verzorgd door een zakelijk communicatiebureau. Dat gaat wat mij betreft meteen in de **Inleiding** mis. De titel van paragraaf 1.1 luidt **Belang van kwalitatief goede rechtspraak**. Ik vind gebrekkig verklaard waarom

[d]e rechtspraak [...] dus onmisbaar [is] voor het functioneren van onze samenleving[. p. 10]

Wat geldt als “functioneren”? Wat verbetert eraan, of verslechtert indien het niet gebeurt, door

besliss[ing]en of iemand de wet heeft overtreden of schuldig is aan een misdrijf [en de] zorg [...] dat de grondrechten van burgers worden gewaarborgd[? p. 10]

Volgens mij levert rechtspraak bijdragen aan verloop van maatschappelijk verkeer. Ik vind met zo'n kenschets alweer duidelijker dat rechtspraak de laatste formele instantie is voor herstel van opbouwende verkeersverhoudingen tussen deelnemers of, als dat onverhoopt uitzichtloos is, zonodig de ene deelnemer tegen de andere in bescherming neemt door hun toekomstig verkeer – al dan niet tijdelijk – te verhinderen. Gelet op bedoelde verhoudingen tussen direct betrokken deelnemers aan maatschappelijk verkeer zijn eventuele (straf)maatregelen die de rechter oplegt, slechts aanvullend. Maar ze dienen als signaal voor alle deelnemers aan maatschappelijk-verkeerssituaties om zich wél volgens geregelde verhoudingen en daarbij passende hoedanigheden te gedragen.

Ook en vooral de rechtspraak heeft dus een stelselmatige (verkeers)opgave. Maatschappelijk verkeer is méér dan zgn rechtsstaat. Maar zònder deugdelijk beheer van het rechtsstatelijk aspect verminderen voor burgers de mogelijkheden en kansen als onvermijdelijke deelnemers aan maatschappelijk verkeer. Hoe het daarmee staat, laat zich uiteraard nooit principieel genoeg bepalen door te laten

onderzoeken hoe het gesteld is met de kwaliteitszorg binnen de rechtspraak[, waarvoor d]e visitatiecommissie [...] in kaart [brengt] in hoeverre binnen de gerechten van ons land wordt voldaan aan de vastgestelde kwaliteitswaarborgen.[p. 10]

Navelstaarderij. Want kloppen die zgn waarborgen – nog – wel? Dat is natuurlijk gauw véél te ingewikkeld voor een ingehuurde tekstschrijver. Het gevaar dreigt voor de zoveelste keer, dat de rechtspraak(organisatie) prompt wederom averechtse veranderingen onderneemt in lijn met ditmaal zo'n visitatierapport. Ook Jensma begrijpt dat dus nog steeds niet.

De visitatiecommissie geeft in paragraaf 1.5 haar “denkkader” aan. Maar vanwege de beperkte opvatting over

het uitvoeren van rechtsstatelijke en maatschappelijke taken[, p. 12]

heeft het geen zin te vragen, of

de besturingsfilosofie van de rechtspraak [...] wel [past] bij de functie van de rechtspraak in de samenleving[. p. 12]

Ondergeschikt irrelevant zijn dan vooralsnog vragen naar

de wijze waarop de gerechten op dit moment zijn gestructureerd en de wijze waarop ze worden aangestuurd [resp.] de systematiek waarmee de rechtspraak op dit moment van rijkswege wordt bekostigd[. p. 12]

Ik heb het rapport verder slechts vluchtig bekeken. Het lijkt erop dat Jensma nog minder moeite gedaan heeft. De visitatiecommissie is minder negatief – en wat ik hierboven opper, kan daarvoor als verklaring dienen – dan Jensma via zijn column wil doen geloven. Bijvoorbeeld:

De visitatiecommissie heeft met bewondering kennisgenomen van de vernieuwende initiatieven [die] in belangrijke mate [kunnen] bijdragen aan toekomstbestendig houden van de rechtspraak.[p. 25]

Waar ik dan weer zo mijn twijfel over heb, omdat de ruimere verkeersoriëntatie ontbreekt. Overigens geeft de visitatiecommissie tussen de regels overduidelijk te kennen, dat de leiding van de rechtspraak vooral remmend optreedt of, over gebrek aan vertrouwen gesproken, zelfs onwetend wordt gehouden. Want diplomatiek heet het,

dat het veelal gaat om persoonlijke initiatieven[. p. 25]

Naar mijn idee helpt consequente verkeersoriëntatie voor rechtspraak overigens eveneens om – eventueel – alternatieve voorzieningen voor herstel van verkeersverloop te duiden, in samenhang te ordenen, enzovoort.

Onder “conclusies en aanbevelingen” wijst de visitatiecommissie o.a. op

een stagnerende digitalisering[. p. 38]

Rara, hoe komt dat? Volgens mij omdat de rechtspraak daarvoor niet naar slechts één navel staart, maar zelfs naar talloze navels en allemaal apart. Dat laat zich, ik herhaal, pas zowel scherp stellen als principieel òmdraaien door èxterne verkeersoriëntatie. Die maatschappelijke positionering, óók van rechtspraak als instelling, is herkenbaar en begrijpelijk – te maken – voor iederéén. Maar daar komt een tekstschrijver niet op. In plaats daarvan gaat het over

urgentie in de [...] verantwoordelijkheid[. p. 38]

Waarvoor? Zoals het er staat, is er niets overgebleven dat karakteristiek voor rechtspraak is. De tekstschrijver heeft ervan gemaakt – of overgenomen uit een eerder rapport voor een willekeurige àndere opdrachtgever – dat het urgent is om

professioneel, divers en modern, maar ook vakinhoudelijk professioneel, onafhankelijk en gezaghebbend [te zijn. ... A]lle [...] medewerkers [...] zouden [daarom] moeten willen meeveranderen met de samenleving – een samenleving die snel en direct communiceert, via een veelheid aan digitale kanalen, die divers van samenstelling is en die bestaat uit mondige, kritische burgers met hoge verwachtingen van de kwaliteit[. p. 38]

De rechtspraak moet principieel helemaal niet “meeveranderen,” maar – uiteraard zèlf óók als deelnemer in een bepaalde hoedanigheid aan maatschappelijk verkeer – het verkeersverloop blijven faciliteren door zonodig relevante hoedanigheden voor

deelnemers aan maatschappelijk-verkeerssituaties te (her)stellen. De
visitatiecommissie roept de rechtspraak op

om de komende jaren in rap tempo te moderniseren[. p. 39]

Maar wàt dan? Er is allesbehalve aanleiding om de rechtsstatelijke taak van de
rechtspraak te wijzigen. Die taak kan wel anders worden beschreven, ik bedoel
volgens verkeersoriëntatie. Die verschaft tevens leidraad voor zgn digitalisering:
stelselmatig. Daaraan ontbreekt het vooralsnog. Dat heeft echter niets met
“moderniseren” maken, want dat was altijd al zoals het moet.
Het is tragikomisch dat de visitatiecommissie het

naar binnen gerichte cultuuraspect [...] een belemmerende werking [p. 39]

toeschrijft, maar zich er kennelijk niet van bewust is die beperking te versterken, alle
retoriek ten spijt. En het houdt niet op. Hoewel de visitatiecommissie vaststelt dat

de managementfilosofie [...] voor de rechtspraak ontoereikend is [...] gelet op haar
rechtsstatelijke en maatschappelijke taken,[p. 39]

blijft een aanbeveling van een alternatief ... uit. Ach ja,

[h]et is van groot belang dat de structuur en aansturing [...] worden aangepast op een
manier die past bij de rechtspraak, gelet op de eisen die aan de rechtspraak worden
gesteld in verband met haar rechtsstatelijke functie én haar positie als
overheidsorganisatie.[p. 40]

Maar hoe dan wèl, en waaròm? De visitatiecommissie voelt zich niet geroepen om
een suggestie te doen:

Essentieel [...] is de aanwezigheid van een in de rechtspraak breed gedragen heldere
visie[. ...] De visitatiecommissie heeft zo'n breed gedragen heldere visie echter niet
aangetroffen.[p. 40]

Maar wat betekent kritiek dan nog? De maatstaf lijkt louter retorisch. Of zo'n visie in
de rechtspraak zgn breed gedragen is, lijkt mij overigens secundair. Met voorrang
telt m.i. de politiek bepaalde visie over de bijdragen onder de noemer van
rechtspraak aan – optimaal verloop van – maatschappelijk verkeer. Wat
medewerkers van de rechtspraak ervan vinden, weegt zwaar. Maar de aanbeveling
is alweer principieel te krap bemeten

om binnen de rechtspraak het gesprek te organiseren over de vraag hoe de publieke
waarden die de rechtspraak dient te behartigen, zoals vrijheid, gelijkheid en
rechtvaardigheid, kunnen worden gewaarborgd.[p. 40]

Overigens vind ikzelf zo'n gesprek waar dan ook nogal overbodig. Het is volgens mij
duidelijk genoeg volgens praktische verkeersoriëntatie en de regels over situationele
gedragingen door deelnemers in desbetreffende hoedanigheden. Dat lijkt mij daarom
meer een kwestie van uitleggen.

Zo gaat het met gratuite, ronkende aanbevelingen door. Ik beperk me tot een korte
greep:

Verandering [...] gaat niet vanzelf.[p. 41]

Tot zover dus niets nieuws. Wie weet valt er vervolgens wat op te steken:

Daarom is het van belang dat de noodzaak van een transitie [...] wordt verankerd in
een [...] gedragen document waarin een heldere visie en strategie zijn neergelegd.[p.
41]

Toe maar. En de volgende open deur:

Het is belangrijk dat er [...] competenties voor gezaghebbend leiderschap worden ontwikkeld.[p. 41]

Iemand tegen, soms? Maar wat ontbreekt er precies? Oh ja, dat zal o.a.

bestuurlijke regie op het veranderproces [p. 41]

wel zijn.

Wat er met zo'n rapport gebeurt? Jensma vraagt er aandacht voor, maar wellicht had hij dat beter maar niet kunnen doen.

68.67

Dank je wel voor ontvangstbevestiging plus aankondiging. Ik dring er op aan dat je voorafgaand aan publicatie van het a.s. artikel de tekstpassages aan mij voorlegt waarin je/jullie mijn ideeën hebt/hebben verwerkt. Je zult begrijpen dat ik er niet op voorhand op vertrouw dat die ideeën adequaat doorkomen, want anders was dat allang gelukt. Ofwel, ik help ook zéér graag verder om te verzekeren dat de infrastructureel 'toepasselijke' :-) boodschap verschijnt.

Ik zie je nader bericht graag spoedig tegemoet.

[Emailbericht dd. 15 april 2019 aan D. Rijsenbrij.]

68.68

Ik wilde je allang weer eens schrijven. Als aanleiding heb ik een opiniebijdrage door Roel Dobbe en Marleen Stikker aangegepen. Zij schreven **Vergeet China en Silicon Valley** (in: **NRC Handelsblad**, 13 april 2019, katern **Opinie & Debat**, pp. 8-9). Ik citeer een alinea:

In plaats van te vertrouwen op zelfregulering of weg te kijken bij onethisch handelen en het exploiteren van onze data, moeten we de techreuzen veel strengere voorwaarden opleggen. Moeten we ons waar mogelijk onafhankelijk maken. We doen er goed aan onze software zo veel mogelijk zelf te ontwikkelen. Om onze software open en controleerbaar te maken en te houden. Dat geldt zeker voor zaken als vitale infrastructuur, gevoelige processen en bescherming van het individu.

Ik ben het ermee eens, sterker nog, dat vind ik véél langer. Het is echter niet primair programmatuur (lees ook: software) waarom het gaat. Wat telt is beheersbare, dus tevens onderhoudbare, ordening van informatie naar reële variëteit van betekenissen inclusief hun samenhang. Passende programmatuur kan immers pas vervòlgens worden gemaakt.

Die stelselmatige ordening van betekenissenvariëteit vergt een kwalitatief àndere aanpak. Gewichtig uitgedrukt, een paradigmawissel. Het paradigma dat wèl geschikt is, heb ik ooit bedacht, met Metapatroon als bijbehorende modelleer- annex ordeningsmethode (en over prototype voor geschikte programmatuur beschik ik óók).

Ik kom er echter geen steek verder mee. Ook Dobbe & Stikker herkennen de noodzaak van voorrang voor een nieuw idee helaas niet. Volgens hen volstaat voor

[w]at we nodig hebben [...] een technologiebeleid dat expliciet democratische waarden centraal stelt[.]

Waarom ook c.q. zelfs zij klakkeloos voorbij gaan, is dat "democratische waarden" politiek-begripsmatig geborgd moeten zijn, nou ja, voor zover dat ooit praktisch lukt. Nogmaals, daaruit volgen passende keuzes voor technologie, en zeker niet

andersom. Ik heb de afgelopen decennia alom van alles geprobeerd, maar ik ben er nergens in geslaagd om de – valse illusie van de – technologische verleiding te doorbreken.

Ik herhaal daarom mijn verzoek of jij mij wellicht in contact kunt brengen met een EZ-ambtenaar die technologiebeleid wèl ruim opvat. Ik meen ècht dat ik de voorwaarden op een rijtje heb voor een wèrkelijke doorbraaktechnologie, want gevestigd op stelselmatige grondslag. Nog afgezien ervan dat zodoende eindelijk digitale infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer deugdelijk opgezet kan worden, daar kunnen talloze Nederlandse bedrijven ook en vooral internationaal tot in lengte van dagen veel mee verdienen. Dat zou ministerie van EZ toch moeten interesseren?

Ik hoop je spoedig wederom te treffen.

[Emailbericht dd. 15 april 2019 aan EZ-medewerker.]

68.69

Wat ook weer aan dat zgn visitatierapport ontbreekt, wat de opsteller ervan dus mist, is oriëntatie. Nee, dat is ook niet waar. Z/hij oriënteert zich echter bijna volledig op zichzelf. De enige richtingsaanwijzing die dat oplevert, komt altijd bij zichzelf uit. Misschien is dat wel de bedoeling. Maar daar heeft niemand erbuiten iets aan. De aanduiding “functie” is daarom misleidend, of het moet zoiets als eigenfunctie zijn. De redelijke opvatting van oriëntatie is gericht-zijn op, van-dienst-zijn voor, relevant-zijn-volgens e.d. iets ànders. Dat geldt ook voor – het vervullen van een – functie. Daar heb je dus situationele gedragsverbijzondering weer, ditmaal voor subjectontwerp. Kies de situatie zo ruim mogelijk. Welk subjectgedrag is daarvoor passend? Daaruit volgt welk subject in aanmerking komt. Het subject, in dit geval de – organisatie van de – rechtspraak is dus geen vertrekpunt voor verandering, maar uitkomst ervan.

Dit betreft de grondhouding voor ontwerp(en). Die blijkt moeilijk op te brengen, en daarom blijft het alom mis gaan vanwege zèlfgerichtheid.

68.70

Toe maar, de PA Algemeen Directeur laat weten:

Op verzoek van [de nieuwe FS-voorzitter] zoek ik contact met u voor het inplannen van een afspraak.

Zou de nieuwe FS-voorzitter zèlf inderdaad mijn emailbericht aan hoofd BFS[, zie **aantekening 68.56** voor afschrift,] te lezen gekregen hebben?

68.71

Ik neem graag aan dat jij mijn emailbericht ter kennisneming doorstuurde aan de nieuwe FS-voorzitter. Niet alleen mijn dank ervoor, maar vooral oprecht mijn groot compliment!

[Emailbericht dd. 16 april 2019 aan hoofd BFS.]

68.72

Zie [aantekening 68.71] dat ik hoofd BFS even laat weten dat ik zijn doorsturen op prijs stel (en helemaal als hij dat niet deed, is hij met een ònverdiend compliment stellig èxtra blij :-). Tja, zo'n “nieuw type verzoek” met aankondiging van aantekeningpublicatie werkt per geadresseerde hoogstens één keer, maar wie weet is dat precies genoeg.

68.73

Als reactie op nota bene mijn [hoofd BFS] -bericht, zie [aantekening 68.56] voor het afschrift dat ik jullie ook eerder stuurde, kreeg ik gisterenmiddag zowaar bericht van de P(ersonal) A(ssistent) Algemeen Directeur, ik vermoed van Ictu : “Geachte heer Wisse, op verzoek van [de nieuwe FS-voorzitter] zoek ik contact met u voor het inplannen van een afspraak.”

68.74

Mijn voorspelling voor Ajax klopte niet. Ja, zelfs zeer verdiend dóór naar de halve finale. Dat is natuurlijk vooral mooi voor Excelsior. Want vòlgend seizoen worden zij geheid landskampioen en zijn dan meteen geplaatst voor het hoofdtoernooi van de Champions League.

68.75

Ik heb zojuist per telefoon een afspraak gemaakt [...]. Ik ga ervan uit dat jij ook deelneemt, maar daarover wist de overigens zeer vriendelijke PA, [het is trouwens Wigo4it], van niets. Ik heb gezegd dat ik me graag laat verrassen en géén geheimen heb. Aan dat laatste voeg ik hier toe: integendeel, nou ja, als het om standaardisatie gaat. (Dus) graag tot [dat gesprek]. (?) Als je eerder iets wilt afstemmen, merk ik het wel (zoals jij het merkt als ik eerder iets kwijt wil :-), nou ja, over standaardisatie.

[Emailbericht dd. 17 april 2019 aan hoofd BFS.]

68.76

Voor het geval je [aantekening 68.66] wilt doorsturen heb ik een drietal tikfouten verbeterd. Daarover kan dan niemand gaan zeuren.

68.77

En op mijn recente emailbericht aan mijn kennis bij EZ[, zie **aantekening 68.68** voor afschrift,] liet hij me positiever dan ik verwachtte weten: “Ik heb jouw vraag uitgezet. Dus misschien wordt het wat.”

68.78

Heb je gelegenheid gehad om mijn emailbericht dd. 25 maart jl.[, zie **aantekening 68.16** voor afschrift,] te bekijken? Ik besef dat ik je er het resultaat van gedegen onderzoek mee voorleg, maar je hebt erom gevraagd! :-)

68.79

Concrete aanleiding voor mijn navraag[, zie **aantekening 68.78** voor afschrift,] is melding door **NRC Handelsblad** (16 april 2019, p. 2) van het stopzetten van nog maar eens een ict-project van de overheid. Is het niet tijd om iets ànders een reële kans te gunnen? Nee, het is helaas allang géén nieuws meer, dat het “niet de eerste mislukking” is. De redacteur somt enkele “stukgelopen digitale vernieuwingsoperatie[s] bij de overheid” op. En er zijn er méér. Wat mij betreft hebben ze gemeenschappelijk dat informatiekundig ontwerp volgens consequente verkeersoriëntatie ontbreekt. Logisch, dus, dat het nooit iets kàn worden.

De geadresseerde van mijn navraag heeft zich achtereenvolgens als programmadirecteur Stroomlijning Basisgegevens, programmadirecteur Architectuur Elektronische Overheid en directeur GBO.Overheid/Logius – in die hoedanigheid zowel leidinggevend aan Bureau Forum Standaardisatie als secretaris van Forum Standaardisatie – ingezet om de noodzakelijke paradigmawissel te bevorderen. Relevante publicaties zijn zoal het door mij hierboven reeds genoemde **De klacht**

van de Keten (2003, met hem als opdrachtgever en co-auteur), **Informatieverkeer in publiek domein** (2004, met hem vooral als opdrachtgever, maar tevens auteur van een hoofdstuk) en **Semantiek op stelselschaal** (2009, met hem als opdrachtgever). Retorische vraag, wie is nu beter zowel qua ambtelijke positie als met inhoudelijk begrip in staat om een opbouwend voorstel voor de noodzakelijkerwijs andere ontwerporientatie (die aanpak voor succes met verdere ontwikkeling bepaalt) verder te helpen dan hij?

68.80

Begrijp je dat je bij mij, vooruit, raadsels oproept door je van reactie op mijn emailbericht(en) te onthouden? Dus, ook als je eigenlijk niets wilt en/of kunt, laat dat ajb duidelijk weten.

Uiteraard hoop ik van harte dat jij wèl een serieus plan hebt, met de ruimte om het uit te voeren, voor stelselmatige voorziening(en) en daarvoor – dus – Metapatroon wil benutten.

Ik kijk naar je spoedig wederbericht uit.

[Emailbericht dd. 17 april 2019 aan BZK-medewerker (voorheen I&M).]

68.81

Het zal wel niets uithalen ...

68.82

Bedankt voor je signaal, tot zover duidelijk.

[Ter bevestiging van

Heb dit project nog even laten liggen. Kom er binnenkort op terug.

als antwoord op mijn navraagbericht; zie **aantekening 68.78** voor afschrift.]

68.83

Voordat je het weet is het te veel van het goede. :-)

Als parodisme van adviseur opperde ik al adviseur. Nee, dat kan onmogelijk origineel zijn, ... zoals een zoekmachine prompt aangeeft. Ratviseur, dan? Daar komt niets op terug, ja, wat oorspronkelijkheid betreft is die term een grote verbetering.

68.84

Met dank voor inzage. Daarop kreeg je vlot antwoord! Is ook niet moeilijk. Want dat krijg ik al jarenlang te horen. Ligt domweg klaar. Dus helaas staat er niets anders, uiteraard op vriendelijke toon, dan dat er een “kans” is als het – nee, vraag hem vooral niet wàt – al is ... gelukt. En zelfs daarvoor doet in elk geval hij géén moeite. Je begrijpt de logica toch wel? Als het al gelukt is, is er niets meer nodig. Toch?! Hij zou wel gek zijn. En, tja, wat niet gelukt is, verdient blijkbaar geen kans, eigen schuld. Eenvoudig, nietwaar?

Het werkelijke probleem is, dat – ook – hij géén idee heeft, en dat ook helemaal niet wil hebben, want dat maakt zijn ambtelijke beleidsleven maar moeilijk, van welke criteria tellen voor welslagen resp. mislukking. Dan blijft slechts een functievervulling leeg met fopvattingen over. In dat genre moet jij m.i. ook zijn ‘aanbod’ plaatsen om met een gesprek tegemoet te komen aan jouw “behoefte.” Als jij al een behoefte hebt, gáát het jou daar helemaal niet om. De aanhoudende, herhaalde mislukkingen met ict-projecten bij de overheid wijzen op behoeften dáár. In zijn functie is hij ervoor

verantwoordelijk oplossingen voor die problemen bij te dragen. Als er iemand een “behoefte” heeft, is hij het dus. Nogmaals, daarvan wil hij zich zelfs pertinent niet bewust zijn en die laat hij zich ook niet aan “praten.”

Als ik je een suggestie mag doen, vraag hem allervriendelijkst naar concrete opgaven die hij dringend in aanmerking voor informatiekundige verkeersoriëntatie vindt komen. Zet er een zin vóór waarmee je je vreugde uitdrukt dat hij “contextuele verbijzondering” erkent als stelselmatig noodzakelijke methode (haha, vergelijkbaar met S. versus C.; nee, nog géén reactie van laatstgenoemde). Ik verwacht dat hij je per omgaande – slechts – laat weten zo’n erkenning nooit gedaan te hebben. Daar kom je met een fopvatting immers niet onderuit. Of staat je wellicht een verrassing te wachten?

68.85

Kijk, dàt is nog eens daadkracht, dank je wel voor verdere inzage. Wat ik nog wilde aanvullen, is door jouw prompte vervolgvraag weliswaar wat minder relevant, in elk geval niet zo dringend, maar merk ik graag toch even op. (Want) wie weet maakt hij zelfs bezwaar tegen jouw interpretatie “dat u ziet dat.” Dat klinkt bijna als: dat u erkent dat. :-)

Ook al is de persoon die de functie vervult inmiddels een ànder, hoofd BFS is en blijft als zodanig nota bene formeel gehouden aan zowel erkenning als bevordering van contextuele verbijzondering als modelleermethode voor stelselmatige opgaven. Dat valt direct en over-dui-de-lijk af te lezen van de conclusies in het rapport [Semantiek op stelselschaal: issues en oplossingsrichtingen](#) (Forum Standaardisatie, juni 2009, p. 3). Kijk maar!

Daar heb ik de huidige functionaris herhaaldelijk tevergeefs op gewezen. Er gebeurt domweg niets. Maar evenmin zijn die conclusies later herroepen en/of vervangen door andere. Intussen is de zgn standaardenlijst gevuld met wat strijdig is met contextuele verbijzondering, met meer in aantocht (en Metapatroon ervoor geweigerd). Een zoveelste uitvlucht zal hem echter helaas geen moeite kosten. Hopelijk krijg jij daar wèl iets in de stelselmatige richting in beweging. Ik ben benieuwd.

68.86

En wie weet heb je dan niet alleen een beter plan voor rekeningenrelaties, maar werkt zelfs dat óók :-). De aantekeningen met mijn verkennende ontwerpbeshouwingen over zulke relaties zijn [nrs 66.40 en 66.41](#). (Veel) eerder heb ik in [Relational Accounts: begrippenkader voor een programmatuurpakket](#) relatietype en relatie toegelicht voor expliciet verband tussen faseboekrekeningen. Met domein bedoel ik daar – het dekkingsbereik van – een grootboek. Die tekst is méér dan vijftientig jaar oud, dus wie weet wat er nòg eenvoudiger kan. Zo zijn zgn dimensies m.i. overbodig. Zeker niet om ordening op hoofdlijn te bedenken, dwz tussen faseboeken voor zowel één grootboek als – verticaal – tussen grootboeken. Maar om die vervolgens met nodige en voldoende detaillering eenduidig te vestigen is méér resp. iets anders dan relaties tussen faseboekrekeningen m.i. niet nodig.

68.87

Dat kan alle kanten op gaan, maar met blijven afwachten gebeurt er zeker nooit iets. Mooi en moedig gedaan! Nu maar hopen dat de voorzitter mijn tekst met zoveel welwillende aandacht leest, dat hij vervolgens jouw ogenschijnlijk begeleidende tekst ditmaal èxtra aandachtig bestudeert en prompt instemt met het verzoek dat jij hem

daarmee feitelijk doet, dwz om jouw “persoonlijk initiatief” te steunen (zodat het niet langer “persoonlijk” is). Spannend ...

68.88

Hij heeft het vandaag gedaan, doorgestuurd naar de voorzitter, de versie met drie verbeterde tikfouten. Het is helaas allereerst maar de vraag of de voorzitter zo'n tekst überhaupt bekijkt, en het vergt toch nogal wat aandacht om de spot ook grappig te vinden.

68.89

Ik stuitte vandaag op de term inspraak. Wat wij doen, is iets dat volgens bestuurders en ambtenaren niet eens bestaat. Want wij doen aan ongevraagde inspraak. Dat kan dus niet. Voor inspraak bestaan procedures. En daar gaan ambtenaren over. Voor inspraak moet je gevraagd zijn (en verder volgens de procedure hoeft er dan niets mee te gebeuren).

Wat wij ongevraagde inspraak noemen, stigmatiseren ambtenaren subiet als activisme. En vanuit hun perspectief gaat het daarmee altijd om ... tegenspraak. Daar hoeft een ambtenaar niet eens op te reageren; er is immers geen procedure voor.

Vooruit, de allereerste keer dat je ongevraagd iets ... vraagt, wil er soms een fopvatting af. Maar alleen wanneer je mensen kent die de ambtenaar in kwestie ooit zouden kunnen vragen waarom hij destijds niet reageerde.

Het ziet er dus veelbelovend uit. Cynisch? Ik hoop, ik hoop, dat ik mij vergis en jij wél opbouwend antwoord krijgt. En niet geschoten is altijd mis!

68.90

In de Grondwet staan o.a. allerlei onderwerpen van “zorg der overheid” vermeld. Over zgn framing gesproken, de overheid behandelt de burger dienovereenkomstig als patiënt, dwz lijdend voorwerp. Welke “behoefte” de gepatiënteerde burger al dan niet heeft, bepaalt de overheid; daar is uiteraard zoets als een classificatieschema voor.

Maar wie zorgt er dan voor de overheid? Nee, de behandelende overheid heeft op haar beurt géén “behoefte,” laat staan dat zij zich omgekeerd door de burger als patiënt laat bejegenen.

Overigens is de overheid er vergaand immuun voor om een zorgzame suggestie door de burger te herkennen als een poging om tot volwassen verhouding. Van de burger worden slechts vragen ter verduidelijking verwacht, en ter beantwoording volstaat tegenwoordig de voorlichtingsafdeling. Daar kom je niet langs.

Je moet er dus al iemand kennen ...

68.91

Als vervolg op een kort artikel op 16 april 2019 schrijven twee redacteuren opnieuw over “ict overheid,” ditmaal het artikel **Project gestopt, probleem blijft** (in: **NRC Handelsblad**, 20 april 2019, p. 7). De openingszin luidt:

En wéér was het raak deze week.

Raak? Feitelijk was het echter wéér ... mis! Er lijkt zich berusting van hen meester gemaakt te hebben. Want na “probleem blijft” als tweede deel van de titel stellen zij in de aanhef:

Mislukte ict-projecten bij de overheid [...] blijken nauwelijks te voorkomen.

Zij herhalen nog maar eens wat zoal geopperd zijn als oorzaken van mislukking. Ach, voegen ze eraan toe,

[m]akkelijk is het ook niet.

Maar hoe kunnen zij dat weten? Alom blijven ict-projecten voorspelbaar mislukken, indien met reële betekenissenvariëteit alsmaar géén rekening gehouden is. De onbenullige tot averechtse fixatie op digitale technologieën maakt daarvoor kennelijk stekeblind.

Pas zodra dat volgens erkenning van zowel pluriforme samenleving als pluriforme overheidstaken stelselmatig wordt verholpen, maar dat vergt nota bene ontwerpdeskundigheid door-de-schalen-heen van informatieverkeer, kàn het zelfs niet eenvoudiger en hoeft er dus nooit meer zo'n project te mislukken (en bedragen de kosten voor wat wèl werkt slechts een fractie van wat maar steeds ... niet werkt). In tegenstelling tot wie optreden als opdrachtgevers en –nemers valt het die redacteurs overigens nauwelijks te verwijten dat zij onwetend zijn van noodzakelijke ontwerpbeginselen voor wat vanwege overheidsbemoeienis prompt infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer betreft. Merkwaardig blijft dat zij een optimistisch klinkende noot toevoegen:

Toch is er de laatste jaren wel wat veranderd.

Zij zien dat vooral als verdienste van het

onafhankelijke Bureau ICT-toetsing[. ...] Grote projecten lopen misschien niet minder vaak mis, maar worden nu dus wel wat vaker stopgezet[.]

Wat gebeurt er als regel vervolgens? Dat is een zgn nieuwe poging, die uiteraard netzo onherroepelijk mislukt omdat de reële variëteit ontkend blijft die het resultaat passend moet faciliteren. Per saldo maakt BIT dus geen enkel verschil; het geld raakt onverminderd verspild, maar hoogstens met wat minder tegelijk (hoewel nog steeds erg veel per mislukte poging). Politiek is de BIT-rem uiteraard wel welkom, want met wat minder grote geldbedragen laat zich gezichtsverlies alweer simpeler beperken of zelfs uitsluiten. Maar iets dat wèrkt, ontbreekt nog steeds. Informatiekundig beschouwd is ook weer BIT een extra pijler van een kaartenhuis, luchtkasteel e.d. zolang dat bureau niet toetst op ontwerp van samenhangende betekenissenvariëteit. Dat vergt kwalitatief àndere deskundigheid. En BIT is zelfs prompt overbodig, zodra voor ict-projecten meteen een bekwame informatieverkeerskundige ontwerper ingeschakeld is. Dan moeten die redacteurs een ander onderwerp zoeken. Zie ook [BIT blijft burger bijten](#).

68.92

Dit is een vervolg op **aantekening 68.59**. Ik was er vrijwel klaar mee, ditmaal pakweg vier pagina's verder. Maar helemaal door mijn eigen schuld – door een onderbreking raakte mijn aandacht elders gericht; erger nog, ik dacht dat ik haast had, tja – verwijderde ik het bestand met de concepttekst ervoor, wèg. Ik heb er ook weer zó aandachtig aan gewerkt, dat ik géén herinnering heb aan wàt ik allemaal had geschreven. Ik weet wèl, dat ik er blij mee was als aanvulling. Ook is mij bijgebleven hoe ik dat aanpakte. Ik probeer het op die manier daarom maar opnieuw, nou ja, om te beginnen. Dat leidt stellig tot iets ànders. Want dat kàn natuurlijk principieel ook niet ànders. Inderdaad, dat blijkt meteen uit wat hierboven staat. Laat ik er dan maar blij mee zijn dat – besef van – mijn stommiteit een bevestiging biedt van subjectief situationisme. Als subject kan ik de voorbije situatie

niet opnieuw ervaren c.q. overdoen; ik verkeer alweer in een volgende situatie, enzovoort.

Even gauw opslaan als een apart bestand. Pfff.

Doet het ertoe dat historisch juist is, welke opvattingen voor resp. tegen complementariteit ik aan Bohr en Einstein toeschrijf? Opzettelijk stiler ik ze tot nogal tonelisticke figuren. Aldus probeer ik de spanning te schetsen die m.i. ontstaat doordat elke figuur zijn eigen opvatting nog onvoldoende consequent kent. Ik bedoel de tekortkoming ervan voor redelijke discussie. De gespreksdeelnemers wijzen elkaar op wat zij spreekwoordelijk als splinter in het oog van de ànder menen te herkennen, terwijl aan weerszijden een balk opgeworpen ligt ter belemmering van het willen voldoen aan wederzijds verzoeken tot inschikkelijkheid. Over en weer ontbreekt het vermogen tot, zoals dat heet, metacommunicatie. De spanning raakt dus niet opgelost. Als schijnoplossing verkiezen de figuren het onderwerp voortaan te mijden. Dat is wel zo beschaafd, nietwaar? Zowel Bohr als Einstein handhaaft zijn opvatting. Omdat de confrontatie van hun – formuleringen van – opvattingen géén uitsluitel geeft, vind ik het alleszins redelijk om erover te speculeren. Wat de één als opvatting van de ànder duidt, is overigens principieel speculatief. Daar doe ik hier dus gewoon aan mee. Ik breng Bohr en Einstein fictief wederom samen, ik licht ze voor over m.i. wederzijds gebrekkige veronderstellingen en om ze die kritiek opbouwend ook logisch te laten begrijpen schets ik ze tevens wat ik beschouw als omvattender paradigma. Het moet daarvoor bij een toneelopvoering blijven, want zo'n daadwerkelijke ontmoeting van Bohr en Einstein lukt niet meer. Ik moet dus helemaal maar gokken naar wat zij ervan gemáákt zouden hebben.

In **Niels Bohr: His life and work as seen by his friends and colleagues** (North-Holland, samensteller S. Rozental, 1968) zijn enkele hoofdstukken opgenomen waarin in meerdere of mindere mate Bohrs idee over complementariteit opgemerkt staat. Het is niet anders, ik moet er dus nogmaals doorheen. Wat genoemde bundel betreft, begint dat met **Glimpses of Niels Bohr as Scientist and Thinker** (pp. 74-93) door Oskar Klein (1894-1977):

Bohr denote[s] by the word **complementarity** [...] in quantum theory the situation [...] that certain concepts, indispensable for a complete description, are in a sense contradictory to each other, [i.e.], where one member of such a pair of concepts is the complement of the other member but also sets a limit to its simultaneous use.[p. 91]

De crux is echter om wat-er-zoal-gebeurt niet tot één situatie beperkt te zien. De indruk van tegenstrijdigheid is vals. Een object lijkt tegenstrijdige eigenschapswaarden annex gedragingen te (ver)tonen zolang voor samenloop een verkeerde, te ruim genomen e.d. situatie geldt. Volgens verschillende situaties, allemaal adequaat bemeten, bestaat géén tegenstrijdigheid. Van hoe meer relevante situaties het bijbehorende objectgedrag – dus eenduidig – bekend is, vooruit, des te completer is dat object bekend. Maar kennis van situationele objectgedragingen is niet als het ware optelbaar. Elke situatie is immers ... ànders. Vandaar steeds een àndere samenloop met hetzelfde object zoals blijkt uit ànder objectgedrag. Dus niet èn, maar òf. Verder is het geen principiële kwestie van tweevoudig verschil, maar tellen netzoveel verschillen als voor een object kunnen worden toegeschreven aan verschillende situaties.

Zoals objecten op elke schaal verondersteld kunnen zijn, geldt dat ook voor situaties. Structuur door-de-schalen-heen laat zich duiden door de relativiteitsmodaliteit van recursiviteit. Als nodeloos verschil is daarmee opgeheven de interpretatie van

quantum theory [...] in contrast to classical physics[. p. 92]

Zelfs nòg geldt volgens subjectief situationisme dat, zoals Klein het slechts voor quantumverschijnselen aangeeft,

the influence exerted by an observation on the object to be observed must never be forgotten[. p. 92]

Kortom, aan Bohrs complementariteitstheorie ontbreekt nogal wat om te kunnen dienen als

the natural background for the discussion of essential philosophical and psychological problems.[p. 92]

Dat zeker Klein daar niet aan toe is, en hij benadrukt dat hij er Bohrs opvatting mee vermeldt, vind ik blijken uit zijn vermelding van het bijvoeglijk naamwoord “essential.” Het is de veronderstelling van essentie (lees ook: wezen) die ik juist als filosofisch probleem zie. Omdat er m.i. geen algemeen bruikbare oplossing van mogelijk is in de zin van resultaat-van-logische-afleiding, is er een kunst- annex noodgreep voor nodig om het te laten verdwijnen. Dat is voor een – verondersteld – object – de aanname van – ‘zijn’ nul-identiteit. Dat is, toe maar, een essentie en aldus tegelijk de ontkenning van essentie. Ofwel, als begin is iets ònlogisch nodig, nota bene altijd en overall, om logisch iets te méé te kunnen beginnen.

Uit genoemde bundel gewijd aan Bohr loop ik vijf hoofdstukken na. Als tweede is hier **Quantum Theory and Its Interpretation** (pp. 94-108) aan de beurt. Werner Heisenberg (1901-1976) schetst volgens situationisme daarin alweer toepasselijker als

the central problem in quantum theory: how the mathematical formalism was to be applied to each individual problem, and thus how the [...] paradoxes, such as e.g. the apparent contradiction between the wave and the particle models, could be cleared up.[p. 104]

Zo gaat Heisenberg ervan uit dat tegenstrijdigheid “apparent” is, en met adequate verklaringmiddelen verdwijnt. Ipv “each individual problem” vind ik echter duidelijker: elke situatie. Verder lijkt Heisenberg mee te gaan in de voorop gestelde dualiteit:

Bohr felt correctly that the apparent dualism was so central a phenomenon that he thought it should be the natural starting point for any interpretation.[p. 104]

In dit verband grijp ik terug op wat Klein opmerkt over het ontstaan van eerste manuscript dat over de complementariteitstheorie ‘naar buiten’ gestuurd is. Dat gebeurt

[u]nder strong pressure from [Bohr’s] brother Harald, who in such cases was a faithful helper[. p. 90]

Aan die bemoeienis acht ik belangwekkend dat Harald Bohr (1887-1951) geldt als vooraanstaand wiskundige. Als hij al de suggestie doet, dat het vaak zowel eenvoudiger is als meer brengt om van een willekeurig aantal uit te gaan c.q. er op te mikken, ofwel n ipv – zoals in dit geval aangenomen – 2, is daarvan in de theorie niets te ontdekken. Een vergelijkbare kanttekening plaats ik bij het afzien van recursiviteit. Dat is toch bij uitstek een wiskundig middel voor – bijna – grenzeloze uitbreiding van verklaringsbereik. Enfin, over verschil gesproken, de ene wiskunde is inderdaad de andere niet.

Terug naar Heisenberg. Hij vraagt zich af wat het probleem eigenlijk is. Komt het niet

door de behoefte van Bohr aan uitleg volgens zgn klassieke begrippen? Heisenberg wijst er op dat de opgestelde formules voor allerlei waarden telkens een bepaalde uitkomst geven. Is dat niet eenduidig genoeg? Wat valt er dan nog te verklaren?

[O]ne should not increase one's debt to illustrative models.[p. 104]

Het venijn in die aanbeveling zit 'm in "illustrative" als kwalificatie. Als beeld houdt het met een model, of met welk teken dan ook, natuurlijk niet op. Het is via interpretatie ervan vervolgens medebepalend voor situationeel subjectgedrag. Dat is niet klassiek, of juist modern, maar inherent aan semiosis. Dat Bohr zover niet gaat, blijkt m.i. ook uit wat Heisenberg wat verderop stelt:

[Bohr's] concept of complementarity fit[s] well with the fundamental philosophical attitude which he had always had, and in which the limitations of our means of expressing ourselves entered as a central philosophical problem.[p. 106]

Die houding klopt, maar de regulerende werking van context ontgaat ook Bohr, en daarom ook de onlosmakelijke samenhang met veranderlijk te beschouwen situatie (zoals schematisch uitgedrukt met de semiotische enneade). Inderdaad wordt Bohr vaak óók als filosoof genoemd en zelfs geroemd. Dat doen vooral voormalig medewerkers. Nogal cynisch luidt mijn oordeel, over relativiteit gesproken, dat zij zich kennelijk nog minder om grondslagen bekommeren. In elk geval, door de term klassiek te kiezen, suggereert Bohr ten onrechte een principieel verschil en draagt ermee aan verwarring bij. Mijn idee is dat subjectief kenvermogen principieel objectgericht is. Volgens de klassieke opvatting van objectgerichtheid bestaat een object zelfstandig (lees: atomisme). Bohrs complementariteitstheorie getuigt, zoals hijzelf benadrukt, van – een modaliteit van – relativiteit. Wat Einstein bereid is om als relativiteit te beschouwen, verschilt daarvan. Intussen, althans, zo is mijn indruk met speculatie van dien, blijft Bohr zoiets als – tòch maar – oorzaak van verschillen – overheersend? – in het object zien. Als verdund atomisme is zijn idee van relativiteit dus nog maar ... betrekkelijk. Einstein verzet zich tegen de aanname van die modaliteit van relativiteit. Die tegenstand heeft Bohr niet verwacht. Maar dezelfde term, in dit geval relativiteit, kan van alles nog wat betekenen. Het is steeds de context die eenduidigheid verschaft. Andere context, andere betekenis. Het idee van metacommunicatie is om context als doorgaans onbewust ervaren achtergrond op de voorgrond te plaatsen. Dat kan helpen, maar zeker is dat nooit. Want als voorgrond verliest het zijn plaats als ... achtergrond, dat kan niet anders, terwijl onvermijdelijk een andere achtergrond optreedt. Er is echter veel gewonnen, indien een teken ruimer opgevat wordt, te weten als configuratie van signatuur en context (en intext). Uit herhaald gebruik van dezelfde signatuur mag beslist niet, laat staan klakkeloos, de conclusie getrokken worden dat het betrokken subjecten telkens om dezelfde betekenis gaat.

Van atomisme naar relativiteit à la situationisme vergt een radicalere omslag dan Bohr voorstelt. Terugblikkend heeft zijn idee van relativiteit er echter reeds kenmerken van. De werkelijke sprong blijft echter nog uit.

Hoewel ik me dus weinig herinner van de verloren versie van deze aantekening, heb ik zo het gevoel dat dit er maar weinig op lijkt.

Aan genoemde bundel heeft Léon Rosenfeld (1904-1974) als hoofdstuk **Niels Bohr in the Thirties: Consolidation and extension of the conception of complementarity** (pp. 114-136) bijgedragen. Volgens Rosenfeld waarschuwt Bohr consequent tegen

the danger of extrapolating formal procedures beyond the domain of experience for the description of which they had originally been devised, and the necessity of seeking a solid foundation for our lofty abstractions in some simple concrete aspect of the phenomena immediately accessible to observation.[p. 115]

Volgens situationisme betreft het zelfs een tautologie. Gedrag laat zich slechts eenduidig voor een dienovereenkomstige situatie verklaren, enzovoort. Indien zo'n beschrijving (lees ook: model e.d.) verschillende situaties dekt, zijn ze voor het gedrag in kwestie kennelijk ... niet verschillend. Daarop vormen ook "lofty abstractions" géén uitzondering. Want een zgn abstract object betreft eveneens een veronderstelling àls object. En reden voor zo'n abstractie is nu net om geldigheid voor een ruim opgevatte situatie te bereiken.

Dit roept de vraag op naar grenzen. Hoe ruim, of juist niet, kan een situatie worden opgevat? Daarmee is onlosmakelijk de vraag verbonden naar het samenhangsbereik van de nul-identiteit van een object. Dergelijke antwoorden moeten als van een andere orde gelden. Dat vergt zoiets als typenleer. Een methode schrijft zulke antwoorden vóór. Als zodanig kan zo'n methode daarom een metaobject heten, met een paradigma dan als metametaobject. Wat mij betreft houdt het daar trouwens op. Van weersomstuit begint het daar in òmgekeerde richting dus met veronderstellingen. Wat Rosenfeld met het tweede deel van de hierboven aangehaalde zin bedoelt, lijkt mij dat serieuze theorie altijd praktische theorie moet zijn voor wisselwerking tussen handeling en verklaring. Of maak ik er – alweer – iets van dat mij past?

Hoe referentiekader kan klemmen meen ik ook weer op te maken uit de volgende bewering door Rosenfeld:

The novelty of the situation for the physicists was that they were here confronted with problems of epistemology of a much deeper nature than those they had hitherto encountered[. p. 115]

Het enkelvoud van "situation" vind ik veelbetekenend. Zolang 'ze' één en dezelfde situatie laten gelden, nota bene feitelijk ten onrechte, valt er aan onderling ònverklaarbare verschillen niet te ontkomen. Het lijkt zo'n minimale ingreep. Wijzing enkel- in meervoud. Maar volgens atomisme is enkelvoud zelfs het beginsel. Het pleit voor Bohr dat hij dat beginsel óók veranderlijk neemt. Maar slechts voor quantumverschijnselen waagt hij het om atomisme te vervangen door relativiteit beperkt tot dualiteit. Verder ontdek ik nergens dat 'ze' er eens een bevriende wetenschapper met een andere vakdiscipline bijhalen of, wat wellicht pas ècht helpt, dat jongetje dat al roept dat de keizer géén kleren draagt; met de sprookjesschrijver Hans Christian Andersen (1805-1875) deelt Bohr alvast de Deense nationaliteit. Nee, dit stond zeker niet in de vorige versie.

Rosenfeld voegt er zelfs aan toe, dat

only because [Bohr] faced the problem with a mind so singularly free of prejudice that he succeeded in solving it so completely.[p. 116]

Dat is nogal overdreven gesteld. Niemand is zònder vooringenomenheid. En het is maar waar de grens getrokken is. Zo is Einsteins "prejudice" dat "completely" dan ook voor àlles moet gelden, en daarvoor ziet hij quantumverschijnselen niet aan. Wat Bohr naar bevrediging duidt, zijn de verschillen die ònoplosbaar verschijnen tussen plaats en momentum van een object op quantumschaal. Rosenfeld schiet echter vèr dóór met zijn bewering, dat

[Bohr's] conception of complementarity [...] could find fruitful application far beyond the domain of atomic physics, that it was, as his point of view led him to expect, of universal significance.[p. 116]

Dit kan ik me nog wel herinneren. In de eerdere versie wees ik er eveneens op, dat de claim van "universal significance" niet strookt met de waarschuwing tegen onbezonnen uitbreiding van toepassingsgebied. Ik herhaal dat Bohr nog geen willekeurig situationisme bepleit, de samenloop van object en situatie als gedragsbeginsel nog slechts vaag aangeeft, waarschijnlijk vanwege de getalsmatige beperking tot dualiteit nergens blijkt geeft van besef van de noodzaak om logische samenhang tussen verschillen met – de veronderstelling van – nul-identiteit van een object te vestigen. En wellicht, over verschillend gedrag in verschillende situaties gesproken, beperkt hij zich als natuurkundige juist opzettelijk tot "the domain of atomic physics." Op de theorie die daarbinnen redelijk voldoet, wordt hij erbuiten aangesproken. Hij herkent blijkbaar niet, dat ruimer bereik nog een ander soort relativiteit vergt, te weten recursiviteit. Op dat idee kan hij onmogelijk komen, omdat hij de relativiteit volgens situationisme voor een enkel verondersteld object nog lang niet radicaal genoeg bedenkt. Maar het is zo, ere wie ere toekomt, dat Bohr dan toch maar alvast op het idee van complementariteit komt. Ook Rosenfeld bevestigt dat dualiteit de status van beginsel heeft:

The idea of complementarity is brought to our attention when [...] we have to choose between two standpoints which, although conflicting, both have their justification.[p. 120]

Als ik dat lees, vraag ik me af, afgezien van de averechtse beperking, of Rosenfeld eigenlijk wel begrijpt wat Bohr ermee bedoelt. Wat Bohr bereikt, is dat de indruk van tegenstrijdigheid kan verdwijnen. Zeg ook maar dat de keuze achteraf vervalt, omdat we vooraf bepalen welke situatie aan de orde is. Over elke situatie is de opvatting dan eenduidig, met eventueel tot en met experimentele bevestiging van dien. Rosenfeld vindt het dagelijks leven blijkbaar overweldigend gevarieerd:

If [...] we had only psychical experience to rely upon, it would be hard to make progress in the analysis of this remarkable epistemological problem.[p. 121]

Nee, neem dan zijn eigen vakgebied:

It is therefore fortunate that in atomic physics our attention has been forced upon a relation of complementarity of a very much simpler character[. p. 121]

Wat ook weer Rosenfeld mist, is dat hij dualiteit alom voor de oplossing houdt. Hij noemt het een

momentous advance in the theory of knowledge[. p. 121]

Is dat zo? Voor de natuurkunde van dat moment, ja, beslist. Bohr slaagt er in om een patstelling te doorbreken. Vooruit, hij wijst de weg naar een noodzakelijkerwijs ander paradigma en vordert reeds langs die weg. Maar hij opent hem nog niet stelselmatig. Verderop geeft Rosenfeld m.i. overigens blijk van beter begrip van complementariteit door te wijzen op

mutual exclusiveness[. p. 121]It is [...] necessary, in the definition of a phenomenon, to specify the conditions of its observation, the kind of apparatus determining the particular aspect of the phenomenon we wish to observe; and we have to face the fact that different conditions of observation may well be incompatible with each other[. p. 124]

Blijkbaar gelden slechts twee aspecten als werkelijk. Anders kan ik het vasthouden aan dualiteit onmogelijk verklaren. Ik heb geen idee of van objecten op quantumschaal al dan niet andere aspecten (lees dus ook: gedragingen) zelfs maar bedacht kunnen worden. Maar van allerlei objecten en zo door naar subjecten is de variëteit praktisch peilloos. Daarvoor is dualiteit een grove reductie. Laat 'gewoon' willekeurig tellen, veranderlijk meervoud, wat als relevante situaties past. Want algemeen geldt dat

[t]here is nothing paradoxical about this[, for] our rational expectations of possible happenings are conditioned by the nature and extent of our knowledge of the circumstances under which such happenings take place.[p. 130]

Wat heeft Bohr c.s. belet om complementariteit, modieus uitgedrukt, dóór te ontwerpen voor ruimer bereik? Dat zou m.i. ook geholpen hebben, stel dat het hem toch vooral daarom te doen is, om quantumverschijnselen eenvoudiger te duiden èn om die verklaring(en) voor veel méér mensen begrijpelijker te krijgen, nou ja, dat ze tenminste een ruw maar redelijk – kan dat overigens tegelijk? – hebben (en, zoals allang duidelijk is, iets ànders heb ik evenmin).

Ik ben toe aan het op één na laatste van de vijf hoofdstukken die ik uit genoemde bundel naloop. Dat is geschreven door Christian Møller (1904-1980) en Mogens Pihl (1907-1986): **Review of Niels Bohr's Research Work** (pp. 240-260). Daarin meen ik wederom verwarring te bespeuren. Møller en Mogens stellen dat

completely new ideas [...] had to be introduced in order to understand certain of the results of atomic physics[. p. 241]

Wat ook zij m.i. niet of nauwelijks beseffen, is dat daarin in één moeite door de veronderstelling besloten zit dat quantumfysica ànders is dan – wat daarom is gaan heten – klassieke fysica. Voor wie dat onderscheid zeker vooralsnog weigert te veronderstellen, zoals Einstein volgens mij doet, bieden tegenstrijdige ervaringen van quantumverschijnselen hoogstens de aanleiding voor heroverweging van verklaringsbeginselen voor ervaring. Het criterium voor "new ideas" is dat zij tegelijk met eerder bekende verschijnselen óók de nieuw ontdekte verschijnselen verklaren. In die richting gaat overigens

the so-called correspondence principle [entailing] that, in the limit when the new theory is applied to that part of our experience for which classical physics is able to account satisfactorily, the two theories must agree.[pp. 243-244]

Een wiskundige toevoeging houdt in dat er geen grensgeval (lees ook: overlappende geldigheid) is waar beide theorieën opgaan, maar één en dezelfde methode (lees ook: metatheorie) die zich al naar gelang de relevante situatie 'gedraagt' vanwege expliciet opgelegde beperkingen (Engels: constraints) overeenkomstig de situatie in kwestie (zodat pèr situatie een passende, dienovereenkomstige theorie 'overblijft'). De gedragsverklaring annex –bepaling van een object is intrasituationeel positivistisch, en intersituationeel is er op voorhand niets zinnigs van te zeggen, vooruit, negativistisch.

Intussen kan het een kwestie van passende nauwkeurigheid zijn. De uitbreiding tot alweer kleinschaliger verschijnselen – of, omgekeerd, grootschaliger verschijnselen – kan een nodeloos gemaakt situationeel onderscheid opheffen. Dat is m.i. aan de orde, waar Møller en Mogens wijzen op

the unavoidability of every old and well-tried theory being contained in a newer and more comprehensive theory[. p. 244]

Einstein blijft naar zo'n alomvattende theorie op zoek. Bohr erkent voor fysica weliswaar theoretisch meervoud, maar lijkt nog niet te beseffen dat dualiteit te mager is als grondslag voor metatheorie met dus wèl algemene(re) geldigheid. De paradox lost op, doordat de ene metatheorie aanleiding geeft tot allerlei – véél, dus – theorieën. Volgens Bohr, aldus Møller en Mogens, vergen quantumverschijnselen

a new theory [...] involv[ing] an even more radical break with accepted ideas than one had at first believed to be necessary.[p. 251]

Mijn uitleg is dat Bohr niet radicaal genoeg is (wat in het toenmalige zgn geestelijk klimaat stellig moeilijk, zo niet onmogelijk was). Wat hij met complementariteit benoemt, is geen theorie, maar een – aanzet tot – metatheorie annex methode. Voor natuurkunde is dat nieuw. En van daaruit als het ware terug naar het niveau van feitelijke theorieën hoeft hij niet te kiezen tussen twee verschillende theorieën, maar herkent hij verschillende situaties met voor èlk een reeds vergaand bekende theorie. Zoals Møller en Mogens toelichten:

[T]he observational situations that occur [...] are fundamentally quite different in certain aspects[. p. 251]

Zij voegen eraan toe, dat

This had far-reaching consequences for the general epistemological discussion.[pp. 251-252]

Dat gebeurt destijds in elk geval niet ver genoeg om Einstein te overtuigen. En dat komt volgens mij dus mede, omdat Bohr nog onvoldoende “far-reaching consequences” verbindt aan wat er metatheoretisch nieuw aan is. Hij laat Einstein hem theoretisch bestrijden, terwijl zij onderling eerst en vooral metatheoretisch van opvatting verschillen. Ik vind het volgens situationisme – pas – mogelijk om door-de-schalen-heen redelijk en praktisch te verzekeren

that the ideas we use in our description of phenomena are themselves unambiguous. [... A]ll the contradictory and mystical elements disappear when we have understood that the [...] phenomenon [...] is only well-defined when the whole of the [...] arrangement, in which it occurs, is specified.[p. 254]

Abraham Pais (1918-2000) is alweer later medewerker van Bohr (en vervolgens van Einstein). Zoals Pais in zijn bundelbijdrage **Reminiscences from the Post-war Years** (pp. 215-226) opmerkt:

It is historically inevitable that men of my generation received quantum mechanics served up ready made. [Therefore,] I had not fathomed, and indeed could hardly have, how very profoundly the change from the classical to the quantum mechanical way of thinking affected both the architects and the close witnesses of the revolution in physics which took place [earlier].[p. 219]

Pais rekent het tot

the principal and lasting inspiration [...] derived from the discussions with Bohr [...] about complementarity [for them to] have had a liberating effect on every aspect of my thinking.[p. 219]

Veelbetekend vind ik dat Pais stelt dat

[t]o us who knew him then, Bohr had become the principal consolidator of one of the greatest developments in the history of science.[p. 219]

Is Bohr niet veeleer een wegbereider? Ik zou zeggen dat hij naar openingen zoekt, en voor natuurkunde ook gevonden heeft. Maar Bohrs complementariteitsbeginsel reikt m.i. nauwelijks verder. Hij lijkt zich met afdoende veronderstellingen voor quantumverschijnselen tevreden te stellen. Ofwel, hij wil zichzelf als natuurkundige blijven presenteren. En niet als, zeg maar, filosoof. Daar komt op neer wat Pais beweert:

It would be inappropriate to speak of Bohr the philosopher, [...] as his attitude toward professional philosophy was always sceptical, to say the least.[p. 219]

Ik kan me voorstellen dat Bohr toch vooral doet alsòf hij niet geïnteresseerd is in, voorzover hij ervan op de hoogte is, wat officieel aangestelde filosofen aan overgeleverde resp. gangbare opvattingen verkondigen. Daarin kan hij oppervlakkig inderdaad weinig tot niets herkend hebben dat hem ter verklaring van quantumverschijnselen helpt. Is dat niet de crux met een quantum? Dat betreft een sprong. Zodra Bohr echter met een andere veronderstelling komt, doet juist hij aan ... filosofie. Vermoedelijk heeft hij helemaal geen zin in allerlei vakdisciplinair gedoe dat hij geheid krijgt door zich ermee tot filosoof te verklaren. En zo kan het dus lang duren voor opbouwende wisselwerking.

Pais publiceert ook de biografie **Niels Bohr's Times, In Physics, Philosophy, and Polity** (Oxford University Press, 1991). Daarin gaat hij natuurlijk wel uitgebreid op complementariteit in. Pais geeft aan:

The question itself was not new.[p. 304]

Ter illustratie neemt hij over wat Wolfgang Pauli (1900-1958) nota bene al eerder, in 1926, schrijft aan Heisenberg:

The first question is ... why not the **p's as well as the q's** can be prescribed with arbitrary precision ... One can look at the world with the p-eye and one can look at it with the q-eye but when one would like to open both eyes, then one gets dizzy.[p. 304]

En dat gebeurt al met slechts twee, tja, wat? Volgens atomisme, zeg ook maar de klassieke opvatting van natuurkunde, is er altijd en alom één object waarvan zowel plaats als momentum met volledige nauwkeurigheid waarneembaar zijn. Als dat zo is, zijn eerdere bepalingen eenduidig te reconstrueren en latere bepalingen dito te voorspellen. Er bestaat aldus een gesloten verband tussen oorzaak en gevolg (lees ook: determinisme). Wat iemand waarneemt, hangt weliswaar van zijn positie/momentum ten opzichte van positie/momentum van zo'n – ander – object af, zo duidt Einstein relativiteit met zijn zgn speciale theorie (zij het volgens die beperkt tot eenparige beweging van de één in verhouding tot het ander). Maar aan strikte oorzakelijkheid verandert dat principieel niets. Dat beginsel vervalt echter reeds netzo principieel volgens complementariteit; de factoren voor reconstructie resp. voorspelling zijn immers onvolledig bekend, dwz onzeker.

Wanneer het echter – en als ik Bohr begrijp, vindt hij dat onder de noemer klassiek onvermijdelijk – nog steeds een object is, waaraan veranderingen volledig toegeschreven blijven, leidt dat voor quantumverschijnselen tot statistiek ivm onzekerheid als gevolg van zoiets als onnavolgbare situationele gedragsvariëteit. Voor grootschaliger verschijnselen is onzekerheid dan weer verwaarloosbaar. Objectgedrag kan per situatie naar het schijnt oorzakelijk volledig bepaald worden opgevat (als resultaat van samenloop van object met situatie).

Volgens mij bedoel ik hierboven iets in de zin dat kleinschalige verschijnselen

aanleiding zijn voor een gewijzigde veronderstelling; algemeen genomen blijkt die vooral praktisch om grootschaliger verschijnselen eenduidig(er) te verklaren, enzovoort.

Pais herhaalt zijn indruk dat het een vergissing is te menen dat

Bohr was influenced in what he did next by his reading of various philosophers. I consider such speculations far-fetched. It was rather the physics discussions with Heisenberg that provided Bohr's prime stimulus.[pp. 310-311]

Relevant is zeker voorts dat, aldus Pais,

[i]n Bohr's correspondence[, t]he term 'complementarity' [...] shows up for the first time in a letter to Pauli in August [1927].[p. 311]

Wat de verdere axiomatische ontwikkeling meteen dwars zit, is de overheersende associatie met dualiteit. Ofschoon, zoals Pais benadrukt,

in later years Bohr himself vastly improved his presentation of the complementarity concept[. p. 312]

is – beperking tot – dualiteit dus kenmerkend gebleven voor wat als complementariteit telt. De verklaring meen ik wat verderop bij Pais te herkennen. Tot het complementariteitsbeginsel komt Bohr

for reasons of physics rather than philosophy[, p. 313] introduc[ing] terminology [...]which may have contributed to [...] considerable confusion[. pp. 315-316]

Zo staat wel vast dat Bohr en Einstein elkaar niet begrijpen. En omdat op/voor dat vakgebied kennelijk verder niemand iets over uitgangspunten waagt te veronderstellen dat weleens tegen de opvatting van hetzij Bohr, hetzij Einstein kan ingaan, stagneert het noodzakelijke grondslagenwerk daar.

Mijn idee is dat (her)overweging van veronderstellingen (lees dus ook: metatheorie e.d.) voor een bepaalde vakdiscipline de filosofie van dat vak betreft. Als zodanig behoort filosofie tot het vak in kwestie, maar nodigt uit c.q. dwingt tot interdisciplinaire oriëntatie. In de ene richting valt er wellicht van alles en nog wat van andere vakfilosofieën te leren, en in andere richting daaraan bij te dragen. Voor zover ik weet, gebeurt dat nog steeds niet of nauwelijks. Daarbij, nog zachtjes uitgedrukt, helpt het niet om filosofie op haar beurt als aparte vakdiscipline te beschouwen.

De kritieke wijziging van veronderstelling, wèg van atomisme naar situationisme, laat zich wel degelijk in het zgn complementariteitsbeginsel aanwijzen. Het onderscheidende begrip is niet langer dat van object, maar gedrag. Dat leidt hernieuwd tot de vraag naar gedragsbepalende (f)actoren. Als aanzet door Bohr rapporteert Pais:

The question of whether an electron is a particle or a wave is a sensible question in the classical context, where the relation between object of study and detector either needs no specification or else is a controllable relation. In quantum mechanics that question is meaningless, however. There one should rather ask: Does the electron (or any other object) **behave** like a particle or like a wave? That question is answerable, but only if one specifies the experimental arrangement by means of which 'one looks' at the electron.[p. 314]

Wie eenmaal consequent volgens gedrag oordeelt, veronderstelt altijd en alom de vraag naar – wat atomistisch nog gedacht is te bestaan als – de essentie van het object als zinloos, herstel, zelfs averechts, verwarrend, enzovoort. Dat kan Bohr toch ook en vooral aan zijn eigen – variëteit van – gedragingen herkennen? Aan

gedragingen van met wie hij omgaat? Tja, dat is geen natuurkunde. Dat moet overigens tot de vraag leiden wat het zoal is, dat ik op mijn beurt niet begrijp terwijl ik toch 'met mijn neus bovenop sta.'

Ik vermoed dat ook Bohr, hoewel hij terdege besef op z'n minst voor natuurkunde met

[c]omplementarity [...] a new kind of relativity [p. 309]

te propageren, nog te veel aan atomisme hangt. In elk geval stelt Pais dat

[t]he quantum physicist [...] will not deny that particle and wave behaviour are mutually exclusive but will assert that both are necessary for the full understanding of the object's properties.[pp. 314-315]

Hieruit maak ik op dat "properties" nog geheel van het ene object zijn gedacht ipv, zoals ik structureel anders veronderstel, van de samenloop van object en situatie. Helemaal alleen van een object 'zijn' er geen eigenschappen. Als algemeen geldige eigenschap (lees ook: gedrag) komt ... niets in aanmerking en daarbij past slechts – de veronderstelling van – nul-identiteit.

Inmiddels ben ik met deze aantekening gevorderd, maar anders dus, tot waar ik zo'n beetje aangeland was met de tekst die ik verloren heb laten gaan. Ik heb een onrustig gevoel dat ik het er niet beter op gemaakt heb, wel wat langer.

Hoewel Bohr zich volgens Pais weinig tot niets aan het werk van beroepsfilosofen aantrekt, zo hij dat al kent, en omgekeerd is dat overigens niet of nauwelijks anders, beschouwt hij hem vooral vanwege

his elaboration of complementarity in physics and its extension to other disciplines [...] as one of the major twentieth century philosophers.[p. 420]

Ik vind er niets tegenstrijdigs aan dat Pais verklaart dat Bohr

was first and foremost a physicist[. p. 421]

Mijn idee is immers dat ook en vooral filosofie oplossingsgericht is. Dus, zonder probleemervaring géén filosofie. Wie het zich gemakkelijker probeert te maken, vraagt zich – vaak impliciet – af, of de – doorgaans impliciete – situationele beperking wel zo praktisch is. Is er niet een algemener geldige oplossing mogelijk? (Maar) wat zijn dan daarvoor bruikbare veronderstellingen?

Destijds vooraanstaande filosofen zijn 'begrijpelijkerwijs' nog niet bekend met quantumtheorie. Dus daar kan Bohr nog niet terecht voor adequate metatheorie. Over relativiteit zoals Bohr met complementariteit bedoelt, is door allerlei mensen in allerlei perioden echter wel degelijk nogal wat opgeschreven dat qua grondslag vergelijkbaar is. Maar dat is voor wat Bohr als dringend probleem ervaart nooit, zeg maar, verzameld en ook overzichtelijk beschikbaar. Daarom verzint Bohr zelf iets, nou ja, in samen- en tegenspraak met vooral collega-natuurkundigen.

Ik meen dat zo te kunnen stellen, omdat het geldt voor mijn (?) idee van enneadische semiotiek met Metapatroon als passende modelleermethode. Ik ervaar op zgn stelselschaal een modelleerprobleem vanwege betekenisvariëteit.

Daarvoor bedenk ik, in termen van een vakdiscipline, informatiekundig Metapatroon als oplossing. Vervolgens ga ik me pas bekommeren om grondslag ervoor (lees dus ook: veronderstelling e.d.). Dat levert vooral onder invloed van veronderstellingen van Arthur Schopenhauer (1788-1860) en Charles S. Peirce (1839-1914) subjectief situationisme op. Sindsdien ga ik na, welke aanzetten daartoe 'achteraf' vallen te ontdekken. Dat spoor leidt me nu ertoe om te onderzoeken welke aanwijzingen

vallen te ontlenen aan – de staking van – het gesprek tussen Bohr en Einstein over – wat, over subjectief situationisme gesproken, zij ieder voor zich verstaan onder – complementariteit.

Pais schrijft dat Bohr op veel jongere leeftijd nadenkt over meerduidigheid en in het werk van de wiskundige Georg Riemann (1826-1866) een opzet herkent om eenduidigheid te vestigen. Zoals Pais uitlegt,

ambiguities can be avoided by introducing [...] a set of superimposed [...] planes arranged in such a way that the functions take on unique values by specifying not just a 'point' but rather a 'point on a given [plane]'. [p. 423]

Lees signatuur voor “point” en context voor “plane,” voilà, contextuele verbijzondering (maar vooralsnog zònder recursiviteit). Ter verklaring van quantumverschijnselen heeft Bohr dat gereduceerd tot dualiteit en complementariteit genoemd. Maar zo beschouwd mikt Riemann qua veronderstelling dus al – veel – ruimer. Pais zegt nog maar eens, dat

there is no evidence of any kind that philosophers played a role in Bohr's discovery of complementarity. [...] His interests in philosophy in his student days were stimulated by mathematical analogies. [p. 424]

Op wat Pais vervolgens behandelt als

Bohr's philosophical contributions centering on complementarity [p. 424]

ga ik niet in (want ik herken er geen verdere bijdragen in). Baanbrekend is en blijft zijn – invloed met het – voorstel voor relativiteit van gedrag voor quantumverschijnselen, de beperking tot dualiteit ten spijt. Hij gaat er echter lang niet ver genoeg mee om Einstein ertoe te bewegen zijn objectbeginsel te verlaten, laat staan dat zij samen een tot een alweer omvattender veronderstelling gekomen zijn zoals, als ik nog even mag, recursief situationeel-relativistische objectgerichtheid.

68.93

Hij heeft het dan toch maar gelezen. Ik vind het ook zeer attent dat je reactie krijgt, en zo vlot. Op een Paasdag nog wel, maar een wederopstanding lees ik er helaas niet in. “Jullie blijvende meedenken [...] waardeer[t hij] zeer,” maar méér moet het vooral niet worden. Of staat mijn antenne verkeerd afgesteld? Bij mijn tekst plaatst hij “twee kritische kanttekeningen.” Dat lijkt mij een eufemisme voor: vergeet vooral dat ik me er iets van aantrek. Over “vluchtig gelezen” gesproken, dat bedoel ik vooral spottend om aan te geven dat Jensma van dat visitatierapport m.i. slechts de conclusies las. Volgens mij blijkt uit mijn commentaar juist dat ikzelf het rapport behoorlijk zorgvuldig heb bestudeerd. Met humor moet je bij bestuurders dus oppassen. Beter nog: niet doen! :-). Hij gebruikt die zinsnede prompt àls kritiek, dwz zònder inhoudelijk zelfs maar enige reactie te verwoorden op wàt er zoals hijzelf aangeeft “behoorlijk stevig” staat. Je zou toch zeggen dat “stevig” neerkomt op bruikbaar, maar nee. Daarom ‘valt’ hij stellig ook over wat ik beweer over het communicatiebureau. Dat heeft zichzelf wel erg prominent vermeld, en met mijn laatdunkend commentaar geef ik iemand ànders de gelegenheid om de inhoud te nuanceren, er afstand van te nemen, enzovoort. Dat gebeurt niet, integendeel. Interessant! Feitelijk is het daardoor inhoudelijk zelfs nòg erger, althans, als het klopt dat “het rapport [...] voor 99% door de Commissie en haar secretariaat geschreven [is].” Al met al is er volgens hem weliswaar “het nodige op het betreffende rapport

[...] af te dingen,” maar mijn opmerkingen gelden voor hem kennelijk niet als behartigenswaardige kritiek. Ja, natuurlijk is ook weer zo’n “visitatierapport [...] een bestuurlijk gegeven,” waaraan eigen medewerkers volgens mij ijverig meegewerkt hebben. Daarop is dan geen kritiek welkom. Het is immers domweg gemaakt “om op een aantal dossiers meer urgentie te creëren.” Dat verklaart ook het gebrek aan maatschappelijke oriëntatie. Is digitale toegankelijkheid – nog – zo’n “dossier”? Volgens mij is “urgentie” een eufemisme voor het onverminderd ontbreken van een deugdelijk plan. Tja, wat kan je nu?

68.94

Dat risico zat er in. Nee, een kans c.q. risico was het nooit, maar meteen de zekerheid dat het averechts uitpakt. Maar wat moet je anders?

68.95

... heb die “twee kritische kanttekeningen” nog wat laten doorsudderen. Ik vind “meedenken” niet zo eenvoudig, nog zachtjes uitgedrukt, zolang het denken onbekend blijft waaraan je met “mee” zou willen bijdragen. Trouwens, je wilt vooral meedoën, en wel opbouwend. Juist dat wordt echter belemmerd, omdat je het moet opnemen tegen ... tegendenkers met de macht tot tegenhouden. Ook weer uit het visitatierapport blijkt dat financiering als belangrijkste “dossier” geldt. Maar minder uitgeven tikt natuurlijk netzo hard aan als meer ontvangen. Is het een idee om als het ware terloops te vragen of meedenken over ict-besparingen, oh ja, in combinatie met stelselmatig verbeterde digitale toegankelijkheid, op prijs gesteld wordt?

68.96

Ik vrees dat jouw oordeel klopt. Overeind blijft staan dat jij/jullie terecht een poging waagden (want allereerst weet je maar nooit en vervolgens weet je helaas beter).

68.97

Zoveel “hersengymnastiek” vergt het toch niet om te beseffen dat gedrag van ‘iets’ nu eenmaal varieert naar omstandigheden? Zo is, grofweg ingedeeld, ijs het gedrag van water bij een temperatuur lager dan nul graden Celsius, damp bij een temperatuur hoger dan honderd graden Celsius en vloeistof in het temperatuurbereik ertussen. Er bestaat dus niet zoiets als het wezen van water, dwz er is géén onveranderlijk watergedrag. Wèlk watergedrag wèrkelijk geldt, nogmaals, hangt telkens af van omstandigheden (lees ook: situatie). Düs, als je de algemene aanduiding als water handhaaft, moet je ter eenduidige aanduiding van relevant gedrag ook en vooral de situatie in kwestie kennen. Dáárvoor dient context. Populair uitgedrukt, een context betreft een situatieschets.

Zelfs als je je tot overheidstaken beperkt, varieert relevant gedrag van allerlei ietsen, ofwel van individueel opgevatte mensen, dieren, planten, lantarenpalen, grondstukken, bouwwerken, enzovoort, enzovoort, van ... taak tot taak (als daarvoor bepalende omstandigheden/situaties). Rara, hoe houd je de gevarieerde gedragingen resp. eigenschappen eenduidig verschillend geordend van wat je ‘erdoorheen’ wil – blijven – beschouwen als telkens dezelfde, bijvoorbeeld, lantarenpaal? Daarvoor moet je specifiek gedrag als situationeel verbijzonderd laten gelden. Qua informatie erover lukt dat met contextuele verbijzondering, klaar. Omdat – facilitering van, ook nog eens veranderlijke – betekenisvariëteit voor overheidstaken al(lang) hèt leidend ontwerpbeginzel enzovoort moet zijn, is een structureel passende modelleermethode ervoor meteen geschikt voor de nòg weer

ruimere schaal van zgn maatschappelijk verkeer. Dat betreft infrastructuur voor informatieverkeer. Nota bene, wel beschouwd is uiteraard juist de zorg dáárvor een overheidstaak. Zodra je die infrastructurele zorg als prioriteit erkent, kan je de veranderkoers duidelijk uitzetten (en, heus, eerder pertinent niet). Dankzij contextuele verbijzondering laat zich facilitering van samenhangende betekenissenvariëteit infrastructureel inrichten, maw voor wèlk informatieverkeer dan ook. Informatieve facilitering van specifiekere overheidstaken heeft dan slechts een gering aandeel aan dergelijk informatieverkeer. Als jij kijkt naar wie er allemaal op de fiets voor je huis langs komt, hoeveel politieagenten en andere ambtenaren-in-functie tel jij? Die straat/weg hebben ‘we’ als infrastructuur gepland enzovoort en is daarom óók prima geschikt voor ambtenaren-onderweg-voor-overheidstaken (en als ze terecht èxtra haast hebben, zetten ze een sirene aan en moeten andere infrastructuurgebruikers even voor ze opzij, ingewikkelder is het niet). Het is niet mijn bedoeling om je hier onheus te bejegenen. :-) Integendeel, dus probeer je ajb mijn stelselmatig perspectief voor te stellen. Je kunt met van alles en nog wat “druk [...] doende” zijn, en alsmar blijven, totdat je een ons weegt c.q. je je pensioen haalt, maar dat werkt allemaal zelfs averechts zolang jij, of wie dan ook, er de reële variëteit feitelijk (!) mee ontkent. Je moet daarentegen van methode wisselen, en vooral zo vroeg mogelijk. En om te weten wat de passende methode is, moet je kiezen tussen de werkelijkheid als uniform of pluriform. Wie er voor facilitering van informatieverkeer een uniform wereldbeeld op blijft nahouden, is natuurlijk niet goed wijs. Indien jij meent dat “hersengymnastiek” nodig is voor de onvermijdelijke methodenwissel, vooruit, maar geef daaraan dan voorrang om “druk mee doende” te zijn. Je kunt het vergelijken met het onderscheid tussen wat urgent resp. belangrijk is. Zodra je allereerst aandacht besteedt aan wat belangrijk is, merk je dat vrijwel àlles als het ware prompt is – oeps, over kokend water gesproken – verdampst waar je anders als urgent “druk mee doende geweest” zou zijn èn eindelijk gebleven.

Voor het geval dat jij je thans inderdaad beleidsmatig met zgn basisadministraties bezighoudt, wijs ik je alvast graag op het opstel [Stroomlijning tot informatiestelsel: samenhang in de openbare sector door variatie in maatvoering](#) (in: PrimaVera, working paper 2003-04, Universiteit van Amsterdam, 2003). Ik doe daarin een poging om geografische informatie als – een – spilvoorziening te positioneren. Voor zover ik weet is dergelijke informatie(voorziening) jouw specialisme. Laat me ajb weten waar ik daarmee naar jouw oordeel verkeerd zit. Tegelijk helpt dat opstel wellicht – in elk geval is dat mijn bedoeling ermee – om voorheen gescheiden oriëntaties op informatievoorziening stelselmatig te verenigen. Voor een wat later opstel over grondslagen, zie [Willen de èchte basisregistraties...?](#) (2009).

68.98

Robbert Dijkgraaf schrijft een column nav “de eerste foto van een zwart gat.” Dat is **Het zwarte gat is het atoom van de 21ste eeuw** (in: **NRC Handelsblad**, 13 april 2019, katern **Wetenschap**, p. 20). Dijkgraaf trekt de vergelijking met een atoom, want een zwart gat vindt hij

net zo’n paradox [die leidt] een radicale breuk in ons begrip van de werkelijkheid.

Tja, als er zo’n “breuk” nodig is, heb ik toch de indruk dat Dijkgraaf het “radicale” ervan niet vat. Althans in genoemde column blijft hij m.i. atomistisch gericht. (Ook een zwart gat beschouwt hij kennelijk vergaand als een apart object, ofwel niet als

situationeel objectgedrag. Wat mij betreft gaat het met waarneming om een verschijnsel, en met een verschijnsel om gedrag (lees ook: eigenschapswaarde) dat resulteert uit samenloop van object en situatie. Ofwel, de waarnemer leidt van een verschijnsel af wat object en situatie als, zeg maar, samenstellende delen zijn. De waarneming van ... niets lijkt mij verschijnselmatig zeker géén uitzondering. Maar dan is een zgn zwart gat op zichzelf geen object. Daarentegen verwachten we van een object x gedrag y waar te nemen. Als dat niet lukt, veronderstellen we dat object x mbt gedrag y zich bevindt in een situatie die – ons? – dat belemmert. Zo'n situatie geldt daarvoor dan als zwart gat.

Nogmaals, zo bijzonder is dat niet. Stelt u zich voor dat uw enige zintuig uw gehoor is. Rondom u is alles geluid. Maar dan is er één geluidsbron waarvan u zich met een snelheid hoger dan die van geluid verwijderd (terwijl de rest wel binnen gehoor blijft). In dat bolsegment van uw (waarnemings)wereld is het dus ... stil. Klinkt logisch, nietwaar? Impliciet is de toegepaste veronderstelling echter atomistisch, dwz met elders een bron als object. Uitgaande van wat u ervaart, bestaat er een gat in uw ervaring. Vervolgens speculeert u over wat er 'is' dat zo'n ervaringsgat veroorzaakt. Voor wat u bedenkt, maakt het nogal wat uit of u daarvoor een atomistische dan wel een situationistische veronderstelling over objectgedrag benut. En of u daarvoor tevens uzelf als subject al dan niet verdisconteert.

Ja, of het nu als object of als situatie is, maar dan bestaat een zwart gat toch wel degelijk? Juist ik vind die samenloopverhouding toch recursief toepasbaar? Klopt, de situatie in kwestie dient op haar beurt opgevat dient te zijn als resultante van samenloop van een object en een situatie, enzovoort, totdat we niets omvattender meer kunnen bedenken als constituerend(e) object en/of situatie (en daarvoor als grens een horizon trekken). Voor hoe dat met een zwart gat zit, heb ik geen idee. Maar zulk situationistisch ipv atomistisch perspectief past volgens mij 'natuurlijker' voor redelijke(r) verklaring.

Overigens is Dijkgraaf vergeleken met Einstein al opgeschoven naar het referentiekader van Bohr, zelfs inclusief de beperking tot dualiteit. Zo voorspelt Dijkgraaf

dat uiteindelijk het samenvloeien van deze twee perspectieven de oplossing moet bieden, ongetwijfeld weer met ingrijpende gevolgen.

Daarvoor laat hij dus de associatie gelden met

de komst van de quantumtheorie.

Maar de "breuk" die Bohr daarvoor onder de noemer van, inderdaad nogal verwarrend, complementariteit voorstelt, betreft nota bene niet

het samenvloeien van twee perspectieven,

maar het zelfs principiële onderscheiden ervan. In dit opzicht is Dijkgraaf, althans afgaande op zijn column, dus nog niet zo ver als Bohr.

Over het complementariteitsbeginsel heb ik onlangs **aantekeningen 68.52, 68.53, 68.59 en 68.92** geschreven nav wat ik als wederzijds onbegrip erover tussen Bohr en Einstein meen te duiden. Stellig daarom viel Dijkgraafs column mij extra op. (Want) ook zijn veronderstellingen acht ik te simplistisch voor

een oplossing [...] voor het huiswerk

dat hij ons opgegeven veronderstelt door

de iconische afbeelding.

Hij weet uiteraard wèl dat daarvoor die afbeelding niet nodig is. Maar ik vermoed dat hij hoopt dat die tot de gulle verbeelding spreekt van financiers van onderzoek. Ik herhaal dat overgang naar een passender paradigma pas iets stelselmatig bruikbaar kan opleveren.

68.99

Interessante column, **Conservatief veranderen en progressief behouden** (in: **NRC Handelsblad**, 23 april 2019, p. 19) van Maxim Februari:

Het valt op dat vernieuwende technologie al snel conservatieve verlangens oproept.

Hmm. Ik krijg niet de indruk dat Februari bedoelt, dat er door nogal klakkeloos gebruik van “vernieuwende technologie” iets nieuws ontstaat dat niet ... de bedoeling was. Dat we daarom terug willen naar het oude. Ik ben immers het eens met zijn analyse dat

[v]eel nieuwe ontwikkelingen zijn gericht op behouden, beheersen en vastleggen.

Ik vind het echter verwarrend om dat “nieuwe ontwikkelingen” te noemen. Gelet op (machts)behoud is technologie weliswaar nieuw, maar juist niet ... vernieuwend. Volgens mij roept nieuwe technologie niet zozeer “conservatieve verlangens” òp, maar verhuult de roep om nieuwe technologie veeleer dat bescherming resp. versterking van zulke verlangens aan de orde is. En dat mag dus vooral ... niet opvallen.

Wat er gebeurt, is dat middel valselijk als doel voorgesteld raakt. Dat maakt als het ware op de achtergrond c.q. in de spreekwoordelijke achterkamertjes het feitelijke doel gemakkelijker onderhevig aan manipulatie door wie de macht heeft over middelenvoorziening. Die analyse lees ik nog niet in Februari’s column (maar mij geeft hij ermee te denken). Wat hij terecht opmerkt, betreft daarom met voorrang – en is m.i. duidelijker aangeduid met – doelstelling.

Uiteraard hebben mogelijkheden met en risico’s van nieuwe middelen invloed op wat redelijk als doel valt te opperen, enzovoort. Maar dat moet nadrukkelijk bij inspiratie tot en met afkeuring àls middel blijven. Zodra middel telt als doel, gaat het geheel mis. Vaak gebeurt dat overigens niet eens opzettelijk, maar uit onbenul. Dat is ook de reden waarom dat niet verandert. Het lukt maar niet om dät te laten opvallen, althans niet bij de mensen die de middelen – blijven – beheersen om daarin verandering te brengen. Dat zou politiek-bestuurlijk pas ècht iets nieuws zijn. Inderdaad, aldus Februari,

verstandige omgang met technologie [moet leiden tot] de dieperliggende vraag[. ...]

Er zijn lastige keuzes te maken rondom de continuïteit van cultuur en leven. Je kunt niet op zoek gaan naar het nieuwe zonder beslissingen te nemen over het oude.

Tja, dat is ook zoiets. Uit dat, vriendelijk gezegd, onbenul zijn politici en bestuurders doorgaans nodeloos gevoelig. Ze zijn bang voor discussie enzovoort over doelen. Zij associëren een voorstel voor doelwijziging met kritiek op hun functioneren. Daarbij komt, zoals Februari eveneens met zoveel woorden aangeeft, dat zij helemaal niet “verlangen” naar een ànder doel. De valse schijn, retoriek e.d. van middel als doel vinden ze, en ik vrees meestal ònbewust, wel zo veilig.

Alternatieve columntitel: middel veranderen en doel behouden. Die werkelijkheid van politiek & bestuur wekt netzo ònbewust onbehagen. Verrassend is het aantal zgn

proteststemmers dus niet, of het moet zijn dat het telkens niet nog veel groter is (wat uiteraard nog minder helpt).

68.100

Ik kom in de gauwigheid op drie à vier soorten rapportages (voor zes soorten relaties tussen faseboekrekeningen volgens de verhouding 1:n).

Er zijn relaties waarbij de faseboekrekeningen verdeeld zijn over twee faseboeken in hetzelfde grootboek. Die relaties noem ik intraverantwoordelijk. Indien de context duidelijk is, volstaat de aanduiding met horizontaal. Er zijn ook verticale relaties (mogelijk), dwz interverantwoordelijk met de faseboekrekening verdeeld over twee faseboeken in verschillende grootboeken.

O.a. zgn uitputtingsrelaties zijn intraverantwoordelijk resp. horizontaal. De relevante uitputtingsrapportage mikt op een bepaalde faseboekrekening in een bepaald faseboek. Bezet die faseboekrekening de koppositie voor uitputtingsrelaties? Zo ja, dan heeft die faseboekrekening in dat ene faseboek een uitputtingsrelatie met één of méér faseboekrekeningen in een ander faseboek (maar wel, zoals gezegd, in hetzelfde grootboek). De rapportage betreft een op te geven periode, doorgaans een zgn verantwoordingsjaar. De boekingsregels die op de ene faseboekrekening zijn geboekt met een transactiedatum die past in de opgegeven periode, worden opgesteld tot x. En de boekingsregels die met een transactiedatum die past in dezelfde opgegeven periode geboekt zijn op alle faseboekrekeningen waarvoor een uitputtingsrelatie geldt met die ene faseboekrekening worden opgesteld tot y. Gerapporteerd wordt de uitkomst van x- y. Kortom, :-) een uitputtingsrapportage is van het soort: intraverantwoordelijk-intraperiodiek.

Het kunnen tonen van een uitputtingsrapportage heeft voorrang.

De overige rapportagesoorten komen later wel. Je kunt uit de naamgeving uiteraard wel raden welke kant dat opgaat. Er is inderdaad intraverantwoordelijk-interperiodieke rapportage (voor versleutelingsrelaties). Daar valt overigens óók iets intraperiodieks van te maken door voorwaarden te stellen aan de waarde van transactiedatum in de boekingsregels op de, zeg maar, faseboekrekeningen met de staartpositie in een versleutelingsrelatie. Een termijnrelatie is eveneens intraverantwoordelijk/horizontaal.

Wat interverantwoordelijke/verticale relaties betreft, zoals voorbereiding (lees ook: voorstel), delegatie en verdichting, lijkt rapportage – ook? – ‘beperkt’ tot intraperiodiciteit. In de gebruikelijke hiërarchische opvatting van organisaties c.q. organisatorische verbanden verloopt voorbereiding van onder naar boven, vervolgens delegatie van boven naar onder en tenslotte verdichting – wederom – van onder naar boven.

Horizontaal zijn de fasen voor beide faseboeken verschillend, verticaal zijn de fasen gelijk.

Hoe dan ook belooft het met rapportagesoorten behoorlijk overzichtelijk te blijven.

68.101

Bij ons thuis vertelde ik onlangs een bezoeker, Arthur de Grootd, over mijn poging om de impasse te duiden die tussen Bohr en Einstein over het idee van complementariteit was gerezen. Ik wist dat zijn vader een Belg was (vandaar de dt tot besluit van zijn achternaam). Maar nu zei hij, zo leer ik dus nog eens iets, dat zijn gelijknamige grootvader in België een vooraanstaand hoogleraar was. En in maart 1933 (!) was Albert Einstein per schip onderweg van de Verenigde Staten naar

Duitsland. Grootvader Arthur stuurde Einstein een telegram. Over verloop der geschiedenis gesproken, De Grootd raadde Einstein zéér dringend àf naar Hamburg door te reizen; op zijn uitnodiging ging Einstein in Antwerpen van boord, verbleef enkele maanden in België om vervolgens veilig naar de Verenigde Staten terug te keren. Einstein was ook in België tot en met de koninklijke familie bekend, o.a. door zijn regelmatige deelname aan zgn Solvay-conferenties (waar hij tijdens de edities van 1927 en 1930 er met Niels Bohr over complementariteit dus niet uitkwam).

68.102

Wat heeft 'ie in dat vraaggesprek eigenlijk gezegd? Ik lees tussen de regels vooral bevestiging dat het een één-tweetje was met de visitatiecommissie, maar dus zonder dat de één of de ànder, en allebei al helemaal niet, zelfs maar enig opbouwend idee heeft. Er staan dezelfde platitudes. Het thema zou nu wèl bespreekbaar zijn. Wèlk thema precies? En als de afwijzende houding tegenover jouw initiatief illustratief is voor wat als bespreekbaar geldt ...

68.103

En weet je hoe inspirerend het voor mij is om een normaal gesprek te hebben!

68.104

Gevalletje kop-in-het-zand, lijkt mij. Vergelijkbaar heeft hij mij alweer enkele jaren geleden zulke tegenstrijdige vragen gesteld. Ik heb hem dus, dwz zoals blijkt uit wat hij jou nu meedeelt, vergeefs proberen te verklaren, dat als iets nieuw is ... er nog géén gebruikservaring is om vertrouwen uit te putten. Je moet mbt stelselmatig bereik van informatieverkeer dan – willen – begrijpen waarom de gangbare methode niet – meer – werkt èn aan de nieuwe methode kunnen herkennen waarom die wèl voldoet voor de feitelijke modelleeropgave. Wanneer hij als beleidsmedewerker voor dat onderwerp niet tot dergelijk begrip in staat is, is hij òngeschikt voor die functie, punt. Hij is echter allesbehalve de enige zònder zelfs maar een flauw idee. Mee eens, in die functie moet juist hij komen met toepasselijke verhalen. En omdat er iets nieuws nodig is, moet hij ze verzinnen. Verder is zijn bezwaar dat deskundige modelleurs/ontwerpen ontbreken onzin om dezelfde reden. Daarom heb ik destijds als noodzakelijk onderdeel van een modelleerproef voor DSO opleiding in de nieuwe methode voorgesteld. Daar is hij nooit op ingegaan, en herhaalt domweg de verkeerde vragen. Zo beseft hij niet dat wat hij wil dat allang beschikbaar is, hem feitelijk overbodig zou maken. Hij herkent niet als zijn noodzakelijke bijdrage om die beschikbaarheid te bevorderen. Om succesverhalen dóór te vertellen heeft niemand hem immers nodig. Dat geldt ook voor inschakeling van bekwame informatieverkeerskundige ontwerpers àls ze er in redelijke getale zijn.

Nou ja, hij heeft aangekondigd op mijn emailberichten te reageren. Ik vrees dat ik wederom hetzelfde 'gevraagd' krijg. Voorlopig is er echter nog een sprankje hoop, maar helaas dus tegen allang beter weten in. Nogmaals, een erkend succes verkopen lukt mij nog wel zèlf.

Maart – april 2019, webeditie 2019 © Pieter Wisse